

híd

irodalom **M**űvésze **T**ársadalomtudomány

2007
12. szám
december

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

Alapítási év: 1934
LXXI. évfolyam
2007. 12. szám
d e c e m b e r

Főszerkesztő:

Gerold László

(e-mail: gerlgalm@eunet.yu)

Főszerkesztő-helyettes:

Faragó Kornélia

(e-mail: corna@eunet.yu)

Főmunkatársak:

Bányai János

Bence Erika

Böndör Pál

Harkai Vass Éva

Jung Károly

Ózer Ágnes

Toldi Éva

Utasi Csaba

Vickó Árpád

Virág Gábor

Lektor/korrektor:

Buzás Márta

Tördelés/fedőlap:

Buzás Mihály

Fedőlapterv:

Ifj. Sebestyén Imre

Nyomda:

Ideál, Újvidék

Tartalom

MAURITS Ferenc: Szürkület, szürkületben (versek)	3
BENCE Erika: Fontossági játékok (elbeszélés)	6
BENCSIK Orsolya: Lesz libatoll a dunnába párnába / lesz libamáj a lábasba ■ (L)Égi posta (versek)	11
ÖRDÖG Mónika: Játékos szerelem-mondók (vers)	14
KOVAČ, Mirko: A gyászruhas hölgy látogatása (regényrészlet) (BORBÉLY János fordítása).	15
*	
KOVÁCS Ágnes Zsófia: Játék a sötétben: Toni Morrison irodalomfelfogásáról (tanulmány).	26
*	
PÉNOVÁTZ Antal: Piros magyar lakosainak 1798. évi névjegyzéke (tanulmány).	39

KRITIKA

KÖNYV

UTASI Csaba: Vidékvivő torzított délvidékiség (<i>Akácok alatt. Délvidéki magyar írók elbeszélései</i> . Válogatta és szerkesztette: HUNYADI Csaba Zsolt)	69
BORDÁS Győző: Pechánt meghamisító színvilág (<i>Akácok alatt. Délvidéki magyar írók elbeszélései</i> . Válogatta és szerkesztette: HUNYADI Csaba Zsolt)	73
BÁNYAI János: Irodalom, száműzetés, szerelem és halál (David ALBAHARI: <i>Ludvig</i> ; Dragan VELIKIĆ: <i>Ruski prozor</i> ; Filip DAVID: <i>San o ljubavi i smrti</i>)	75
GEROLD László: Két színházi könyv (FARAGÓ Árpád: <i>Nem sirt ásunk, hanem fundamentumot</i> ; Bambach Róbert színháza. Összeállította: KÁICH Katalin / <i>Pozorište Roberta Bambaha</i> . Priredila Katalin KAIČ)	86

KÉPZŐMŰVÉSZET

- DEÁK Ferenc: Eisenhut, egy időszak záró jelensége
(Gondolatok Eisenhut Ferenc festőművész jubileumi
kiállítása kapcsán) 92

KRÓNIKA

- NOVÁK Anikó összeállítása 98

Számunkat MAURITS Ferenc *Portré két kézzel* című sorozatának alkotásaival illusztráltuk

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum
Könyvkiadó Közvévállalat, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2007. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvévállalat. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: hidepitok@yahoo.com – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840-848668-83-as zsírószámlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26-09914-742131-00-04-820); előfizetésekor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2008-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

szürkület, szürkületben

csendéletek az ötvenes évekből

„drága
egyetlen
rozink

agyhártyagyulladásban

meghalt
karácsonyra”

●

vérvörös
okkersárga
leveleket
söpröget
ómama

ciroksöprűvel
söpri ki
az ősz

a kisudvarból

•
göröncsics teri
derékig érő
ébenfeketére festett
hajával
csillog

a rikitózöld
deszkakerítés
előtt

kígyóbőr
túsarkú
cipőjében
illeg-billeg

a napsütésben

•
tipura
a legjobb
boksoló
a telepen

orra
oly tompa
sötétvörös

mintha
örökké
ütötték
volna

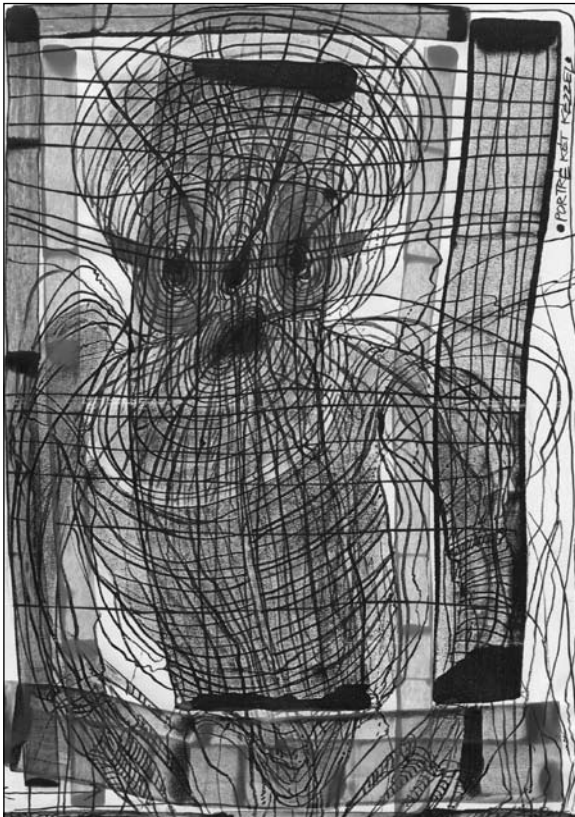
●

krisztina
egy öreg varrótüvel
megszúrta
mutatóujját

megdagadt
meggyűlt
lilán izzott

csorgott
belőle
a genny

mint
festéktubusomból
a citromsárga

Fontossági játékok

„Meghívtok bennünket is?” – kérdezi Z. mosolyogva (abban a pillanatban talán maga is elhiszi: minden rendben van, talán véletlenül feledkeztek meg rólunk!) a lakodalmat készítő szülőket, a jegyespárt, vagy az ünnepség szervezőit. Olyanokat, akik nem túl közeli rokonaink, ismerőseink, vagyis a meghívás egyáltalán nem garantált, mi több, nagyon úgy néz ki a dolog, hogy lemaradtunk a meghívottak listájáról, mert egyébként már szóltak volna. De Z. kényelmetlen somolygások, feszengő igenlések árán is szeretne valahova tartozni. Része lenni valaminek. Feloldódni valamiféle családon túli nagy összességben. Mert nagyon kevesen vannak olyanok, akik egy ilyen érdeklődés után – hacsak nem akarják kockáztatni a későbbi jóban levés lehetőségét – nemleges választ adnának. Z.-nél általában működik a dolog. Az utóbbi néhány év alatt több ilyen direkt és közvetett kérdést tett fel. S csak egyet követett teljes elutasítás. Az is a volt feleségének családjától származott, s akkor – különböző bosszúállás- és összeesküvés-elméleteket mérlegelő magyarázatok után: a volt nej intézte így a dolgot, hogy borsot törjön az orra alá – megértette (megértette?), hogy finom kapcsolattartás ide, előzékeny viszony oda, bizonyos szálak mégiscsak örökre elszakadtak. A közvetett kérdést pedig – az esküvőre készülő családhoz rokonsági tekintetben közelebb álló – testvérhúgához intézte („Mit gondolsz, N.-ék meghívnak bennünket is?”), aki némi bosszankodással utasította rendre („Milyen alapon hívnának meg?”), de ez azért nem volt annyira sértő, mintha közvetlenül az érintettek válaszoltak volna így, akiket szerencsére nem volt alkalma megkérdezni.

A meghívás kiprovokálása, a társaságba tartozás látszatának kialakítása más módszerekkel is lehetséges. Hosszasan érdeklődik a leendő ünnepség körülményei iránt, megkérdezi, kik lesznek jelen, amit csak az követhet, hogy

6 „gyertek ti is”. Én ebből a „ti is”-ből rendszerint ki szeretnék maradni, de

nem mindig és csak nagy veszekedések árán sikerül. Mert miért baj, ha mi is elmegyünk? Mondták, nem, hogy gyertek? S ilyenkor nem tudhatni, hogy az ember dühös legyen-e, vagy sajnálja. Miért ez az esztelen kapálódzás? Mitől fél? Miféle öngazoláshoz szükséges ez a látszatcselekvés? Mert nem igaz, hogy jól érezhetjük magunkat egy olyan társaságban, ahova csak külső és személyes ráhatás révén (hogy ne mondjam: nyomásgyakorlás útján) kerülünk be. A valahova és valakikhez tartozás érdekében aztán különböző engedményeket is kell tennünk, pl. olyan társaságba belépni, ahova sehogy sem tudunk beilleszkedni. Tőlünk intellektuálisan nagyon távol állók csoportjába. Ahol mindenki – miattunk – rosszul érzi majd magát, s ahol nem tudunk majd beszélgetni. De ha nem megyek el, akkor lenézem őket. („Nem lehetsz ennyire öntelt!”) Ha elmegyek, akkor is, mert kívül rekedtem. Senki sem hiszi el, hogy egyszerűen lehetetlen valamilyen közös témát, kapcsolódási pontot találnunk. Bármennyire is igyekszünk. Részben ezért szoktam rá a dohányzásra. Mert dohányzás ürügyén „ki lehet ülni” a kényszerű társalgási körből. Ha hivatalosak vagyunk valahova, mondjuk, egy nem épp eminens társaságba, Z. főnek-fának eldicsekszi – eleinte azt hittem, hogy ironizál, később döbbenten ismertem fel, hogy pusztá túlzásról van szó –, „megyünk a »nagy« születésnapra!”. De miért nagy? Szokták mások kérdezni.

Az összekötő szálak megtalálásának, a valahova tartozás megerősítésének legjobb eszköze az információ, vagyis a megszólítotttól való tudás közvetítése. „Együtt voltunk az apáddal...”, vagy: „Az én nagynéném a te unokaöcsédnek a keresztanyja...” Fiataloknál nem mindig válik be. Ja, igen. Mondják. Anyámnak tényleg volt valami Pista bátyja. S ennyiben marad. A valaha erős rokonsági szálak szertefoszlottak.

Olykor rosszul sül el a dolog. Z.-nek, mint a férfiaknak általában, nem működik jól az intuíciós készsége. Nem érzi meg, hogy mi mások érzékeny pontja. Miről nem illik velük, vagy nem szeretnek beszélni. Folytonosan ismétlődő dolog – számtalanszor figyelmeztettem már! –, A.-nak ne mondja, hogy „ja, jól ismertem a férjedet”, mert ez a „férj” tulajdonképpen sértés, sohasem voltak házások, a gyerek születésének hírére meglépett a pacák, letagadta, hogy A.-t valaha is ismerte, a családjá két országra szólóan kurvázott, s ha felhossa, élő sebekben vájkál. De nem hiszi el. Meggyőződése szerint – mert másoknál is tapasztaltam –, ez egy öntelt férfihit. Z. úgy gondolja, a nők attól is boldogok, hogy egyes férfiktól (mint amilyen ő is) gyermekük lehet...

„Mi is volt édesanyátok beceneve?” – teszi fel a kérdést máskor egy testvérpárnak, mire a társaság nőtagjai a tekintetükkel intenek, a szemükkel jeleznek, de Z. nem veszi észre. A megszólítottak pedig élénken tiltakoznak. Nem volt neki. Nem tudnak róla. Z. bizonyára összekeveri valakivel. Itt kellene abbahagyni. Felismerni, hogy a testvérek nem akarják kimondani. El akarják kerülni a témát. De Z. folytatja. Csűri-csavarja. Ja, Csillag Rozi.

Nem emlékeztek? Nem így hívták? Fagyos arcok. Porcelántekintet. Az aszszonynak a szeretői adták ezt a nevet. Azt sem érzékeli, hogy kivel, mikor lehet bizalmaskodni. Kit lehet például a csúfnevén szólítani. Nem ismeri fel az ellenreakciókat. Háromszor is Csika Hintalónak szólítja a szerb harcost (tőlem tudja, hogy mindenki így nevezi; egyszerűen bennfentes akar lenni!), aki úgy tesz, mintha nem hallaná. Várom, hogy mikor veszi elő mégis a pisztolyt.

Ahhoz, hogy barátok legyünk, nem kell okvetlenül sülve-főve együtt lennünk. Ha nagyon szeretjük egymást, akkor sem kell folyamatosan egy térben tartózkodnunk. De Z. birtokolni akar mindenáron. Szerelmet és barátságot. Nem hiszi el, hogy akkor is lehet szeretni barátsággal és szerelemmel is, ha van külön világunk. Azt akarja, hogy azt gondoljam, amit ő gondol, azt szeressem, amit és akit ő szeret. Ha a legközelebbinek érzett barátainknak más barátaik is vannak, féltékeny lesz. Furcsa módon ért mondatokat és szavakat. Minden szónak és mondatnak olyan értelmet tulajdonít, mely sértő lesz rá nézve, és rossz fényben tünteti fel a másikat. Hűtlennek hitt barátainkat ilyen megokolással távolíthatja el. Az eltávolítás mögött rendszerint valamiféle egzisztenciális féltékenység lapul. A barátunk, a társunk valamely területen sikeresebb vagy népszerűbb. Vagy több figyelem vetül rá a társaságon belül. Nem hallottad, R. azt mondta, hogy összes vendégei közül csak J.-nek örül?! Tehát mi feleslegesek vagyunk. Hogy nem mondta? Hogyhogy nem mond ilyeneket? Hát mit mondott? Nem hallottad? Nem? Te is lebecsülsz? Ezen a ponton már otthon is vagyunk.

Barátaink egy részét a barátkozás felfokozott igénye miatt veszítjük el. A naponkénti látogatás, a rengeteg vacsora- és ebédmeghívás egy bizonyos ponton túl terhessé válik. Sérti a másik személy integritását. Még a kapcsolatunk elején volt, együtt olvastunk egy novellát, mely házaspárok között kialakult mély barátság váratlan ellenségességbe történő áttűnéséről szól. A hajszál. Azt hiszem, ez volt a címe. Bizonyára ismert novella. Rangos világirodalmi folyóirat közölte. Sokáig elemeztük, boncolgattuk a folyamatot. Mi miért történt. Akkor még nem tudtam, hogy számtalan, a novellai történéssel azonos, vagy nagyon hasonló élményben lesz részem az elkövetkezendő évtizedek során. Ennyi év után már jól átlátom én is a folyamatot. Jól ismerem a szakaszait. A létrejött barátság okán érzett ujjongást. A jól sikerült együttlétek szerezte elégedettség-érzetet. A másik, hasonló gondolkodású személy lelki közelségének felemelő érzését. A kávémeghívások napi ismétlődésének monotóniáját. A megszokást, az unalmassá süllyedést. A tolakodóvá válást. De ez még nem volna a barátság vége. Ettől még tartana. Miként a kihűlt szerelmek utáni házasságok tartama is messzire kitolódik.

A nők nem ismerik az életre szóló, igazi barátság élményét. Közöttük sohasem jön létre ilyen kapcsolat. Mondják. Én ezzel nőként is egyetértek.

8 Csak az okait látom másként. Nincs itt szó sem az intellektuális képességek-

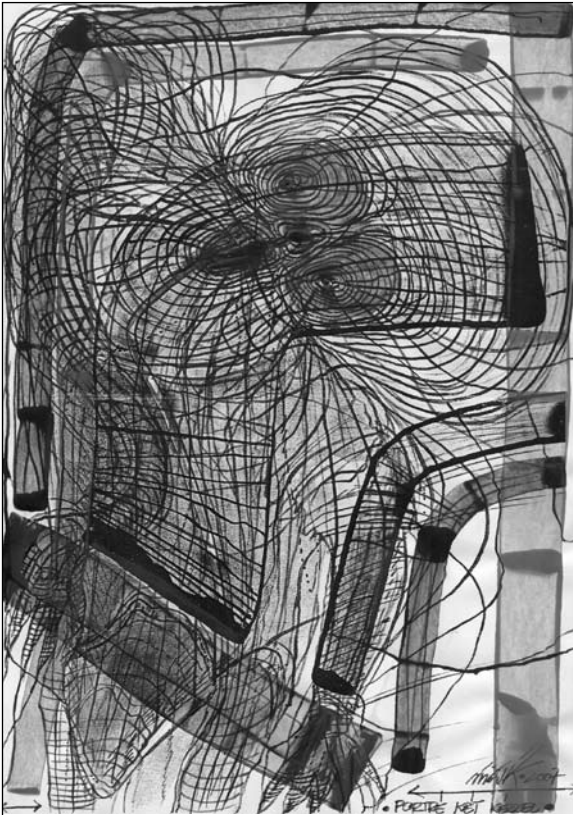
ról, sem a hiúságról, sem az irigységről. S nem is lebecsülendő tulajdonság. A nők tudják, meddig mehetnek el. Mikor kell abbahagyni. És felismerik, hol van a személyes határa: a gyerek szeretetének és a barát fontosságának határmezsgyéje. A férfiak nem. Birtokolni és vezetni akarnak. Z. a barátság egy bizonyos szakaszában parancsolni és irányítani kezd. Ezt nem mindenki viseli azonos módon el. Nem minden férfi vág vissza durván. Van, akit mélyen sért és megaláz. Én láttam már ilyen árnyékos, megbántottságot sugárzó férfiszemet. Volt, aki rám való tekintettel nem reagált agresszíven. Ez a legrosszabb. Más egyszerűen faképnél hagyott bennünket. S volt, aki majd tettelegességgé fajuló dühvel válaszolt. Ami a legérdekesebb: megsértett barátaink közül többen egy bizonyos idő után visszatérnek. Valahogy napirendre térnek a dolog felett. Ezek az igazi barátaink. Az enyéme.

A nőekkel Z.-nek kevesebb baja van. Egyrészt, mert a nők barátságára nem áhítozik olyan csillapítatlan hévvel, mint a férfiakéra, másrészt a nők – neveltetésük folytán – könnyebben elviselik a fölényességet és az utasítgatást. Igazából csak két nővel „akadt össze” igazán. Az egyik anyám volt, a másik L. Hogy anyámat – valamiféle ostoba meggyőződésből kifolyólag – sohasem védtem meg vele szemben, ma már nagyon bánom. Olyasmiket mondogattam magamnak, hogy anyám is hibás, s volt időszak, amikor félttem is attól, hogy Z.-t elveszíthetem. (Még olyan bolondság is eszembe jutott, hogy ha Z. elhagy, nem lesz, aki a hivatalos szövegek szerbre fordításában segít. Nem tudom, mennyire hatott a dolgok változására, miszerint az idő múlásával rájöttem, igazából nem ismeri sokkal jobban a nyelvet, mint én. Jó, igen, a társalgási nyelvben jártasabb. De a szaknyelv más. Legtöbbször mégis szakfordítóhoz folyamodom.) A köztük levő ellentét a fogkefe-esetben kulminálódott, bár az események lefolyását illetően, nem ez volt a legdurvább összeszólalkozásuk. Azért gondolom mégis, hogy ez volt a legszörnyűbb mindenik eset közül, mert itt a semmi árán süllyedtek erkölcsileg igen mélyre. Z. azzal vádolta anyámat, hogy eltulajdonította a fogkefét. A vita az autóban zajlott. Hogy lehettem ekkora barom?! Hogyhogy nem álltam meg, s nem mondtam, hogy kifelé... Ez az egyik dolog, amit sohasem bocsátok meg magamnak. Egyébként sokszor előhossa anyámat. Hogy mennyire sajnálja, hogy ilyen hirtelen, s elég fiatalon meghalt. Ha most ezt a fogkefét felhoznám neki, azt mondaná, nem igaz, s hogy tulajdonképpen jól kijöttek anyámmal. Sajátosan értelmez és sajátosan emlékezik. A szelektív emlékezés tipikus példája.

L.: az egy más eset. Kettejük vitájából a durvaság – hál’ istennek! – rendszerint kimarad. L. egy olyan odamondogató típus. Aki nem hagyja magát. Kissé károg és vertyákol. Felemeli a hangját, és támadólag reagál. Z. nincs hozzászokva ehhez a női magatartáshoz. A visszavonulás, elhallgatós, megkerülő nőtípusokhoz szokott. Mint amilyen én is voltam. Hiába gondolkodom, egyetlen olyan esetre sem emlékszem, amikor valakivel zajló vitája,

összeütközése, hangos veszekedése alkalmával – magamban – vele értettem volna egyet. De nem mondtam. Vele vállaltam szolidaritást. Azt mondtam neki, igen, tényleg. Igazad van. Azt gondoltam, ettől majd jobban szeret. Ezért nemrégiben, amikor B. városból hazatérőben, egy rosszul végződött vendégeskedés után (na persze: összeveszett a vendéglátónkkal!) nem neki adtam igazat – egy pillanatra elállt a lélegzete. Nem tudott mit mondani. Aztán kilométereken át összevissza kiabált. Én meg azt mondtam, jó. Akkor is. Egyik városban aztán, álljak meg, ő kiszáll. Pénz, papírok, minden nélkül. Gondolom, azt hitte, hogy nem megyek el. Hogy visszafordulok, s azt mondom, ne már... Az igazság az, hogy néhány kilométer után majdnem megfordítottam a kormányt, mert a gyerek igazi (vagyis nem hisztis) zokogással reagált. De aztán megnyugodott. Hazajön. Mondtam. Igazam lett.

Azt mondja, semmitől sem fél jobban, mint a magánytól. Hogy egyedül marad. Nem hiszi el, hogy már most is egyedül van. Azt sem, hogy én jól érzem magam. Vannak barátaim. Ha nagyon ritkán jövünk össze, ha nem velük iszom meg a napi kávé, akkor is. Egyébként nagyon jó volt, amikor kiszállt az autóból, s ott maradt abban a húsz kilométerre levő városban. Szép délután volt nélküle. Arra gondoltam, így még tudnám szeretni.

Lesz libatoll a dunnába párnába / lesz libamáj a lábásba

*azon az éjjel az órák összevissza vertek
azon az éjjel madárszarosak lettek a kertek
azon az éjjel egy csapat madár vonult át
a város felett majd szállt le a közeli tanyán
azon az éjjel változott át nagyapám*

a nagyapának mára szárnya nőtt
egész biztosan sok libát
evett az utóbbi időben
sültet
a nagymama azt tudta a legfinomabban elkészíteni
pirult és tocsogott a zsírban
egy piros babos fazékban
a comb
a szárny
a far
a mell

a tollak sárgák voltak és piszkosak
nagyapapa meggörbült a szárnyak súlyától
ilyen hajlott jegenyéket láthat az ember a parkban
meg a tiszta-parton
ha figyelmes
kiszúrhatja a töréspontokat
azt hogy hol kezdődik és hol ér véget
egy mondat

a nagymama mindig megvágta a libák szárnyát
hogy ne tudjanak átrepülni a kerítésen
hogy ott maradjanak a hátsó udvar
csirke- és disznóólbűzében

a nagymama mindig megtömte a libákat
hogy kövérebbek legyenek
legyen zsírjuk amit ki tud sütni
nagyapa ehessen zsíros kenyeret
sóval paprikával

nagyapa már nem fér el a fotelban
a szárnyait úgy kell beletuszkolnia
nyomják a hátát
és viszketnek is
egész biztosan tetves lett
a nagymama ha tudná
megsúrolná körömkefével
helyette a kését feni
nagyapa disznóölő kését
érezem mindjárt belevág
azután nagyapa többé nem tud felkelni a fotelból
még a biciklire se tud ráülni
és akkor nem tudom ki fog bevásárolni
meg elmenni tejért
a nagymama nem mert neki fáj a lába
csonttritkulása van meg érelmeszesedése

nagyapa tátsd ki nagyra a szád
könnyítsd meg nagymama dolgát
és gyorsan nyelj magadtól
ne kelljen nagymamának a nyakad húzogatni
így is fáj a törött keze

hogy libát hogy kell vágni
azt nemsokára megmutatja nekem nagymama
csak a liba még nem kellőképpen kövér
átmegy rajta a kaja
csak fosik összevissza
egy álló szar a konyha a hálószoza
én nem értem miért kell a szobában tartani
pedig mondtam nagymamának
ki kell csukni a hátsó udvarba
ott üríthet eleget
és magányos sem lesz
barátkozhat a csirkékkel a disznókkal

meg a macskával is
ha jól viselkedik és alkalmazkodik
biztosan megszeretik
azután megsiratják
eltemetni nem tudják mert
csak csontok maradnak utána
amit megeszik a kutya

(L)Égi posta

jó volna képeslapot kapni amerikából
hogy melyik városból
azt nem tudom
ahogyan nagyapám se
pedig az ő apjának a testvére
lakik ott kint

de ha nem is él akkor is küldhetne
közvetetten
mondjuk egy más értelemben vett
légi postán
és elmondaná hogy amerika álmvilág
ahol sajtból van a hold
mondjuk
ahol soha semmi se ér véget
és ő se ért véget
csak átlényegült
ahogyan éteriebbé válik a levegő
ha felmegyünk a repülők fölé
de még nem érzük el a világűrt

Játékos szerelem-mondók

intertextuálé

1.

A vőlegény:

Fáraó hintaja elé való paripához
tartalak, mátkám, hasonlónak.

A menyasszony:

Ritkán legelek,
a zablám zaboláz.

2.

Galambom, én vagyok a te szárnysegéded.

3.

Királyom, én vagyok a te nőtény szamarad.

A gyászruhás hölgy látogatása

Regényrészlet

Most egy régi históriát mesélek el. Valamikor lelkiismeret-furdalást éreztem a történetek miatt; alkalomadtán kiöntöttem a lelkem barátainak, vizsgáló szót reméltem tőlük, de ahogy korosodom, megnyugodtam, most aztán nagy szavak használata nélkül, könnyű lélekkel fogom felidézni, hogy esett, ami megesett.

Sokan tudták, hogy fiatal író koromban gyakori vendége voltam egy 1150 méter tengerszint feletti magasságban fekvő panziónak. Ennek a kellemes üdülőnek a tulajdonosa egy szegről-végről horvátországi származású, csinos asszony, név szerint Gerda Blum volt; rokonsága csupa orvosokból állt, egyikük manapság is jó barátom. Nos, hát ő tanácsolta ezt a kis hegyi üdülőt, mivelhogy lábadozó betegként jócskán ellankadtam. S valóban, hamarosan összeszedtem magam, erőre kaptam, és amikor erre gondolok, néha ma is úgy érzem, éppen ott tettem szert arra az életerőre, azokra a tartalékokra, amelyek változatlanul jó karban tartanak mind a mai napig. Mi több, azt hiszem, ennek a valamikor fölgyújtott energiának köszönhetően még sokáig remek erőnlétnek örvendek majd.

Betegségem, ez az elhanyagolt, banális nyavalya, melyet rendetlen életmóddal és testi létem elhanyagolásával szereztem magamnak, a veszélyesség határáig sodorhatott volna. De ott voltak a barátaim, ők segítettek, hogy hátat fordítsak a féktelen bohéméletnek, úgyszólván kényszerítettek, hogy elutazzam, és friss levegőhöz jussak, amit azon a magasságon valóban örömmel szívtam tüdőre, falánkul valósággal nyeltem, mint a kiéhezett.

Minden kedvemre való volt a Blum-panzióban; élveztem a jó kosztot, és mértékletesen ittam. A személyzet, gondolom, kedvelt, mindenki iránt szívélyes voltam, mindenkire volt egy jó szavam, egyszer pedig virágszálat tűztem a szakácsnő hajába. A tulajdonosnő rokonszenvezett velem. Úgy látszik,

jólesett neki, hogy a barátaim gyakran telefonáltak és érdeklődtek felőlem, no, és ő továbbította az üzeneteiket. Nem is akárhogyan, hanem bájosan, a maga módján, kényesen törleszkedve hozzám, mint valami nagyvilági csábító, és a fülembé suttogva, úgyhogy olykor nem is értettem a szavát, csak a leheletét éreztem, amely egész testemet átjárta, mint az áramütés. Egyszer nem bírtam magammal – átkaroltam, és legalább egy kis időre hozzá simultam. Jócskán beléptem a lába közé, egész hosszúságomban a testére fonódtam; merész és kihívó gesztus volt, a nő magán érezte a duzzadó hímtagot, meglehet, fájtnak is neki, mert bizony szoros volt az ölelés, meg hát úgy bökdöste a hasát a micsodám, mintha valahová beljebb kéredezne. Mindez csupán egy szusszanásnyi ideig tartott, majd az asszony szelíden eltolt magától.

– Menj a szobádba, és tartsd a hideg vizes csap alá. Vagy valami más módon zabolázd meg – mondta izgalomtól elfúló hangon.

Lehet, hogy amit tettem, nélkülözötte a választékosságot és a jó modort, ám ha neki szabad volt játszadoznia, ha csak abban lelte örömét, hogy egy fiút tűzbe hozzon, ennyi vajon nem jogosított fel engem is némi pajzánkodásra? Sőt, még be is hívtam a szobámba, jöjjön csak, anélkül, hogy bármiképpen részt venne benne, tisztos távolból nyugodtan szemlélheti a megzabolázás általa tanácsolt műveletét. Ó, nem, ez már több volt soknál, faképnél hagyott és elviharzott, azonban olyan kecsesen, mint valami táncosnő.

Gerda ezután sem hagyott fel bájoltságával; bizsergető lehelete továbbra is perzselt, mert mindig egyazon módon adta tovább a nekem szóló üzeneteket. Történt, hogy a szalonban ült egy úr társaságában, amikor pedig benyitottam, hogy megírjak ott egy pár képeslapot, a nő kissé nyugtalanná vált, megvillant, majd szét is nyílt a térde. Mit tehettem? Lesüssem a szemem? Vagy mindjárt nekilássak megírni a levlapokat?

Leültem egy ovális asztalkához, melyen antik lámpa állt, azonban úgy ültem le, hogy a térdeit meg a már pucér tomporát nézhessem feltűnően és szemtelenül. Néztem is bizony, hogy közben a tekintetem mind mélyebbre hatolt a két formás comb között, mi több, egy pillanatban még le is hajoltam, hadd tudja, hogy nem állok kukkolni. Válaszul az asszony körbenyalogatta az ajkát, és sebesen öltögetni kezdte kihegyezett nyelvét. Ó, kedves tulajdonosnő, hiszen nekem is van nyelvem, még hozzá milyen fürge és mindenféle huncutsághoz szokott nyelvem; ugyan már, nemcsak ön van megáldva a gyönyörszerzés tehetségével. Az erotika tudomány, de ahhoz nem kell iskolába járni.

Belementem ebbe a játékba, úgyhogy végül már egészen nyíltan szemléltettem technikámat: a nyelvem hegyével történő gyors bökdösést, majd ahogyan szélesebb lendületet véve lelassítok, és legvégül, ahogyan kissé maf-lán és naivul kiiszom a nő korsaját, sőt, magamról megfeledkezve, ahogyan hallhatóan kiszürcsölöm az utolsó kortyot. Erre már fölfigyelt a jelen levő úr,

megfordult, és végigmért; nem tudom, rajtakapott-e, amint így illetlenkedem és bolondozok. A nő azonban nem hátrált meg, mi több, kigombolta a blúzát, kezét a melltartója alá csúsztatta, s a mellbimbóit birizgálta ujjával. Úgy tűnt, szorosan lezárt szemhéjakkal valamiféle delíriumos bódulatban lebeg. Az illető úr ettől kezdve merőn figyelte, akár a hipnotizőr a médiumát. Ez most már nem egyszerűen nyílt színi erotikus játék volt, hanem „néma orgazmus”, vagy pedig „virtuális közösülés” talán; Ferenczi Sándor *A hisztéria* című könyvében olvastam valaha efféléről. Az úr igyekezett magához téríteni Gerda Blumot bódulatából, kíméletesen a homlokát kopogtatva ébresztgette, majd egy röntgenfelvételt vett elő táskájából, és a fény felé fordította. Azt hiszem, gerincoszlopról készült a radiogram, jöllehet nekem édes mindegy volt, pillanatnyilag kiről és miféle tünetekről van szó.

Hátat fordítottam, és hozzáfogtam a képeklapok megírásához. Először sorra megcímeztem, hiszen fejből tudtam mindegyiket, azután pedig szép kézírással megírt rövid szövegekben csalogattam a barátaimat, látogassanak el a természet e csodaszép zugolyába. S amíg feltoluló gondolataimmal megkételyeimmel küszködve a bélyegeket raggattam, Gerda Blum és az úr elcsevegtek még egy darabig. Meg sem néztem, mit ábrázolnak a képeklapok; úgy is vásároltam őket, hogy nem is igen figyeltem, mi van rajtuk; annyira egyformán édeskések, egyszersmind vonzóak mind. Felkeltem a székről, és elcsíptem Gerda kéjsóvár tekintetét. A blúzán egy gomb most is kigombolva még, mely látni engedte almányi keblének egy részét a csipkés melltartó alatt. Kezével a combját simogatta. Miközben kifelé tartottam a szalonból, még csak egy mondatot hallottam.

– A sugarazás csak segíthet! – vélekedett az úr fennhangon.

Ebben a szállóban írtam meg legjobb elbeszélésemet, még hozzá könnyen, egy lélegzetre, ami korábban nem sikerült, úgyhogy később is, több alkalommal is, eljártam oda, és legkevesebb két-három hetet ott töltöttem. Mindig ugyanabban a szobában, s ez olyanféle apró kiváltság, amely mindenkinek jólesik, nekem pedig külön azért is, mert abban a szobában mindig valami jópofa dolgot írtam meg. Ki tudja, tán a szoba levegőjében keringtek írókat serkentő áramlatok, tűnődtem magamban néhanap, és hozzáértőknél kérdezősködtem, lehetséges-e ilyesmi.

Most úgy tetszik, akkoriban éppen emiatt beszéltem rá Z. barátomat, az ötvenes éveit taposó író, hogy jöjjön ide, ha már úgy is a világ zajától távol eső rejtekhelyet keres, ahol zavartalan nyugalomban fejezheti be regényét. Jómódú középkorú úriember volt, újházás, igaz, harmadszor, ezúttal azonban fiatal nőt vett el, aki odaadóan neki szentelte magát.

A szalonbeli események meg a Gerdával való pajzánkodás után két héttel, társasgép kocsin megérkezett Z. barátom a mindig derűs és elragadó felesége kíséretében, akinek kacagása azonnal felverte az isten háta mögötti zug

csendjét. A buszállomáson vártam őket, majd egy általúton, sűrű örökzöldben vezető, kavicsos ösvényen, elvezettem őket a szállóig. Egyikünk sem kapkodott szuszogósan levegő után, noha hegynek föl mentünk. A fiatalasszony egy hétig maradt velünk; a nagy séták, a lazítás, a közös étkezések ideje volt ez. Esténként leginkább olasz vagy szlovén borokat fogyasztottunk. Mindig, amikor a bor egy kissé a fejünkbe szállt, vagy éppen hogy csak begerjesztett, átmentünk a szalonba, és sokáig fönnmaradtunk. Ilyenkor sóvár pillantásokat váltottunk az ifiasszonnyal, ennél többre nem nyílt alkalom, kockázatos lett volna, meg hát ez ellentétben állt bizonyos életelveimmel. Azok voltak a legkedvesebb percek, amikor szerelmi élményeinkre terelődött a szó. Izgalmas történetek kerültek terítékre, úgyhogy a házastársak ilyenkor fölptantak, és visszavonultak szobájukba. Alaposan föltüzelve magamra hagytak a szalonban, de később aztán odalopakodtam az ajtajuk elé, és kihallgattam, ahogy nagyokat sóhajtoznak.

Letelt a hét, s a fiatal hitvest kikísértük a buszállomásra; hazaindult, hogy mi ketten meg nekiduráljuk magunkat az írásnak. Elbúcsúztam ettől az izgatóan szép asszonytól; a búcsú perceiben még azért kölcsönösen kipatant egy-egy erotikus szikra, no de akkor néhány lépésnyire eltávolodtam, a házastársak hadd ölelkezzenek, hadd simogassák egymást búcsúzásképpen. Háta fordítottam nekik, nehogy udvariatlannak, netán irigykedőnek tessen, aki kilesi a más boldogságát. Azt hiszem, egy jól megtermett, fekete madáron akadt meg a tekintetem akkor; vén tölgyfa ágán tollászkodott. Amikor újból megfordultam, egy gyászruhás hölgyet pillantottam meg; éppen leszállt a buszról. Ahogy lelépett, hosszú ruhájának kivágása szétnyílt, s így láthattam lába fehérségét; éppen csak megvillant, majd azonnal el is tűnt a ruharedők lelei közt. A hölgy arcát fekete fátyol takarta, mely áttetsző volt ugyan, mégis elég sötét ahhoz, hogy ne árulja el viselője életkorát, s ekképpen titokzatossá tegye. Egy lépést tett felém, majd bőröndjét letéve megtorpant. Olybá tűnt, néhány metsző pillantást vetett a házaspárra, miközben csattanós csókokat váltottak, és mohón szürcsölték egymás ajkát a búcsú hevében.

Amikor Z. íróbarátom neje beszállt a buszba, a hölgy elindult a hotel felé vezető ösvényen. S amíg a barátom a tenyeréről csókokat röpített a felesége felé, ráadásul magam is ezt csináltam, a gyászruhás hölgy lecövekelte a gyalogút kavicsal felszórt részén, és bennünket szemlélt. A legkevésbé sem zavarta, hogy kihívóan feléje fordultam, sőt figyelemfelkeltő szándékkal még intettem is neki, hogy nyugodtan folytassa útját, ő azonban mozdulatlanul csak állt ott, mintha minket várna. Barátom szemében ekkor már láttam a megkívánás fényét, elég volt ránéznie a nőre. Remegő ajakkal mind magasabbra hágott az izgalmi létrán, majd egy pillanatban, ehhez az egyébként művelt és tehetséges emberhez valóban méltatlan, csakugyan durva gesztusra

ragadtatta magát. Ugyanis mindkét kezével megmarkolta a tekintélyesen kirajzolódó, megmerevedett hímtagját, gyúrta, gyömöszölte a nadrágban, mert az a nyughatatlan vadóc, mintha ki akart volna ugrani onnan, no de végül is a nadrágtartó alá helyezte, ott megbékélt, és nem látszott annyira feltűnően.

– Még sohasem történt velem ilyesmi – mondta Z. – Míg a gyászruhás hölgy a buszból kászálódott, én a kedvesem csókolgattam, gondolatban azonban már ezzel a nővel hemperegtem.

– A gyászruha izgató – mondtam, éppen hogy csak részt vegyek a beszélgetésben. – Mindig azt gondoljuk, hogy a gyászruha selyme feslettséget takar – okoskodtam, de ezt is csak úgy, kelletlenül böktem ki, semmi hangulatom nem volt hozzá, hogy erotikáról bájcsevegjek. Mi több, azonmód magára hagytam a barátomat, hogy egyedül térjen vissza a szállóba, én meg a meredek ösvényen lementem abba az utcába, ahol a boltok sorakoznak. Ott akkor egy szép kivitelezésű női gyűrűt vettem, bár nem tudtam, minek, és azt sem, kinek szánom.

Este elsőnek érkeztem az étterembe, s leültem az asztalunkhoz. Csendben benyitottak a panzió más vendégei is, kölcsönösen üdvözlöttük egymást, némelyikükkel váltottam is egy pár szót. Később befutott Z. barátom. Sápadtan, valahogy szórakozottan. Mintha kicserélték volna, úgy tűnt; mi történhetett vele ilyen rövid idő, alig néhány óra alatt, amióta elváltak útjaink? Hallgatag lett, ujjaival idegesen dobolt az asztallapon. Aztán a borlapról felolvastam, mi mindent kínál az éttermünk, majd rövid megbeszélés után egy palack burgundi mellett döntöttünk. Amint a háziasszony palackot bontott, a bort megkóstoltuk, és megdicsértük. Nem említettem a gyászruhás hölgyet, noha fúrta az oldalamat a kíváncsiság, hol szállt meg, a mi hotelunkban-e, de ekkor megoldódott a barátom nyelve.

– A hölgy a mellettem levő szobát lakja – mondta. – Az erkély korlátján átnyúlva megérintettem, megsimogattam a kezét. Még sohasem éreztem ehhez hasonló gyönyört. Beleremegtem, egyetlen szó nem fért ki a számon. Hangot nem tudtam adni, a szívem pedig olyan hevesen vert, hogy akár ő is hallhatta. Ekkor nyöszörögtem valamit, bár nem ismertem a hangomra, kinyögtem valami egészen közhelyes, könyvízü mondatot, hogy egyesülni szeretnék vele. Ez föl villanyozta, gyöngyöző, féktelen, érzéki kacagásban tört ki, majd félrevonta arcáról a fátylat. Soha életemben nem láttam ennél szebbet. Nincs az a női arc, melynek szépsége az övéhez fogható. Egyszerűen varázslat, gondoltam. Vagy pedig valamilyen istenség költözött életembe. Elnémultam, de akkor ő vette át a szót: „Tudom, ki vagy, mindent tudok rólad”, mondta elbűvölő hangon. „Arra vártam, hogy az a szuka elmenjen, hogy utána veled tölthessek néhány napot.”

– Szukának nevezte a feleséged? – csodálkoztam. – Hogy engedhetted meg?

– Már nem uralkodtam magamon. Ennek az asszonynak az igézetében éltam, minden kihalt belőlem, csupán egy vágyam volt még, az, hogy simogassam rogyásig, és körülnyalogassam minden porcikáját. Ekkor ő, ott, az erkélyen, a kezével, a fogával tépte le magáról a gyászruhát, egymás után szaggatta le a karkötőt, a nyakláncot, szerteszét gurultak a kövön a gyöngyszemek, s mindezt olyan vadul, olyan hevességgel tette, hogy ilyesmit csak egyszer él meg az ember életében, vagy egyszer sem. Isteni termet bukkant elő tökéletesen formált, feszesen duzzadó keblekkel, aranyfüggővel ékes, pompás köldökkel, lejjebb pedig az a gyönyörű, egyébként ápolt és finom szőrzettel behálózott, szaftos gyümölcs mintegy virágsziromként betűzve a bőre színével fehérlő két combja közé. No de ne ecseteljem tovább, nehogy már irodalom legyen az egészből, elég az hozzá, olyan szenvedélyes, őrületséggel határos kefeupartit csaptunk, mintha egész életünkben erre készültünk volna.

– Vacsorához lejön a hölgy? Az asztalunkhoz ül? – kérdeztem.

– Nem, ma este nem mutatkozik. A szobájába rendel föl valami csekélységet, esetleg csak gyümölcsöt. Azt mondta, vágyakozva és türelmetlenül visszavár. Barátom... – folytatta halkán és remegő ajkakkal –, ez a nő most a mindenem; úrnőm és egyetlen örömem. Annyira izgalomba hozza, amikor a fülébe sugdosom, hogy ő az én gólya hozta csecse-nőm. Rajta kívül semmi más nem létezik. A feleségem se', a regényem se', a hírnevem se'!

– Hát nem fejezed be a regényedet? – jajdultam fel. – Hisz' azért jöttél.

– Ezt te gondold. Én őmiatta vagyok itt. Valaki nyélbe ütötte ezt a találkozást.

– Nahát! A regény ügye semmivé válik, ha megjelenik egy ringyó – mondtam nyersen csipkelődve.

– Igen. Pontosan így. A regény – semmi. Ahhoz képest, hogy én egy boldogságába belebódult szerencsefi vagyok.

– Megkérdezted, kit gyászol? Mért van gyászban? Vagy egyszerűen perverz szándékkal visel gyászruhát?

– Erről nem akart beszélni – szűrte foga között a szót Z. idegesen. – Annyit mondott csak: „Mindenkinek vannak olyan fájdalmai, melyeket elhallgat.” Határozatlan és titokzatos volt. Az ember gyászruhát ölthet azért is, ami még csak ezután következik be, mondta. Utána azt is, hogy az ő életében gyászorszakok vannak. Elmesélt néhány kísérteties történetet, csupa megrendítő dolgokat, úgyhogy elvágtam a mese szálát, nem folytattuk. No de most indulnom kell, szívem hölgye már türelmetlen – mondta, és felkelt az asztaltól.

Álltában még felhörpintett egy korty bort, majd egészen váratlanul kezét nyújtott. Gépiesen, szórakozottan, hogy elnevettem magam, de a kezét azért, mint illik, elfogadtam, sőt egyik ujjammal megcsiklandtam a tenyerét, ami közöttünk mindig is valamiféle szexi dolgot jelentett. Így váltunk el.

Éjfél után két óra felé járt, amikor nagy lótás-futást és izgatott hangzavart hallottam. Nem volt kedvem fölkelni, lehúzott a fejem, lassacskán forgott felettem a mennyezet, mert a barátom távozása után még egy palack burgundit benyaltam, és utolsónak hagytam el az éttermet, már jócskán pityókásan. Mély álmom ekképpen dacolt a szállóban uralkodó pánikkal, újra elaludtam hát. Csak már jóval később, ki tudja, mikor, ébredtem arra, hogy valaki dörömböl az ajtómon. Álomittasan felkeltem, ajtót nyitottam. A hoteltulajdonos Gerda Blum állt az ajtóban. Keze szelíden megérintett, majd arcával gyengéden az arcomhoz simult. Megnyugtató, halk hangon közölte:

– Az éjszaka meghalt a barátod.

– A szuka ölte meg! – kiáltottam, hogy ily módon vezessem le a fájdalmat, amely éles késként hatolt belém.

– Szívszélhűdés vitte el. A mentők azonnal megérkeztek, az orvosok azonban csak a halál beálltát állapíthatták meg. A holttestet már elvitték a hullaházba. Az elhunyt dolgai még a szobájában vannak, a feleségét várjuk. Délutánra érkezik meg – magyarázta Gerda Blum, és újból átölelt. – Ó, mennyire sajnálom! Őszinte részvétem, tudom, hogy barátok voltatok – tette hozzá, majd a folyosó hosszán a lépcsőház felé távozott.

Akkor aztán a tenyeremmel kezdtem döngetni az ajtót, egyszer még a homlokom is a falba vertem. Könnyeimmel küszködve ordítottam artikulatlan hangon, senki sem értette, miket:

– Na, és mi van a ringyóval? Merre pucolt el őnagysága, a nagy csábító? A gyászruhás hölgy? A kurvája!

Még sok mást is kiejtettem a számon, igen-igen epés minősítéseket, sőt durvaságokat is, ami nem sajátom. Amott meg, lehet, hogy teljesen ártatlan a hölgy. Annyi bizonyos, hogy a barátom az ő szobájában halt meg, talán az „arany halál” lett a végzete, ámde ez nem ok arra, hogy bűnvádat emeljenek a nő ellen. Annak, hogy a gyászruhás dáma azonnal elviharzott, hogy kicsoda-micsoda ő, és hogy ez az úrasszony mi célból kötött ki szállónkban, mindennek viselje gondját valaki más; az én dolgom elbeszélni, mi történt a továbbiakban.

A délutáni busszal befutott elhalálozott barátom felesége. Elébe mentem a buszmegállóhoz. Feketében volt, de valahogy diszkrétebb kivitelben, sötét fátyol nélkül az arcán, mi több, néhány derűsebb részlet is akadt öltözékén, amelyek enyhítették ezt a mindent betöltő, mélységes gyászt, a halálnak ezt a nehezen elviselhető jelenlétét. A nyaka köré gyönyörűen hímzett, aranyfonállal áttört, apróvirágos zsebkendőt kötött. Gyászoló hitvesként is annyira bájos volt. Mindketten sírva fakadtunk, amint találkoztunk a megállóban. Sokáig álltunk ott összeölelkezve, majd pedig lenyalintottam a könnyeit; annyira kedvemre való volt az íze, annyira éppen ez kellett nekem, mert tudtam, hogy a kicsorduló könny az öröme és a bánatnak is szimbóluma

egyszersmind, márpedig ebben a találkozásban pontosan ez a két érzés keveredett. Mindennek a tetejébe megboldogult férje egyik versében is hasonló refrén fordul elő: „*Sírásod könnyeit hörpintem a siralom völgyében.*” Mellékesen, sohasem tetszettek Z. versei, de hát hogy jön ez szóba most, a költő ravatala előtt?

Szállodai szobájában szerteszét hevert az elhunyt író holmija. Nagyfokú rendetlenség uralkodott; ebben telt el, egyébként, az élete is. Először is kiálltam a balkonra, hogy lássam az író és a gyászruhás hölgy első összecsapásának színterét, most azonban ott egy öreg néni üldögélt, és citromlevet szürcsölt nádszálon. Visszamentem a szobába, és az özvegyet találtam ott az íróasztal fölé hajolva. Az asztalon, a férj szemüvegének és arany töltőtollának társaságában, papírszeletke állt: „Ránézni is képtelen vagyok a regénykéziratra. A gyászruhás hölgy szépsége annyira felzaklatott és megigézett, hogy minden más értelmetlenné vált szememben, így ezek a firklálmányaim is...”

Ezt együtt olvastuk; szorosán mögötte álltam, úgyhogy az asszonyka válla fölött betűztem ki a feljegyzést. A nyakán érezhette a leheletemet; kissé elmozdult, arcát felém fordította, s ajkaink akkor gyengéden és a legtermészetesebb módon egy szempillantás alatt összeforrtak. Meg akart fordulni, de nem engedtem, mert úgy akartam, hogy továbbra is a halott író kézírata fölé hajoljon. Hátról felemeltem a ruháját, és minden sietség nélkül letoltam a bugyiját bokáig. Valóban, bármiféle őrlöngés vagy pánik nélkül, teljes nyugalomban és annak rendje-módja szerint zajlott le minden. Habzsoltam bőre fehérségét, simogattam, dédelgettem a lába közét, azután pedig a nyelvemmel megnedveztem a két combja közé szépen beültetett virágkehely szirmait. Éreztem, ahogyan ez a kis bimbó lélegzik, el voltam bűvölve tőle, eláradt bennem az öröm, mert úgyszólván egyetlen pillanat alatt éltem át a szerelem varázsát. Hát az is egyfajta harmónia, ha két test így találkozik.

A nő ekkor a lába közt hátranyúlt, megmarkolta férfiasságom, és türelmetlenül a forró fészekbe helyezte. A vágy berobbanása volt ez. Az a telt csipő, a bőre, a bőséges nedvezése – mindez együttvéve duzzadozott azzá, amit talán szenedélynek neveznek. Az asszony fékevesztetten szeretkezett, olyan hevességgel döfködött hátra, mint aki saját magát akarná megsebezni, saját magának fájdalmat okozni. Farával a hastájékom és heréimet ütögetve félelmetes ritmust diktált. Hangosan élvezte az érzéki örömeiket; szagztatottan feltörő jajszava csillapíthatatlan kacagásba, egyfajta féktelen örömezzetbe fült időnként. Na persze, mindez csak nyitánya volt egy nagyszabású kúrásnak a vetetlen ágyban, a lelocsátott zsaluk mögött. Az ágyneműn még érződött az eltávozottnak a testszaga, a mi élvhajhász, feslett képzeletünket azonban ez mit sem zavarta, így aztán zihálva harapdáltuk egymást, testünk világegyetemének minden zegzugába beleszimatolva. Ajkunkkal, nyelvünk hegyével, a szenedély szolgálatában álló minden tapintószervünkkel, minden létező

eszközzel érzeteket és kitöréseket idéztünk elő, feltártuk bizonyos titkainkat, nem túl végletes, de kellemesen perverz hajlamainkat, örömmel vettük, hogy egyedülálló módon és a maga tökéletességében a nemiség teljes fegyverzetével élve, gyengéden és egyúttal vadul is, szerelemben egyesül általunk két emberi teremtmény.

Másnap elintéztünk egész sor formaságot, különféle űrlapokat töltöttünk ki, a papírokat közjegyzőnél hitelesítettük, pénzutasványokat postáztunk, nyilatkozatokat adtunk, és minden előkészületet megtettünk, melyek az elhunyt földi maradványainak elszállításához szükségesek. A hullaházban kinyitottak előttünk egy fiókot, s megmutatták a kerekeken gördülő hordágyon kiterített halottat. Azonosítottuk, s akkor mindketten felzokogtunk. Szorosan átkaroltam az özvegyet, ő azonban eltaszított magától, és csókjaival borította el halott férje arcát. A hullaház öre visszatolta a hordágyat, melynek kerekei megcsikorogtak. *Csikorogni, csikorgás* – a megboldogult író kedvenc kifejezései voltak, gyakran használta őket, ezért én is kitértem a megnyikorodó golyóscsapágyakra, merthogy az elhunyt maga is leírt volna egy ilyen mondatot, kiegészítve azzal a kísérteties borzadállyal, melyet az efféle csikorgás kivált.

A hullaház kijáratánál megjelent a halottkém, s egy papírt íratott alá az özvegyel. Na, a dolognak ez a része hamar megvolt, viszont valamivel tovább időztünk a koporsónál, a temetkezési kellékek boltjában. Az özvegy ekkor fölélénkült, valahogy derűs arccal válogatott a koporsók között. Egy aranszegélyű, belül cinkbádoggal béleltet választott, hogy légmentesen zárható legyen, mert szállítás esetén ez az előírás. Nagyon drága koporsót.

Nem tudom, az elbeszélőnek, legalábbis az esztétikum szempontjából mennyire szabad, s egyáltalán szabad-e, az elhunyt özvegyének egy hóbortos és meggondolatlan mondatát beleszőni a történetbe.

Sohasem helyeseltem az ehhez hasonló bolondozást, noha volt hozzá képzelőerőm, hiszen megbotránkoztató ötleteket és kiszólásokat kiagyalni másíknál is jobban tudtam, de sosem éltem vele. Számomra különösen visszataszító, amikor erőnek erejével Erósz és Thanatoszt hozzák kapcsolatba egymással; nem, nem, ebben valóban nem találok semmi élvezetet, sőt, egyenesen dühít az efféle sekélyesség. Most is elkendőzhettem volna barátnőmnek ezt a pajzánkodását, obszcenitását, ámde úgy döntöttem, az olvasókra bízom, maguk formáljanak véleményt mindenről, illetve, hogy a maguk módján éljék meg az én szerepemet is a történetben, annál inkább, mert bennem is mindannyiszor kételyek ébrednek, amikor a jó erkölcs sokféle buktatójáról van szó.

Az üzletből kilépve azonnal megfogtam a víg özvegy szépen formált, jól ápolt kézfejét, amely éppen csak kikandikált a fekete ruhaujjból. megszerettem ezt a gyászruhába bújtatott kezet; el voltam ragadtatva ujjainak

ügyességétől, amint gyengéden és kéjsóváran a gyönyör útján vezetnek. Ezt a szinte gyerekes kis kacsót most magamhoz vontam, és a nadrág alatt éledző merevedés paraszához értettem. Ez az érintés úgy felvillanyozta őt, hogy mindjárt szoroson belém markolt, ujjacskái mágiájával villámgyorsan kigombolta a nadrágomat, letérdelt, és azt jajongta, hogy a szájába akarja venni a micsodám. Én azonban megakadályoztam a botrányt, fölsegítettem és magamhoz öletem, igen, mindkét kezemmel átfogtam ezt a gyászában lesújtott, szánalomra méltó teremtet, aki remegett karjaimban. Elsiettünk a szállóhoz vezető úton.

A fekhely, amelyen a fiatalasszony férje meghalt, az lett a mi nászágyunk. Azon szeretkezünk reggelig, mellesleg mindenféléről elcsevegtünk, a gyászruhás hölgyet azonban egyszer sem említettem, nem akartam az özvegyet bevonni a történetnek ebbe a részébe; maradjon ez csak az én titkom, ámbátor a hotel személyzete is tudott róla. De hát én nem vagyok nyomozóbíró, a kétkedés jellemvonásaim közé tartozik, a hullaházban kézhez kapott orvosi látletben pedig az áll, hogy a barátom halálának oka: szívszélhűdés. Megvádolni a gyászruhás hölgyet, akkor lehet, hogy kiderülne a gyalázat, de én nem vagyok a vádaskodók fajtájából. Most, miközben lassan ránk virradt, s úgyszólván búcsúképpen, még sorra megcirógattam azokat a szép ujjacskákat, mindegyiknek odasúgtam valamit, a bal kéz mutatóujjára pedig ráhúztam azt a gyűrűt, melyet a minap vettem, anélkül, hogy tudtam volna, minek, kinek. Egyszeribe hogy felragyogott az az ujj, így felékesítve az eljegyzés jelképevel. Örömteli pillanat volt.

Az özvegy már a reggeli órákban elutazott, mégpedig ugyanazzal a halottszállítóval, melyben Z. íróbarátom koporsója meg két temetési koszorú volt. Az egyik az én utolsó üdvözetemmel, a másikon pedig Gerda Blum szállodatulajdonos részvételtjes szövegével. Miután kikísértük a halottaskocsit, a tulajdonosnő behívott a szalonba. Az az erotikus lángolás, amely eddig jellemezte találkozásainkat, most háttérbe szorult, vagy csak rejtve maradt, s csak ültünk ott leverten, a reggeli csönd gyászos hangulatában.

– Én sem élek már sokáig – törte meg a csendet Gerda. – Az orvos rossz hírt hozott. Két csigolyám a gerincem medencecsonti tájékán rákos.

Gerincbántalmai ellenére Gerda Blum vonzó, igen-igen szexi teremtet maradt, noha bizonyosan túl volt már a negyvenen. Vendégeskedésem jócskán elhúzódott. A meredek gyalogutakon majdnem mindennap lejártam a városka gazdagon ellátott boltjaiba és szépen berendezett kávézóiba; ott aztán kiültem a napsütötte teraszra, kényelmesen elhelyezkedtem, és mintegy jótékony balzsammal, melyet a bőröm beivott, az arcomat süttettem. Akkor hát nem is csoda, hogy egészen kora tavaszig a panzióban maradtam. A domboldalban, sőt a szállótól messzebb is, mindenféle tarka virágot szedtem, s hazahoztam, a szobámba. Hóvirágot és ibolyát még hóolvadás előtt minde-

nütt találtam, ezek olvasás közben jól jöttek könyvjelzőnek. Némelyik könyvemben még ma is egy-egy száraz virágra bukkanok; emlékeket ébresztenek, amelyeket szinte ugyanúgy próbálok elrendezni magamban, akár a könyv lapjai közé préselt virágszalakat, mert úgy tűnik, hogy minden, ami emlék, megfonnyad, elszárad lassan, ha pedig megkíséreljük újraéleszteni őket, attól tartok, a valóság sínyli meg.

Minden ember legalább egyszer felteszi magában a kérdést, hogy az élete, melyet leélt, vajon némileg más volt-e, mint amire emlékszik. Még nem esik nehezemre visszapillantani, könnyedén teszem. Arról írok, ami réges-rég történt, mégis fiatalos lendülettel, s egészen lényegtelen apróságokra is emlékszem. Ha most hamarjában a tűnt idők mélyébe vetek egy kutató pillantást, akkor úgy látom, az írás, és minden, ami körülötte történt, az volt életem uralkodó sodrása, de amiből csupán egy kanálnyit merítettem eddig. Ha mindent mérlegre teszek, az irodalom sokkal több bajt és keserűséget okozott, mint örömet. Sokféle italt kóstoltam, sokféle pohárból, de a legkeserűbb az a tintaízű volt. S mégis, most olybá tűnik, hogy a Gerda Blum szalodájában töltött teleléseim egyúttal boldog korszakai életemnek, nemcsak azért, mert akkor kilábaltam betegségemből, hanem mert később is, amikor csak ott voltam, mindannyiszor valamilyen izgalmas élménnyel lettem gazdagabb, s ezenfelül azért is, mert életemnek ezeket az időszakait egészen világosan látom, és legapróbb részleteire is emlékezem. Tán minden ember életében van egy aranykor, melynek emlékei közt olyan jólesik kotorászni. Ez itt csak egy történet a sok közül.

Már húsz éve nem járok telelni; másfelé vezettek útjaim. Mostanában sokkal közelebb telepedtem le sártekénknek ehhez a zugához, tehát Gerda Blum panziójához is; háromórás autózás az út oda. Hamarosan a feleségemmel megyünk telelni; Gerda panziójába, úgy szól a megállapodás. Azt mondták, Gerda fürgé mozgású, jó tartású éltes hölgy; panzióját ugyanolyan jól vezeti, mint rég. Amikor felhívtam, hosszan csevegtünk mindenről; elmondta, hogy az utóbbi években, amíg háború volt, sokat gondolt rám, és meg is tudta, hogy Isztriában élek. Z. íróbarátom halálát is emlegettük; élénken emlékezett mindenre, egyedül a gyászruhás hölgyre nem, hiába próbálkoztam a helyzet leírásával, a részletekkel. De hát ezt egy későbbi beszélgetésre halasztottuk, majd ha találkozunk.

Játék a sötétben: Toni Morrison irodalomfelfogásáról

Toni Morrison irodalomelméleti alapkérdéseket feszegető 1992-es könyvecskéje, a *Játék a sötétben: fehérség és az irodalmi képzelőerő*, mára az angolszász irodalomkritikai gondolkodás egyik alapszövegévé vált, és részét képezi az afrikai-amerikai stúdiumok kilencvenes évek óta tartó neoreneszánszának. A Nobel-díjas afrikai-amerikai író a fehér amerikai irodalmi kánont működtető fogalmakat és szövegeket vizsgálja könyvében, azzal a kifejezett szándékkal, hogy az amerikai irodalom tanulmányozásához új térképet vázoljon fel: egy olyan fogalmi teret, amelyben helyet kap az amerikai irodalom alapjellemezői között az afrikai-amerikai jelenlét szükségszerűsége. Morrison fő problémája, hogy az amerikai irodalom főként európai-amerikai művelői, írók és kritikusok, a múltban olyan irodalmi tudást hoztak létre, amely elhallgatja az amerikai élmény alapját képező afrikai jelenlétet. Holott az amerikai élmény alapja az európai-amerikaiak és az afrikai-amerikaiak dinamikus együttélése. Morrison alapkérdése, vajon hogyan működik az elhallgatás dinamikája fehér szerzők irodalmi műveiben és az amerikai irodalomról szóló kritikai szövegekben.

Bár Morrison gondolatmenete két verzióban, egy 1990-es cikkben és a bemutatandó könyvben is rendelkezésre áll, a felvázolt fogalmi térkép első látásra meglehetősen vázlatosnak tűnik. Valójában azonban pontosan illeszkedik az amerikai kritikai gondolkodás 80-as években kialakult vonalaihoz. A gondolatmenet felhasználói pedig a kortárs amerikai irodalomkritika legötletesebb művelői, mind a Morrison által elképzelt, mind az azon kívül eső területeken.

I.

Morrison szerint az amerikai irodalomtudomány művelése alapos revízióra szorul. Az amerikai irodalomról alkotott eddigi tudásunk szerint az amerikai irodalmat érintetlenül hagyta az afrikai-amerikai folyamatos jelenlé-

te. Az amerikai irodalom jellemzői egy olyan „amerikaiságból” származnak, amely különáll és független az afrikai-amerikai jelenléttől. E felfogás szerint az amerikai irodalom kizárólag fehér férfiak véleményeiről, tehetségéről, hatalmáról szól. Morrison felvetése szerint ennek ellenére lehetséges, hogy az amerikai nemzeti irodalom jellemzői tulajdonképpen a sötét afrikai jelenlétre adott válaszok. „Ezen megfontolások alapján felmerült bennem a kérdés, vajon nemzeti irodalmunk fő és ünnepezt jellemzői – individualizmus, férfiaság, szociális érdeklődés vs. történelmi elszigetelődés, mély és morális problematika, az ártatlanság témája a halál és a pokol trópusaival egybefonódva – nem egy sötét, törvénytisztelő, jelölő afrikai jelenlétre adott válaszok-e valójában” (Morrison 1992, 5). Ahogy a nemzet kialakulása is kódolt nyelvet igényelt a rasszizmus problémáinak és morális kérdéseinek elkendőzéséhez, úgy az irodalomban is szükségessé váltak a megszorítások és kódok, amelyek még a huszadik században is éreztetik hatásukat.

Az érvelés az 'afrikanizmus' és az 'afrikanista jelenlét' fogalmaira épül. Afrikanizmus vagy amerikai afrikanizmus alatt Morrison mindazokat a feltételezéseket, véleményeket, olvasatokat és félreolvasatokat érti, amelyek az afrikai népekről alkotott eurocentrikus tudást képezik. Ezek magukban foglalnak „osztályproblémákról, szexuális magatartásról, elnyomásról, erőmegnyilvánulásokról való beszédmódokat és szabályozásokat, valamint etikáról és felelősségről folytatott reflexiókat egyaránt” (7). Amerikában e tudás speciális válfaja az amerikai afrikanizmus, de léteznek dél-amerikai, európai válfajai is. A fogalom tulajdonképpen Edward Said orientalizmus-felfogásához hasonlít, aki az európai gyarmatosítók fiktív kelet-képének megkonstruálódását mutatja be fő munkájában, az *Orientalizmusban*. Morrison érvelésében az afrikanizmus fogalmát egészíti ki az ún. afrikanista, illetve amerikai-afrikanista jelenlét terminus. Az afrikanista jelenlét az afrikaiak hatásának folyamatos, egyedi története az amerikai irodalomban (Klein 1999, 659). Az afrikanista jelenlét az amerikai irodalom kontextusában válik sürgető problémává. Vajon hogyan működik az amerikai afrikanizmus az amerikai irodalom diskurzusában: egyrészt hogyan válik a kódolt irodalmi nyelvhasználat elnyomóból állítólagos felszabadító tudássá a primer szövegekben, másrészt miként korlátozza vagy befolyásolja az amerikai kritikusok látóterét az irodalomról való gondolkodásban.

Az amerikai afrikanizmus működésére vonatkozó kérdést eddig nem tették fel az irodalom tudósai, s ennek két fő oka van. Egyrészt a kódolt irodalmi nyelv nem engedte meg a téma tárgyalását, hanem az elhallgatás poétikáját írta elő. Liberális eljárásnak számított nagyvonalúan felülemelkedni rassz- és osztályhelyzetből adódó kérdéseken (10). Másrészt az afrikai-amerikaiakról szóló irodalmi diskurzus hagyományosan az áldozat szempontjából tárgyalja a rasszizmust: a rasszizmus milyen hatással van elszenvetőire. Morrison

kérdése viszont azt firtatja, milyen hatással van a rasszizmus azokra, akik művelik: „Azt javaslom, vizsgáljuk meg, az olyan fogalmak, mint a rasszista hierarchia, rasszista kizárás, rasszból fakadó kiszolgáltatottság és felhasználhatóság milyen hatással voltak azokra a nem-feketékre, akik alkalmazták, tagadták, vizsgálták, alakították ezeket a fogalmakat. A rabszolgák tudatát, képzelőerejét, viselkedését tanulmányozó kutatás nagyon értékes. De ugyanilyen értékes komoly intellektuális erőfeszítést tenni arra, hogy megpillantsuk, miként hat a rasszista ideológia a mesterek tudatára, képzelőerejére, viselkedésére” (11). Az irodalmi vizsgálat új tárgya tehát az, hogyan működtek a rasszizmust az amerikai irodalmi diskurzusban a kanonizált írók és a kanonizált irodalomfelfogást valló kritikusok.

Itt érdemes rövid kitérőt tenni a célkitűzés háttérének bemutatására. A Morrison által felkínált új perspektíva saját írói szerepvállalásából következik, amit fontosnak tart ki is fejteni a szövegben. Diákként, még mint olvasó, ő maga is úgy olvasott, ahogyan azt tanították neki, azaz nem voltak elvárásai az amerikai irodalom afrikanista jelenléttel alkotott kapcsolatát illetően, nem is tételezte föl, hogy ilyen egyáltalán lehetséges. Később, mikor már mint író megfogalmazta magának tennivalóját, elsősorban az író nyelv iránti személyes felelősségére ébredt rá. Számára ez egészen pontosan az írás során alkalmazott nyelvhasználatok és az azok által hordozott társadalmi kontextusok kezelésére vonatkozik, mert az író feladata Morrison szerint a társadalmi nyelvhasználatok ideológiai előfeltevéseinek tematizálása (Morrison 2003). Morrison szerint egy író képes azt elképzelni, ami nem ő, képes közel hozni az ismeretlent, és eltávolítani az ismerőst; leporolni a mítoszokat, és mögéjük nézni (Laclair 1993, 372). Más szóval képes elképzelni másokat és azokat a veszélyforrásokat, amelyeket a mások reprezentálnak számára (Morrison 1992, 4). Mint ilyen módon gondolkodó író vette ő maga is észre a kritika hiányosságait, a kritikai diskurzus tulajdonképpeni vakságát az afrikai-amerikai szereplők kezelésével kapcsolatban. Ahol ő mint író egy irodalmi szövegben központinak tartott egy afrikai-amerikai szereplőt, a kritikai irodalomban mindig csak vakfoltot, elutasítást talált, ezért gondolt végül kritikai belátásainak megfogalmazására (15–16). Beszédhelyzete mindazonáltal nem elkecseregett, nem számonkérő, hanem inkább kiegészíteni próbál.

E szempontból írt elemzései főként tizenkilencedik századi szövegeket gondolnak újra. Poe *Arthur Gordon Pym* című kisregénye, Willa Cather *Sapphira and the Slave Girl* című műve, Mark Twain *Huckleberry Finnje* s Hemingway *To Have and Have Not* című késői darabja sorjáznak előttünk. Megismerjük Poe szövegében a szereplőket és narrációt egyaránt elnyelő titokzatos fehérség és a hirtelen előbukkanó hófehér bőrű óriás jelentését. A fehérség okozza a fekete szolga, Nu-Nu halálát, az óriás a vakító, áthatolhatatlan fehérség figurációja. Mindkét kép tipikus: az afrikanista jelenlét iro-

dalmi reprezentációira jellemző (33). A *Huck Finn*ben a fő kérdés az afrikanista jelenlét, nem pedig Huck felnőtté érése, hisz Finn egy szökött rabszolga társaságában tutajozik végig a Mississippin. Igaz, hogy Mark Twain az ártatlan, ám éles eszű Huck alakjában kritizálja a rabszolgatartás intézményét, a középosztálybeli látszatokat, de a kalandok Jim, a rabszolga aktív segítségével nélkül nem volnának megvalósíthatóak: Huck szabadsága és felnőtté érése nem utolsó sorban a rabszolga segítőkészségének köszönhető. Ezért Jimet nem lehet egyszerűen szabadon engedni vagy futni hagyni a történet végén, elveszne a katalizátor. Így a befejezésben Tom Sawyer megjelenése és Jim rabszolga státusának megerősítése a történet megnyugtató (törvényes) lezárását szolgálja (55). Hemingway *To Have and Have Not* című regénye a klasszikus amerikai hős története: az elszigetelt egyén küzdelme az állammal, amely személyes szabadságát korlátozza. Ugyanakkor a hős segítője egy „fekete”, aki nélkül nem boldogulna a hajón. Hemingway sablonosítja az afrikai-amerikai (kulcs)szereplőt: nincs neve, neme, személyisége. Csak a cselekmény előrehaladtával kap nevet, kiderül, hogy tud kormányozni és gondolkodni is – ahogy elharapott félmondataiból és panaszaiból kihámozható. Ráadásul a hős és feleségének viszonya is a fekete – sötét jelenlét kizárására épül (69–80). Ebből a szempontból olvasva Cather késői *Sapphirája* nem azért esik kívül a kritikusok érdeklődésén, mert kisebb képzelőerővel íródott volna, mint Cather korai művei, hanem mert olyan témát feszeget, amely tradicionálisan tabunak számít(ott): kritikailag és művészileg miként ragadható meg a regény által felvetett kérdés, a fehér rabszolgatartónő hatalma és jogai rabszolganői felett (18).

Visszatérve a kortárs író és irodalomkritikus feladatának részletezéséhez, Morrison három fázist azonosít az afrikanista jelenlét irodalmi reprezentációiban, vagyis a rasszizmus irodalmi megkonstruálásában (63–64; Klein 1994, 660). Az első fázis a hierarchikus különbségek fázisa, itt alakult ki az európaiak felsőbbrendűségi tudata az afrikaiakkal szemben. Ugyanakkor az afrikai-amerikai intellektuális és morális alacsonyabbrendűsége igazolta a rabszolgatartás intézményét. Ebben a szakaszban az ábrázolt afrikai-amerikai szereplők tudatlanok, vadak – idegenek. A második fázisban az afrikanista jelenlétet a fehér identitás természetéről folytatott gondolkodás helyettesítésére használták. Egy afrikai-amerikai szereplő ábrázolása nem a feketék történetének vagy jogfosztottságának apropóján, hanem mint az új világ megalkotásának bizonytalanságait kifejező jelenség volt érdekes, tehát egy afrikai mindig reflexív szerepet kapott. A románc műfaja például tisztán mutatja a helyettesítés folyamatát. A románc az új világgal való találkozás témáit és problémáit mutatja be, a kérdések és a félelmek az afrikai szereplőkbe íródtak be, akik az amerikai álom sötét oldalát jelölték (36–37). A harmadik fázisban a feketeség [blackness] a félelem és a vágy retorikájává lesz. A fekete

szereplők vagy a feketeség egyéb megjelenítései kettős szélsőséges tapasztalatot artikulálnak. A feketeség képei lehetnek gonoszak és jók, morálisak és immoralisak, tiszták és bűnösök egyszerre.

Az afrikanista jelenlét reprezentációja az amerikai irodalmi diskurzusban e fázisok során egyre inkább metaforizálódik. A rassz fogalma így nem biológiai, hanem kulturálisan létrehozott fogalommá válik. Ahogy Morrison fogalmaz: „A rassz fogalma metaforizálódott – egy módja lett annak, hogyan utaljunk erőkre, eseményekre, osztályokra, a társadalmi romlás és a gazdasági megosztás kifejeződéseire, vagy éppen hogyan hallgassunk mindezekről. A rassz metaforizálódott fogalma sokkal veszélyesebb a *body politic*-ra, mint a »rassz« biológiai felfogása valaha is volt. [...] A rasszizmus oly egészségnak örvend manapság, mint a Felvilágosodás során bármikor. [...] a rasszizmus metaforikus megjelenései olyannyira beépültek mindennapi szóhasználatunkba, hogy talán még szükségszerűbb és jelenlévőbb, mint valaha” (63). Morrison mint író ezért látja sürgető feladatnak a rasszista nyelvhasználat mechanizmusainak tanulmányozását az amerikai irodalmi diskurzusban.

II.

Morrison felvetése az amerikai irodalom térképének átrajzolásáról nagyívű terv, amely, mint láttuk, számos erős általános állítást tartalmaz. Ezek természetesen átgondolt elméleti helyzetből következnek (Wallringer 2007). Mindezek ellenére a kötet programadó első esszéje, a „Fontos fekete ügyek [Black Matters]” bibliográfiája összesen két elemet tartalmaz, egyik egy primer szövegre, a másik egy kritikai félreolvasásra, vagyis szintén egy példára vonatkozik. Tehát nem neveződnek meg a gondolatmenetben revideált elméletek szerzői, az amerikai irodalom tradicionális kánonjának kialakítói. Még feltűnőbb azonban, hogy ezek mai kritikusi sem kapnak nevet, holott Morrison projektje nem teljesen ismeretlen területet jelöl ki a kortárs amerikai irodalomelméleti térképen. A reformálás szintjén Lionel Trilling liberális irodalomfelfogásával és Richard Chase románc-tézisével ütközik, ugyanakkor ezek 80-as években történt kontextuális újraírásait gondolja tovább az afrikanista jelenlét szempontjából.

Radikális újító szándéka ellenére Morrison szóhasználatában hemzsegek a Henry James-féle irodalomelméleti terminusok, amelyek, mint látni fogjuk, az 1940–50s tradicionális amerikai kritika sarkkövei. Mint Jameskutató meglehetősen meghökkentem, amikor azt láttam, hogy Morrison *alapterminusai* köthetőek Jameshez. A legszembetűnőbb ezek közül a kötet cím, pontosabban a benne található „irodalmi képzelőerő” kifejezés. James irodalomról kifejtett felfogásában központi szerepet kap a képzelőerő, amely az irodalmi alkotófolyamat „motorja”, vagyis működtető elve (James 1963,

56). James posztromantikus modelljében a megértés a valóságból érkező ingerek alapján az egyén elméjében [mind] idioszinkretikus módon végbemennő, állandóan mozgó folyamat, melynek során létrejön a tapasztalat, amit általában tudásnak és tudatnak hívunk. Egy szerző saját tudatában létrejövő tapasztalatainak leírásával hoz létre irodalmat. James híressé vált *The Art of Fiction [A próza művészete]* című esszéjében az irodalmi képzelőerő játékaról értekezik, tapasztalásmodellje az egyéni tapasztalat dinamikájának bemutatására helyezi a hangsúlyt az irodalmi alkotási folyamatban (Kovács 2006b, 34). Morrison is nagy empátiával szól az írói képzelőerőről, de mint láttuk, számára az alkotás *nyelvi* aspektusa az alkotási folyamat működtető elve. Az írói képzelet munkája teszi lehetővé a sablonos, elnyomó, kiszorító nyelvhasználatok, például a metaforikussá vált rasszizmus, társadalmi szerepének tematizálását az író számára.

A második meglepetés, hogy Morrison fő célkitűzésének elemei is James szótárából származnak. Emlékezzünk csak, milyen intellektuális munkára buzdított bennünket a már idézett szövegrészben: az új feladat a rasszista nyelvhasználatot működtető fehér mesterek tudatának, képzelőerejének, viselkedésének tanulmányozása. Ezek a tanulmányozandó jelenségek megint mind Jameshez kötődnek. Egyrészt a tudat és a képzelőerő fogalmai James megértésmo­ delljének és alkotásmodelljének alapterminusai. Másrészt a viselkedés [manners] tanulmányozásának fontossága szintén James jegyét viseli magán, aki viselkedésregények [novel of manners] szerzője volt, s az emberi tudat működésének bemutatását mindig társadalmi interakciók közegében végezte. Végül a „mester” kifejezés is magára Jamesre utal, aki metafiktív elbeszélést írt *The Lesson of the Master* címmel, de Leon Edel úttörő James biográfiája negyedik kötetének címe, *The Master* is Jamesre, a nagyregények szerzőjére utal. Nem véletlen hát, hogy Colm Tóibín 2004-es *The Master* című biografikus metafikciója is James egy életszakaszának története. Így Morrison célkitűzésének szóhasználat, a három fogalom együttes alkalmazása nagyon erősen utal a jamesi irodalomértésre.

Ráadásul Morrison a James-recepció hiányosságaira hívja fel legelőször a figyelmet, amikor a rasszista nyelvhasználat hatásait elemzi kritikai szövegekben. Mintha azt mondaná: ha valaki eddig véletlenül nem vette volna észre az eddigi James-referenciákat, most még megteheti, – s felsorolása átíveli az egész jamesi életművet. De nem ellentmondás-e, hogy míg Morrison egyik oldalon átveszi a jamesi terminusokat a kötetcímben és a célkitűzésben, a másikon a James-kritikára mint az egyik ígéretes átrajzolható kiterjedésű kritikai terrénumra utal? A válasz egyértelműen nem, hiszen a jamesi terminusok átvétele nem jelent azonosulást a jamesi projekttel, csak – némi iróniával –, felhívja a figyelmet arra, hogy a kritizált irodalmi hagyomány alapelvei Jamestől eredeztethetőek.

Ha kitekintünk a 80-as évek Amerikájának irodalmi kánonvitáira, pontosabb képet kapunk e Jameshez köthető hagyomány mibenlétéről. Ezen a ponton nyújt segítséget számunkra Amy Kaplan kiváló, *Az amerikai realizmus társadalmi konstrukciója* [*The Social Construction of American Realism*] című munkája¹, melynek bevezetőjében az amerikai realista regény kritikai recepciójának Foucault-alapú elemzésével áttekinti az amerikai regény kritikai recepcióját, s ezen keresztül az amerikai irodalomkritika szakaszait is. Mivel ez a téma önmagában külön kifejtést érdemel (Kovács 2006a 83), hadd szorítkozzam itt csak címszavakra annyiban, amennyiben ezt a Morrison-szöveg pozicionálása megkívánja. Kaplan beszámolóját a Morrison-féle történet mellé helyezve szerintem rögtön nevesíthetővé válnak Morrison preferenciái.

Kaplan bevezetője szerint az amerikai realista regény befogadástörténete az amerikai társadalom hiányosságainak retorikájára épül. Ez a retorika Henry James *Hawthorne* könyvéből származik. James szerint az amerikai társadalom hiányosságai égbekiáltóak: Amerikában nem alakultak ki az alapvető társadalmi intézmények, ezért lehetetlen amerikai témáról jóféle regényt írni: „Nincs uralkodó, nincs udvar, nincs személyes lojalitás, nincs arisztokrácia, nincs egyház, nincs klérus, nincs hadsereg, nincs diplomáciai testület, nincsenek vidéki úriemberek, nincsenek paloták, nincsenek várak, nincsenek kúriák, nincsenek vidéki házak, nincsenek paplakok, nincsenek zsinodok, nincsenek borostyánnal befuttatott romok; nincsenek katedrálisok, nincsenek apátságok, nincsenek kis norman templomok; nincsenek nagy egyetemek vagy magániskolák, nincs Oxford, nincs Eton, nincs Harrow; nincs irodalom, nincsenek regények, nincsenek múzeumok, nincsenek képek, nincs politizáló társadalom, nincsenek sportrajongók – nincs Epsom, se Ascot!” (James 1879, 2. fejezet).

¹ Kaplan tézise szerint a huszadik századi amerikai kritikát a nyolcvanas évekig meghatározta az irodalmat a társadalmi „valóságtól” elkülönítő formalista gondolkodás. Az előfeltevések szintjén még a posztstrukturalizmusra is jellemző különbségtevést Kaplan az irodalom mint diskurzív gyakorlat, azaz bizonyos nyelvhasználatok egyvelege, modellel helyettesíti, s megnézi, hogy a realista regények olvasásában mindez milyen eredményekre vezet. Howells, Wharton és Dreiser regényeiben azt követi nyomon, hogyan képes a rendelkezésre álló irodalmi eszköztár a kialakuló fogyasztói társadalom jelenségeiről számot adni, s hogyan referál erre a folyamatos artikulációs küzdelemre, azaz önmagára. Kaplan új, a Trilling-féle gondolkodástól elkülönülő alapokra helyezi saját projektjét, és fordulatos, meggyőző elemzéseivel szinte fellelenti az amerikai realizmus iránti kritikai érdeklődést. Viszont a gyakorlat felől indulva Winfried Fluck, talán Kaplan ellenében, nem zárná ki egy újragondolt liberális kritika életképességét, már csak azért sem, mert a James-recepcióban szerinte életképtelen. Mark Seltzer *The Art of Power* címen írt kontextuális James-olvasatát kutatóként szakmai tévedésnek tartja, mert durván leegyszerűsítő és elfogult olvasatokat eredményez (Fluck 1997, 16).

Hawthorne románcainak példája is mutatja, egy jó képességű író tényleg visszafordult a társadalom fejletlensége felé. Jamesre hivatkozva számos kritikus átvette a jól hangzó érvet, miszerint az amerikai társadalom fejletlensége és rövid hagyománya miatt Amerikában nem lehet olyan realista regényt írni, mint Európában. F. R. Leavis angol regényhagyományról szóló könyvének mintájára Richard Chase meg is írta *Az amerikai regény hagyományai* [*The American Novel and Its Tradition*] című kötetét, amelyben kifejtette az ún. románc-tézist, amit James idézett passzusára vezetett vissza. Ő bizonyította tudományosan a véleményt, mely szerint Amerikában történeti okok miatt nem lehet jó regényt írni, ehelyett a valódi amerikai műfaj a románc, amelyben a szociálisan elszigetelt hős melodramatikus keresésre [quest] indul egy szimbolikus univerzumban, melyben nem érvényesülnek a társadalmi kötöttségek. Kaplan szerint a románc-tézis előfeltevése az elme működésének és a szociális társadalmi valóság működésének szembeállítására (Kaplan 1988, 2). Magyarul: a románc keretei közt az egyéni elme a szegényes társadalmi közegben is kiválóan funkcionálhat. A románc-tézis (és a vele járó előfeltevések) a nyolcvanas évekig megkérdőjelezetlen axiómája volt az amerikai irodalomkritikának.

Bár Chase maga Jamesre utal modelljének kifejtésében, románc-tézisének hátterét Kaplan szerint valójában az amerikai Új kritika szövegolvasási módszere és Lionel Trilling liberális irodalomkritikája képezi. Trilling átveszi a jamesi hiányretorikát, s vele az elme működésének és a valóság működésének szembeállítását. Az amerikai társadalom hiányosságainak jamesi listáját kiegészíti a viselkedés [manners] tétellel, megerősítve, hogy az amerikai irodalom feladata a liberális képzelőerő működésének tanulmányozása az elmében, nem pedig az irodalom társadalmi vonatkozásainak elemzése a valóságban. A valóság realiztikus bemutatása helyett a „moral imagination” és az elme munkájának leképezése a cél. Trilling modellje győzedelmeskedett más kritikai iskolák fölött, s évtizedekre meghatározta az amerikai irodalmi gondolkodást.

Visszatérve Morrison könyvéhez, Kaplan magyarázata alapján a jamesi terminológia Morrison szövegében a James mesterré avató, egyes gondolatait elvéve merevítő Trilling-féle liberális amerikai kritikai hagyományt jelöli. Ez áttételesen magyarázatot ad Morrison románchagyományt (Chase) taglaló második esszéjének szerepére is a kötetben. Mint az összefoglalóban láttuk, Morrison szerint a románc műfaja fontos szerepet játszott a rassz irodalmi metaforizálódásában. A metaforizáció második fázisában a románc a fehér identitás természetéről folytatott helyettesítés egyik kiemelt területe volt – nem pedig a magányos hős társadalmi kötöttségeken kívül eső melodramatikus küzdelme.

E felfedezések után rácsodálkozhatunk arra, hogy Morrison csupán elnagyolt vonalakkal vázolja mind a régi irodalmi hagyomány, mind az újfajta

irodalmi hagyomány térképét. Mindez Morrison és Kaplan további összevetésére sarkall bennünket, mert így Morrison által valójában művelt kritikai eljárás helye is kirajzolódik: miután a régi hagyományt Trilling nevéhez kötöttük, Kaplan segítségével nevesíthetővé válik az új is. Kaplan szerint a liberális hagyomány győzelme után a hatvanas években végbement egy kritikai fordulat, melyet a realizmus iránti megújult érdeklődés mutat, de az ekkor született kritikai írásokra is jellemző a Trilling-féle elme/valóság kettősség. Csak a nyolcvanas évek kritikai termésében találja meg a szociális kontextus és az irodalmi forma fenti ellentétének eltörlését (Kaplan 1988, 6). Mégsem elégedett a 80-as években született megoldásokkal, sem a posztstrukturalizmus eljárásaival, sem az irodalomtörténeti módszerrel. Szerinte a posztstrukturalisták a fikcionalitás problémájára fókuszálnak: azt helyezik előtérbe, hogy a realista szöveg miként dekonstruálja önnön referencialitásra vonatkozó állításait. Az irodalomtörténészek viszont a realizmust a fogyasztói társadalom ijesztő jellemzőire adott válaszként kezelik. Kaplan meggyőződése ezzel ellentétben az, hogy a szociális kontextus és az irodalmi forma megkülönböztetésének eltörlése önmagában nem elégséges, a viszonyt dinamikusnak kell elképzelnünk. Azaz az irodalomról nem mondhatjuk szűklátókörűen sem csak azt, hogy tagadja a referencialitást, sem csak azt, hogy reprodukálja a valóságot. A dinamikus viszony annyit tesz, hogy a valóság textuális létrehozása nyelvileg történik, méghozzá olyan nyelven, amely nem *ártatlan*, hanem politikailag, ideológiailag, azaz társadalmilag befolyásolt. Az irodalmi szöveg tehát mint diskurzív gyakorlat, mint nyelvhasználat fogható fel, melynek konstruktív szerepe van a valóságról létrehozott tudásunk *előállításában*. Az amerikai realizmus Kaplan által vizsgált szövegei is ennek a konstrukciós küzdelemnek a nyomait viselik magukon.

Kaplan befogadástörténete képet ad a nyolcvanas évek kritikai irányairól, számunkra pedig útmutatással szolgál Morrison elképzelésének helyét illetően. Morrison feladatmegfogalmazása a metaforizálódott rasszista nyelvhasználat hatásainak bemutatásával és átfordításával kapcsolatban párhuzamban áll Kaplan irodalmi diskurzív gyakorlatokról kifejtett nézőpontjával. Morrison is alapvetően létrejövésnek [becoming] gondolja el az írásfolyamatot (Morrison 1992, 4), s e nyelvi folyamat örökletes társadalmi befolyásoltságával szembeül. Természetesen Morrison nem tekintendő csupán Kaplan vagy Foucault követőjének, de Kaplan írása szerintünk jó példa arra a gondolkodásmódra, amely a nyolcvanas évek végén Morrison 1990-es és 1992-es szövegeinek kiindulásául szolgálhatott. Morrison pozíciója Kaplanénál bevallottan vegyesebb, mozaikosabb [quilt] szerkesztésű: ő maga utal a feminista gondolatmenetek inspiráló hatására, s a vakság/belátás De Man-féle szupplementációs retorikájára is többször hagyatkozik. Ráadásul míg Kaplan elemzéseiben a fogyasztói társadalom és a *surveillance* nyelvhasználatait tag-

lalja, mert a regény diskurzív valóság létrehozó szerepe érdeklő, addig Morrisonnál ugyanezek az elemzések konkrét politikai küldetést kapnak, amikor a rasszizmus diskurzív valóság létrehozó szerepének vizsgálati módszereivé válnak.

III.

Tekintve, hogy Morrison felhívása már tizenöt éve megfogalmazódott, érdemes végül kitekinteni arra, mi valósult meg eddig az új amerikai irodalmi térkép megrajzolásának projektjéből. Az applikációs lehetőségek széles köréből itt két önkényesen kiválasztott példát szeretnék bemutatni. A sort, természetesen, mindenki szabadon folytathatja olvasmányélményei alapján.

Talán a leggyorsabb és legismertebb reakció Morrison felhívására Eric J. Sundquist *A rassz szerepe az amerikai irodalom keletkezésében [To Wake the Nations: Race in the Making of American Literature]* című majd ötszáz oldalas irodalomtörténete 1993-ból. A kötet fő célja, hogy ráébressze olvasóját az afrikai-amerikai jelenlét fontos szerepére a tradicionális amerikai irodalomban. Elsősorban az 1830-tól 1930-ig terjedő időszakra koncentrálna fejt ki téziséit. A bevezető legelső lábjegyzete (Ralph Ellison mellett) Morrison eddig említett két fő elméleti szövegére hivatkozik, és saját munkáját a bennük megfogalmazott program részeként határozza meg. Ettől függetlenül az elemzések nagyobb része afrikai-amerikai szerzők műveit vizsgálja. A szöveg váltakozva veszi a „fekete és fehér” szövegeket, mert Sundquist szerint egyik perspektíva sem megfelelő ahhoz, hogy képet adjon az amerikai kulturális és politikai életben folyamatosan jelen levő rasszal kapcsolatos krízisről (Sundquist 1993, 7). Elemzéseinek tétje, hogy bemutassa: a fekete és a fehér szövegek összefonódott tradíciót alkotnak.

A második szöveg azt példázza, miként használható a Morrison-féle keret egy tizenkilencedik század végi fehér amerikai szerző rekanonizálásában. 1995-ben Elizabeth Ammons egész cikket szentel Morrison problémafelvetésének kifejtésére Edith Wharton, az 1890-es évek végétől az 1930-as évek elejéig alkotó fehér amerikai úrinő szövegei kapcsán. Ammons Morrison módszerét kiindulásában, szövegválasztásában és a rasszista beszédmód kezelésében is követi. Felveti a rasszizmus problémájának szándékos cenzúrázását az eddigi szövegi kiadásokban és kritikákban. Például bemutatja, hogy R. W. B. Lewis, a mértékadó Wharton-biográfia szerzője, vezető Wharton-szakértő az író leveleinek kiadásába szándékosan nem válogatta bele az antiszemita megnyilvánulásokat tartalmazó darabokat, holott ezekből nem kevés áll rendelkezésre. Ammons erre reagálva Wharton naplójában, leveleiben és egy regényében elemzi az antiszemita nyelvhasználatot, és arra a következtetésre jut, hogy Wharton antiszemitizmusa alapvető szerepet játszik

mindhárom műfajban, s a regény esetében ez új interpretációt is lehetővé tesz. A *The House of Mirth*ben saját régebbi társadalmi értékváltozást bemutató olvasatát is újraírva elemzi az antiszemita beszédmód szempontjából. Ammons szerint Lily Bart, a lecsúszott, de „becsületes” úrinő nem azért követ el öngyilkosságot, mert nem hajlandó társasági jó hírét a változó társadalmi értékrend által megengedett újmódi alantas eszközökkel megvédeni, hanem mert inkább öngyilkos lesz, mintsem dúsgazdag zsidó kérőjének igent mondjon: „a halál kívánatosabb, mint a vegyes szexuális kapcsolat [death is preferable to interracial sex]” (Ammons 1980, 42; 1995, 81).

Bár mindkét idézett munka átalakítja kissé az eredeti módszert, talán maga Morrison is elismerően nyilatkozna arról, ahogyan ezek az applikációk az afrikanista, illetve 'szemitista' jelenlét elhallgatását tematizálják. Az eddigiek alapján láthatjuk, hogy elemzések módszertanuként Morrison szövege a rassz kulturális konstruálódásának vizsgálatát teszi lehetővé, és így új teret nyit az amerikai irodalom vizsgálatában. Ezért általánosságban a kilencvenes évek elején induló kulturális fordulat egyik narratívájaként is felfogható.

A szerző a tanulmány megírásakor a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásában részesült.

IRODALOM

- Ammons, Elizabeth. 1995. „Edith Wharton and the Issue of Race”. In Millicent Bell, ed. *The Cambridge Companion to Edith Wharton*. Cambridge, Cambridge University Press. 66–86.
- Ammons, Elizabeth. 1980. *Edith Wharton's Argument with America*. Athens: Georgia University Press.
- Chase, Richard. 1954. *The American Novel and its Tradition*.
- Fluck, Winfried. 1997. „Power Relations in the novels of James: the 'liberal' and the 'radical' version”. In Gert Buelens, ed. *Enacting History in Henry James: Narrative, Power, and Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press. 16–39.
- James, Henry. 1963 (1884) „The Art of Fiction”. In Morris Shapira, ed. R. R. Leavis, Pref. *Henry James: Selected Literary Criticism*. London: Heinemann. 49–67.
- James, Henry. 1879. *Hawthorne*. Elérhetőség: <http://www.ibiblio.org/eldritch/hjj/nhhj2.html>, hozzáférés: 2007. 07. 20.
- Kaplan, Amy. 1988. *The Social Construction of American Realism*. Chicago: Chicago University Press.
- Klein, Donald and Hisham H. Amin. 1994. „Playing in the Dark” *African American Review* 28: 659–663.
- Kovács, Ágnes Zsófia. 2006a. Szempontok a kortárs amerikai irodalom olvasásához. *Híd* 70, 6–7: 82–95.

- Kovács, Ágnes Zsófia. 2006b. *The Function of the Imagination in the Works of Henry James*. New York: The Mellen Press.
- Leclair, Thomas. 1993. „Language Must not Sweat’: A Conversation with Toni Morrison”. In Henry Louis Gates, Jr., ed. *Toni Morrison: Critical Perspectives Past and Present*. New York: Amistad. 369–377.
- Morrison, Toni. 2003. *Nobel Lecture*. elérhetőség: <http://nobelprize.org/nobel-prizes/literature/laureates/1993/morrison-lecture.html>, hozzáférés: 2007. 07. 15.
- Morrison, Toni. 1992. *Playing in the Dark: Whiteness and the literary imagination*. Camb., Mass.: Harvard University Press.
- Morrison, Toni. 1990. „From Unspeakable Things Unspoken: The Afro-American Presence in American Literature”. In Harold Bloom, ed. *Modern Critical Views: Toni Morrison*. New York: Chelsea. 201–230.
- Seltzer, Mark. 1984. *Henry James and the Art of Power*. Ithaca: Cornell.
- Sundquist, Eric J. 1993. *To Wake the Nations: Race in the Making of American Literature*. Camb. Mass.: The Belknap Press of The Harvard University Press.
- Trilling, Lionel. 1951. „Manners, Morals, and the Novel”. In *The Liberal Imagination: Essays on Literature and Society*. New York: The Viking Press. 205–222.
- Wallringer, Hanna. 2007. „Toni Morrison’s Literary Criticism”. In Tally, Justine, ed. *The Cambridge Companion to Toni Morrison*. Cambridge, Cambridge University Press. (megjelenés alatt)

Piros magyar lakosainak 1798. évi névjegyzéke

Piros a XVIII. század folyamán újratelepülő bácskai helységek közül (Pacsér, Moravica és Feketics mellett) a negyedik volt, ahol gróf Hadik András jóvoltából kálvini hitet valló református magyarok is új otthonra találhattak. Messze földről, a távoli Heves vármegye területéről érkeztek. Első hullámuk 1786. június 20-án, a második négy hónappal később, 1786 októberében, összességében mintegy hatvan család. Részletesen írnak erről egy 1787 áprilisában szerkesztett és a tekintetes, nemes Bács vármegyéhez benyújtott folyamodványukban: *Sok elégséges szorongató okainkra nézve régibb lakó Helyeinkben nem élhetvén, nyertünk alázatos könyörgésünkel az Nagy Méltóságú Groff és Fő Hadi Vezér Hadik eö Exetiaja Futtaki Dominiumban Piros nevezetű helyben szabadságot az meg szállásra három egymás után következő Szabad esztendőkkel. És már azon kegyelmes engedelem mellett némellyek közölünk múlt 1786-dik esztendőben Juniusban, némellyek pedig Octoberben le törekedvén Házacskákat építeni kezdettünk, de csak edgyet is tökéletesen még el nem készíthettünk, ketten pedig közölünk kész Házat vásárlottanak, a többeknek semmi Hajlékjok nincsen...*¹

A beadványban megfogalmazottakat igazolja egy ekkortájt készült összeírás is, amely szerint az 1786 júniusában érkezők közül ketten:

1. Varga Mihály és
2. Zizili (helyesen: Zelizi – P. A.) János házat vettek,

huszonegyen:

1. Keresztesi János
2. Daruka István
3. Gyülvészi János

¹ Vajdasági Levéltár, Újvidék. F2. BBŽ 151.1

4. Győri István
5. Bakai András
6. Bakai Mihály
7. Bakai István
8. Farkas János
9. Csípő András
10. András András
11. Vágott János
12. Dersi Varga Mihály
13. Orosz István
14. Siros Nagy István
15. Pap Ferenc
16. Gombás György
17. Öreg Nagy János
18. Nyikos György
19. Nagy Mihály
20. Csípő István és
21. Fogarasi Márton építkezni kezdtek,
további huszonhét telepes
1. Varga István
2. Zilizi András
3. Nagy György
4. Árva Nagy Mihály
5. Sallós János
6. Sajtos Bálint
7. Balog János
8. Fodor Mátyás
9. Bottlik János
10. Emődi István
11. Emődi András
12. Öreg Bányai János
13. Bányai György
14. Cseppentő Mihály
15. Sárközi István
16. Sóvári Mihály
17. Juhász János
18. Kápolnási Péter
19. Öreg Pap István
20. Kovács Pap István
21. Rápóti Mihály
22. Gőz György

23. Csípő János
24. Turai János
25. Balog Péter
26. Bottlik István és

27. Bányai Mihály pedig még mindig hajlék nélküli, pontosabban még el sem kezdett építkezni.²

A folyamodványból az is kiderül, hogy honnan, Heves vármegye mely helységeiből jöttek. Jöttek pedig „*Tisza Roffrúl, Burárúl, Dersrúl, Abádrúl és Szalók Helységekbül*” Roffi Varga Mihály inpopulátor vezetésével, aki ezen szolgálataiert három fertály, azaz $\frac{3}{4}$ sessio³ földet kapott az uradalomtól.

Egy évvel később, vagyis 1787 nyarán újabb negyven család érkezett. Ezekről imígyen tájékoztatnak a régi följegyzések:⁴ Az első csoporttal *mintegy 63 Gazdák* érkeztek *Tisza Rofrol és Tisza Dersrol roffi Varga Mihály inpopulátorral edjütt*, a másodikokkal pedig *mintegy 40 Gazdák Tetétlenről Sároj Szabó István Urral edjütt, a' ki is ezen hűségéért [...] egy egész szabad sessio földet kapott holta napjáig.*

Tetétlenről leg-inkább azok jöttek, a' kik az előtt valami 14 esztendőekkel, Tisza Nánáról az Egri Püspök Eszterházi Károly keze alól kéntelenítették ki-költözni, és két esztendő alatt, hol egy, hol más Helységeben tartzkodván, végre Tetétlenbe vették magokat és minekutánna 12 esztendeig ottan laktak volna, hallván, hogy Pirosson ekklézsia nyitattott, úgy jöttek hozzánk 40 pár házas személyek Ao 1787.⁵

A tiszánániai eredetileg azért kényszerültek elhagyni otthonaikat, mert nem voltak hajlandók kálvinista hitüktől megválni, és a katolikus főpásztor, gróf Esterházy Károly egri püspök kívánságára visszakeresztelkedni. Mivel pedig reformátusként nem maradhattak tovább az egyházfő nánai birtokán, kálomista keménységükért azzal fizettek, hogy el kellett hagyniuk szülőfalujukat. Úgy látszik azonban, hogy Tetétlenben sem érezhették magukat igazán otthon, ezért amikor alkalom adódott, ismét fölkerekedtek, és csatlakozva más helységekből való református magyarokhoz, útra keltek, hogy olyan helyet találjanak maguknak, ahol nemcsak hogy hitüknek élhetnek, de eklézsiát is alapíthatnak. Ilyen helynek bizonyult gróf Hadik András futaki uradalmának Piros nevű helysége.

Először tsak a' falu végen a' mezőn állapotak meg Tselédjeikkel jószágaikkal együtt, mivel semmi előre készített Szállások vagy Házkok nem volt, hanem egy

² Nomina Neo-Colonorum Hungarorum Poonis Piross cum statu existenti consignata. Vajdasági Levéltár F2 BBŽ 151.1

³ Jobbágytelek, kb. 60 katasztrális hold

⁴ Református Egyházi Hivatal – Piros (a továbbiakban: REHP) Protocollum Eccl. Ref. Pirossiensis a. 1798. (a továbbiakban: Protocollum) p. 65. Jegyzések a' Pirosi Magyar Lakosokrol (a továbbiakban: Jegyzések). Obs. I–II.

⁵ Uo. p. 66. Obs. II.

nehány bizonyos ideig itten lakott Sovábok építettek volt egy néhány Házakat, azon az oldalon, a'mellyre a' Magyarok szállítottak, kik is el-költözvén Házaikat itt hagyták. Ezek közzül a' Házak közzül leg-először Roffi Varga Mihály (a' ki ezt a' Helyet kikereste, és a' Magyarokat lakásra ide hívta) vett meg – égyet, a' volt osztán mindnyájoknak Menedék Helyek az alkalmatlan időben. A' Ház Padlása meg volt rakva Krumplival, azt sütötték, főzték, és szükségekben táplálták magokat vele – foglalja írásba és őrzi meg az utókornak tíz-egynéhány év távlatából a kezdeti nehézségeket Szathmári Molnár Ferenc tiszteletes, Piros helység első lelkésze és első krónikása.⁶

Ha mindehhez hozzá vesszük, hogy ez idő tájt a török még a Duna másik oldalán van, hogy ezeken a végeken még minden zavaros és bizonytalan, hogy a németek, akiket először próbáltak itt letelepíteni, a mostoha körülmények miatt ugyancsak hamar odébbálltak; akkor érthetjük, érezhetjük meg igazán a hitükhöz ragaszkodó református magyarok bátorságát, elszántságát. Letelepedni, megmaradni, gyökeret eresztetni!

S hogy ezt nagyon is komolyan gondolták, igazolja, hogy az októberben érkezők már *oskolamestert* (tanítót) is hoztak magukkal, bizonyos Szabó Mihályt, aki egy esztendeig maradt Piroson, és aki ezen egy esztendő alatt a tanítói teendőkhöz kívül a papi teendőket is ellátta, sőt össze is írta a letelepülőket, és azt találta, hogy az újonnan települt pirosi magyar lelkek száma 1787. augusztus 12-én 583 volt.⁷

De akiket a szebb jövőben való reménykedésükön kívül a hitükhöz való ragaszkodás is sarkallt, azok nem elégedhettek meg csak annyival, hogy *bizonyos Könyörgő Házban* maguk szerkesztette *könyörgéseket tegyenek*, hogy hitéletükben csupán egy tanító legyen a segítségükre, hanem igazi lelképásztorról, *prédikátorról* kezdtek gondolkodni. Két élenjáró hívüket: R(offi) Varga Mihályt és öreg Gyülvézi Mihályt meg is bízták a feladat teljesítésével. A nevezettek 1787/88 telén, a karácsonyi ünnepeket követően útra is keltek, és 1788. január 24-én fölkeresték a *Kis Kun Halasi Reformáta Oskola* igazgatóját, Szathmári Molnár Ferencet rektori hivatalában, és meghívták Pirosra egy újonnan alapítandó eklézsia megszervezésére, valamint az abban szükséges és kívánatos szent szolgálat végzésére. A nem mindennapi feladatra fölkiért Szathmári Molnár Ferenc igent mondott, és 1788. február 28-án megérkezett Pirosra, és miután elfoglalta hivatalát, nekilátott a vele járó feladatok, tenni-valók számbavételéhez, kivitelezéséhez. Megnyitotta a szükséges anyakönyveket, a fent említett Szabó Mihály tanító úr és más adatközlők nyilatkozatai alapján bejegyezte az érkezése előtt megtörtént eseményeket (születéseket,

⁶ REHP. Matricula Eccl. Pirossiensis p. 137. Némelly Jegyzések a' Pirosson meg-telepedett új Magyar Lakosokról

⁷ REHP. Protocollum. Jegyzések. p. 67. Obs. IV.

elhalálózásokat, házasságkötéseket), és jó pásztorhoz illően számba vette a hívei számát is. Úgy találta, hogy 1788. augusztus 5-én (az előző összeírásnál egy évvel később) az újonnan települt Piroson a református magyar lakosok 507-en vannak⁸, vagyis 76-tal kevesebben, mint az előző évben.

A lakosság lélekszáma a későbbiek folyamán is ingadozott. Így pl. 1789. október 12-én a vármegye kívánságára végzett összeírás alapján mindössze 458-an voltak. Oka ennek részben az lehetett, hogy némelyek, a rendezetlen körülmények miatt nem találván fel magukat, odébbálltak, esetleg visszamentek előbbi lakhelyeikre; részben hogy megunták a közelükben dúló török háború terheit, következményeit viselni, és ezért elköltöztek. De az is oka lehetett, hogy 1788 őszén (szeptember, október, november hónapokban) a helységet ispotályá léptették elő, és minden házat teleraktak beteg német katonákkal, akiktől fertőző nyavalyáikat a ház lakói is elkapták, és emiatt közülük is igen sokan meghaltak.⁹

Sz. Molnár Ferenc tiszteletes úr a már idézett *Némelly Jegyzések*ben erről így emlékezik: „...minden Házak dugva teli rakattatván beteg Német Katonákkal, a' lakosok is mind le betegedtek, úgy hogy némely Házban tsak a' se vólt, a' ki a' többinek vizet adhatott volna...”

A következő (1790) év októberében az uraság számláltatta újra a lakosságot. Ennek eredménye:

a magyar lakosok száma	557
a rátz (azaz a szerb) lakosoké pedig	552.

1791 végén újfent a vármegye kért kimutatást a lakosok számáról. Az ekkor végzett összeírás szerint a magyarok száma 637 volt.

Öt évvel később a Duna túloldalán elterülő szomszédos Szerémségben felütötte fejét a pestis. A járvány terjedését megakadályozandó királyi biztost küldtek ki Lovász Zsigmond személyében. A biztos úr mindenekelőtt pontosan szeretne volna tudni az érintett települések lakosainak a számát, ezért elrendelte azok azonnali pontos összeírását. Ezt a futaki uradalom területén található helységekben (Futak mezővárosban, Újfutak, Begecs, Glozsán, Petrovác, Kiszács és Piros falvakban) az ügyben érdekelt uradalmi *chirurgus*, *Vájger Ferenc* végeztette el. Ennek az összeírásnak az eredménye, hogy 1796. február 2-án Piroson a magyar lakosok száma 634 volt.

A letelepedés utáni első tíz évben tehát hatszor írták össze a pirosi magyar lakosok számát. Két ízben saját kezdeményezésükre a saját maguk tájékozódására, két ízben a vármegye kívánságára és egyszer-egyszer az uraság, illetve a kiküldött királyi biztos óhajára. Ezeknek az összeírásoknak a

⁸ REHP. Matricula Eccl. Pirossiensis p. 137–138. Némelly Jegyzések a' Pirosson megtelepedett uj Magyar Lakosokrol

⁹ REHP. Protocollum p. 67 Jegyzések. Obs. IV. No 2.

véghezviteléről, illetve számbeli eredményeiről a település első lelkészének, illetve krónikásának, Szathmári Molnár Ferencnek a feljegyzéseiből tudunk. Nem így azonban a címben is jelzett 1798 novemberében végrehajtottról! Igaz ugyan, hogy erről is, pontosabban ennek elrendeléséről, előkészítéséről és kivitelezéséről is a lelkész úr mindenre figyelő és mindenről beszámoló feljegyzéseiből¹⁰ tudunk, de a lényegét, az összeírás végeredményét (sőt ennél még valamivel többet is) teljes terjedelmében őrzi a pirosi egyházközség *Protocolluma*.¹¹

Történt ugyanis, hogy 1798 októberében a kerületi egyházhatóság elhatározta, hogy fölméreti *A' Bátsi Ekklesiáknak dolgait*, vagyis múltját és jelenét a következő szempontok alapján:

1. *Hanyadik esztendőben kezdődött a Gyülekezet?*
2. *Hány házasság (az az, domiciliati) Gazdák voltak az első colonusok?*
3. *Nagy részént micsoda Helyekről mentek?*
4. *Tsak a' közönséges Királyi ígéret mellett mentek é, vagy volt valami különös ígéretetek? Ha volt Irásban producálják, hogy ide is protocolláltassék.*
5. *Kik voltak eleitől fogva a' Prédikátorok?*
6. *Kik a' Mesterek és Leány-Tanítók?*
7. *Mikor kezdődött a' közönséges Isteni Tisztelet? A' Templom hanyadikban építetett?*
8. *Most mintégy hány lélekből áll az Ekklesia?*¹²

A Kecskeméten október 24-i dátummal keltezett körlevelet az érintett eklézsiák november folyamán kapták meg. A pirosiak azon melegebben megbízták *Interimális Rector* Béládi István ideiglenes tanítót és *Ekklesiai Curátor* Ifju Csomós Mihály egyházgondnokot, hogy *nagyobb bizonyosságnak okáért, házanként eljárván az egész Magyar Helységet* 1798 novemberében *ujra személy szerént* írják össze. És miután ez megtörtént, az eredményt Szathmári Molnár Ferenc tiszteletes úr *Conscriptio Animarum Neo-colonorum Hungarorum Helv. Confessionis in Possessione Piros existentium Ao 1798. Mense Novembri secundum numerum Domorum* cím alatt az esperesi utasításnak megfelelően – ahogyan erre már fentebb is utaltam –, *ab origine, az Ekklesia Protocollumába is bé írta*. *A Conscriptio* (összeírás) *szerént, az említett 1798-ik esztendőben, Mense Nov.* (november hónapban) *lett a' lelkek száma: 640.*

Van tehát két névsorunk. Egy az első hullámmal érkező alapító atyák nevével 1787 áprilisából és egy a teljes lakosságot felölelő összeírás 1798 novem-

¹⁰ Uo. p. 69–70. Jegyzések. Obs. IV. No 7.

¹¹ Uo. p. 3–44. *Conscriptio Animarum Neo-colonorum Hungarorum Helv. Confessionis in Possessione Piros existentium Ao 1798. Mense Novembri secundum numerum Domorum*

¹² Uo. p. 69–70. Obs. IV. No 7.

beréből. Az elsőt már fõntebb is és egy elõzõ dolgozatomban¹³ is ismertettem, azzal jelen pillanatban nem kívánok többet foglalkozni. A másodikat viszont most hozom nyilvánosságra elõször és – vélhetõen – nemcsak a pirosiak, illetve a Pirosról elszármazott érdeklõdõk legnagyobb örömére, hanem azon kutatók figyelmének a felkeltésére is, akik demográfiaival, településtörténettel (a települések kialakulásával, életével, ad hoc állapotával, a vérségi kapcsolatok kutatásával stb.) foglalkoznak. A *Conscriptio* ugyanis az adott idõpontban Piroson élõ valamennyi személyt számba veszi, nevét, a családon belüli státusát, életkorát, lakóházának számát és – ha szükséges – egyéb vonatkozásait is följegyzi. Ezek alapján pedig könnyen és teljes hûséggel rekonstruálható Piros XVIII. század végi társadalomképe. Ilyen lehetõséggel viszont nem (mert hogy ilyen összeírással sem) igen találkozni, ezért közreadása fölöttébb becses és értékes.

Fõntebb idéztem az egykori följegyzésekbõl, hogy az összeírás *a' nagyobb bizonyosság okáért* házról házra járva háztartásokként készült, amibõl következik, hogy az összeírás fõrovatában a nevek nem az ábécé-, hanem a házak sorrendjének megfelelõen kerültek egymás alá, szem elõtt tartva a következõ összeírási elvet: „*A' Lakosoknak neveik, minden sorban egy-egy személy számlálatván, 's életének esztendeje utánna tevõdvén. t.i. Hány esztendõs most. A. 1798*”. Megkönnyítendõ azonban a mai kutató, kíváncsiskodó dolgát, szükségesnek tartottam a neveket, az eredeti sorrendet feladva, a keresést gyorsabbá tevõ ábécésorrendbe szedni, megtartva természetesen az eredeti összeírás minden adatát, így az alkalmazott rovatolást és az abban használatos rövidítéseket is. Ez utóbbiak feloldása a következõ:

1. G	<i>gazda v. gazdasszony</i>
2. fi	<i>fia v. fiai</i>
3. le	<i>leánya v. leányai</i>
4. 'S, 'Sel	<i>Sellér (zsellér) v. lakó a háznál</i>
5. Sz	<i>szolga v. szolgáló</i>
6. N ^o	<i>numero domus, azaz annak a háznak a száma, amelyben az összeírt lakik</i>
7. Ör, Ö.	<i>öreg</i>
8. Ifj, If.	<i>ifjú</i>
9. Özv	<i>özvegy</i>

Nemcsak a rövidítéseknel tartottam magam az eredeti írásmódhoz, hanem a családnevek esetében is. Zsuzsánna kivételével a keresztnévek és az egyéb szavak, kifejezések esetében viszont helyesírásunk mai szabályaihoz igazodtam. Ahol nem, ott erre külön föl hívtam a figyelmet a szokásos (sic!) figyelmeztetéssel. Módosítottam az eredeti összeírás képén oly értelemben

¹³ Pénovátz Antal: Jászkunsági református magyarok Bácskában. Pacsér, 1996

is, hogy én a feleségek leánykori nevét külön oszlopban tüntettem fel, míg az eredetiben *ez fe* rövidítéssel, hol a férj neve után azzal egy sorban, hol a férj neve alatt új sorban található.

Az eredeti összeírásban négy oszlopba rendezték az adatokat. Az első oszlopba az összeírtak lakóházának a száma került, a második oszlopba *Conditio* rovatcím alatt a családtagok családon belüli szerepére, illetve a házban lakók egymáshoz való viszonyára utaló rövidítések. A harmadik oszlop, a tulajdonképpeni főrovat az összeírtak nevét és életkorát tartalmazza, valamint – ahol szükséges volt, ott – a családi és egyéb állapotra utaló megjegyzéseket. A negyedik oszlop a házban lakó lelkek számát tünteti fel.

A fentiekkel szemben az általam közreadott névjegyzék két új rovattal bővült és eggyel pedig szűkült, azaz az eredetiben *Animae* rovatcím alatt fel-tüntetett lelkek számát tartalmazó rovatot elhagytam.

A beiktatott két új rovat: a *Sorszám* és a *Jegyzet*. Úgy véltem: gyakorlatiasabb, ha a lelkek számának házankénti kimutatása helyett az összeírtakat sorszámomozom, illetve ha az eredetiben hol itt, hol ott előforduló megjegyzéseket új oszlopba rendezve *Jegyzet* rovatcím alatt tüntetem fel.

A közbülső rovatok lényegileg követik az eredeti összeírást. A második № jelzés alatt a lakóház számát tünteti fel, a harmadik *Azonosító* rovatcím alatt tartalmazza az összeírtak családon belüli szerepére, illetve a házban lakók egymás közötti viszonyára utaló rövidítéseket. A negyedik és a hatodik oszlopban található a tulajdonképpeni fő adatok: a családfő és a családban élő más személyek vezeték- és keresztnévei, valamint a gyerekek keresztnévei, illetve a feleség leánykori vezeték- és keresztnéve. Az ötödik és a hetedik oszlopban az érintettek életkora.

Piros helység magyar lakosainak családonkénti betűrendbe szedett névjegyzéke
az 1798. november végében végzett összeírás alapján

Sorszám	N ^o	Azonosító	A családfő és a családban élő más személy vezeték- és keresztnéve valamint a gyerekek keresztnéve	Életkora	A feleség leánykori vezeték- és keresztnéve	Életkora	Jegyzet
1-2.	24	G	Balla István	36	Deső Judit	31	
3.		fi	István	10			
4.		fi	Pál	1			
5.		le	Zsuzsanna	6			
6-7.	73	G	Balla János	33	Ermódi Kata	20	
8.		G öccse	Balla Ferenc	20			
9.		G húga	Balla Sára	15			
10-11.	15	G	Balla János	29	Csipó Zsuzsanna	20	
12.		le	Zsuzsanna	3			
13.		le	Kata	1			
14-15.	40	G	Balog János	53	Balog Kata	43	
16.		fi	János	23			
17.		fi	Péter	17			
18.		fi	Mihály	9			
19.		le	Katalin	19			
20.		le	Sára	15			
21.		le	Zsuzsanna	3			

22.	38	G	Bantsi Istvánné	22	Egri Zsuzsánna	42	özvegy
23.		fi	István	15			
24.		fi	Mihály	9			
25.		fi	János	35	Tóth Zsuzsánna	26	
26-27.	82	G	Bányai András	32	Fogarasi Zsuzsánna	26	
28-29.	68	G	Bányai Balázs	8			
30.		le	Sára	3			
31.		le	Zsuzsánna				
32.		G anyja	özv. Bánvai Jánosné		Kerekjártó Erzsébet	71	
33.		G öccse	Bányai Mihály	21			örökbe tartják
34.	78	G a)	Bányai Györgyné	16	Gálosi Zsuzsa	45	özvegy
35.		fi	István	12			N ^o 68 G
36.		fi	Sámuel				szolgája
37-38.	78	G b)	Bányai György	24	Bogár Zsuzsánna	21	
39.		le	Zsuzsánna	2			
40-41.	19	G	Bányai János	29	'Sebők Anna	25	
42.		fi	János	8			
43.		fi	Mihály	7			
44.		fi	Mátyás	4			
45.	94	G	özv. Bánvai Jánosné		Gyűrűvési Zsuzsánna	44	
46.		fi	István	21			
47.		fi	Balázs	18			
48.		fi	György	9			
49.		le	Mária	14			

50-51.	64	G	Bányai Mihály	38	Botlik Erzsébet	34
52.		fi	István	12		
53.		fi	Bálint	10		
54.		fi	János	1		
55.		le	Mária	8		
56.		le	Sára	4		
57.	71	'Sel	Barát Andrásné		Vágot Sára	33
58.		fi	Gergely	7		katonáné
59-60.	65	G	Barta Mihály	38	Baranyi Judit	28
61.		fi	Pál	7		
62.		le	Erzsébet	5		
63-64.	75	G	Bátori Ferenc	34	Góz Sára	31
65.		fi	Ferenc	6		
66.		fi	Gábor	1		
67.		le	Borbála	9		
68-69.	18	G	Bátori István	35	Gyűlvézi Kata	32
70.		fi	Mihály	12		
71.		fi	István	6		
72.		le	Erzsébet	9		
73-74.	106	G	Bátori János	24	Béres Zsuzsanna	23
75.		le	Katalin	3		
76-77.	9	G	Baxa János	40	Balog Borbála	25
78.		fi	Pál	1		
79.		le	Zsuzsanna	1		
80-81.	108	G Rector	Béldi István	61	Nagy Erzsébet	42
82.		fi	József	2		(rektor = tanító)
83.		le	Mária	12		

84.	le	Anna	9		
85-86.	G a)	Ör. Béres György	61	Pala Erzsébet	56
87.	fi	István	26		
88.	fi	Mihály	16		
89.	fi	Péter	12		
90.	G b)	Ifj. Béres György	39		özvegy
91.	le	Mária	7		
92-93.	G	Béres János	29	Mátyás Borbála	24
94.	le	Zsuzsanna	3		
95-96.	'S	Béres János	23	Daruka Sára	21
97-98.	G	Béres Péter	50	Tóth Zsuzsanna	40
99.	le	Mária	16		
100-101.	G	Bihari János	27	Nagy Borbála	25
102.	le	Sára	1		
103.	Sz	Biró István	15		
104-105.	'Sel	Bodoló András	26	Csász Sára	23
106.	fi	András	3		
107.	fi	János	1		
108-109.	G	Bodoló Gergely	37	Mátyás Kata	36
110.	fi	Mihály	9		
111.	fi	István	7		
112.	fi	András	6		
113-114.	G	Bogár András	32	Ládi Erzsébet	30
115.	fi	András	3		
116.	le	Sára	1		
117-118.	G	Boros Gergely	55	Szombati Anna	40
119.	fi	István	3		
					N ₉ G szolgája

120.	le		Judit	10		
121-122.	'S	9	Botlik Márton	37	Nagy Kata	26
123.	fi		János	8		
124.	le		Zsuzsánna	5		
125-126.	G	101	Cziczéri András	36	Bihari Erzsébet	24
127.	le		Sára	1		
128-129.	G	69	Csipő András	44	Eperjesi Zsuzsánna	33
130.	fi		István	21		
131.	fi		András	18		
132.	fi		Ferenc	15		
133.	fi		János	4		
134.	le		Zsuzsánna	1		
135-136.	G	100	Csipő Mihály	34	Dorogi Sára	32
137.	fi		Mihály	1		
138.	le		Mária	5		
139.	le		Erzsébet	3		
140.	G a)	107	Ör. Csomós Mihály	71		özvegy
141-142.	G b)	107	Ifj. Csomós Mihály	34	Kristóf Erzsébet	30
143.	fi		Pál	4		
144.	le		Katalin	9		
145.	Sz		Csomós Sámuel	14		G. öccse
146-147.	G	27	Csomós Pál	63	Kristóf Erzsébet	56
148.	le		Judit	30		özvegy
149-150.	G a)	95	Csosz Mihály	64	Szabó Anna	51
151-152.	G b)	95	Csosz János	22	Emődi Zsuzsánna	19
153-154.	G	2	Daruka István	48	Zelizi Sára	48
155.	le		Zsuzsánna			

156-157.	56	G	Dombi István	36	Szabó Erzsébet	45	
158.		fi 1. édes	Mihály	10			
159.		fi 2. mostoha	György	18			katona
160.		le mostoha	Judit	15			
161.		le	Mária	13			nőtel. (sic)
162.	17	G	Dus Sámuel	27			csizmadia
163-164.	58	G	Együd András	49	Lukáts Erzsébet	40	
165.		le	Sára	15			
166.		le	Mária	10			
167.		le	Kata	9			
168-169.	35	'S	If. Együd András	25	Nagy Zsuzsánna	23	
170.		le	Zsuzsánna	1			
171-172.	96	G	Ermódi István	55	Zohán Sára	38	
173.		fi	István	18			
174.		le	Katalin	16			
175.		le	Erzsébet	11			
176.		le	Mária	7			
177.		le	Borbála	2			
178-179.	94	'Sel	Eperjesi István	29	Bányai Erzsébet	23	
180.		fi	István	6			
181.		fi	Sámuel	1			
182.		le	Erzsébet	4			
183-184.	10	G	Eperjesi Sámuel	58	Lukáts Kata	46	No 2 G szolgája
185.		fi	Sámuel	20			
186.		le	Sára	15			
187-188.	80	G-a)	Ör. Erdős Mihály	48	Tóth Judit	42	

189.	fi	György	23			
190.	le	Sára	14			
191-192.	G b)	Ifjú Erdős Mihály	28	Szabó Sára	25	
193.	fi	Mihály	5			
194.	le	Mária	6			
195-196.	G	Faragó János	40	Szamiszló Kata	25	
197.	fi	István	1			
198.	le	Kata	6			
199.	'S le	Farkas Éva	15			Farkas Mihály katona testvérei
200.	fi	Farkas János	12			
201-202.	G	Fejér György	44	Létai Erzsébet	36	
203.	fi	István	18			
204.	fi	Imre	13			
205.	fi	János	4			
206.	le	Mária	14			
207.	le	Erzsébet	9			
208.	le	Sára	7			
209.	le	Katalin	1			
210.	Sz	Fejér István	13			Nº 66 G feleségének öccse
211-212.	'Sel	Ferentzi István	55	Szúnyog Erzsébet	40	
213-214.	G	Ferentzi János	44	Sóvári Erzsébet	34	
215.	le	Zsuzsánna	9			
216.	le	Mária	5			
217-218.	G b)	Fodor András	23	Fogarasi Rebeka	19	Nº 83 G a) véje

247-248.	15	'S	Fuder Mihály	42	Mátyás Zsuzsánna	32	özvegy
249.	79	'Sel	Ör. Galambos István	62			katonafrú árvája
250.		unokája	János	6			
251-252.	73	'Sel	Ifj. Galambos István	24	Halápi Kata	19	N ^o 78 G a) özv.
253.	78		Özv. Gálosi Mihályné		Bárvi Kata	66	Bányai Györgyné Gálosi Zsuzsa édesanyja
254-255.	22	G	Gombás György	52	Karasz Zsuzsánna	48	két fia: Mihály és György katona
256.		fi	János	18			
257.		fi	Mária	15			
258.	47	'S	Gombás Jánosné		Szekeres Erzsébet	36	katonáné
259.		le	Erzsébet	11			rác pap szolgálója
260.		le	Boris	1			
261.	1	Sz.b)	Gőz András	14			N ^o 1 G szolgálója
262.	83	'S	Gőz Istvánné		Fogarasi Kata	30	katonáné
263.		le	Erzsébet	11			
264.		le	Klára	6			
265-266.	79	G	Gőz János	29	Galambos Kata	25	
267.		fi	István	6			
268.	26	Sz	Győri Sára	13			Sz a N ^o 26 alatti G-nál és a N ^o 72 G-né (Fodor Istvánné) húga

269.	72	Sz	Győri Zsuzsanna	18			a № 72 G-né (Fodor Istvánné) húga özvegy
270.	23	G a)	Ör. Gyűlvézi Mihály	72		Szlávik Mária	38
271-272.	23	G b)	Gyűlvézi István	43			
273.		f	Mihály	13			
274.		le	Erzsébet	16			
275-276.	70	'Sel	Halász Sámuel	38		Tóth Anna	29
277.	65	Sz	Hartsás Anna	10			hajós № 65 G szolgálója № 24 G örökbe tartja
278.	24	'S	Horvát Erzsébet	17			
279-280.	105	'Sel	Jámbor János	68		Nagy Erzsébet	58
281-282.	63	G	Jóvér János	30		B. Tóth Mária	40
283-284.	11	G	Juhász István	25		Balog Erzsébet	22
285.		f	István	1			
286-287.	5	G a)	Kádár János	50		Bantsik Mária	52
288.		f	János	15			
289-290.	5	G b)	Kádár István	19		Eperjesi Anna	17
291.		f	András	1			
292.	7	Sz	Kala János	19			№ 7 G szolgálója
293-294.	84	G	Kaló András	26		Baranyi Erzsébet	22
295.		le	Anna	2			
296.	74	Sz	Kápolnási Péter	14			№ 74 G szolgálója
297.	67	G	Özv. Karasz Adámné			Fodor Kata	40

298.	fi	András	3		
299.	le	Mária	15		
300.	le	Kata	11		
301.	le	Zsuzsánna	9		
302.	le	Sára	6		
303.	'S2.	Özv. Károlyi Istvánné			40
304.	fi	Ádám	12		
305.	fi	György	11 circ.		
306.	fi	Jónás	9		
307.	le	Judit	13		
308.	le	Juliánna	4		
309-310.	'S1.	Károlyi Sándor	22		25
311.	le	Sára	2		
312-313.	G	Kasnya Gergely	52		30
314.	fi	János	16		
315.	fi	István	1		
316.	le	Ilona	18		
317.	le	Erzsébet	16		
318.	le	Sára	14		
319.	le	Zsuzsánna	11		
320-321.	Sz	Kerekes András	24		21
322.	le	Kata	1		
323-324.	Sz	Kerekes István	30		25
325.	fi	István	4		
326-327.	G	Kerekes Mihály	27		22
328.	fi	János	7		
329-330.	G	Keresztesi József	30		28
		Horvát Kata			
		Bordás Kata			
		Oláh Ilona			
		Galambos Anna			
		Gombás Erzsébet			
		Vágott Erzsébet			
		Bihari Kata			
					N ^o 105 'S szolgája

331.	fi	János	4			
332.	le	Ilona	9	Motsi Ilona	60	G anyja G öccse A N. 92 G feleségének a húga N. 24 G szolgája csizmadia
333.		Özv. Keresztesi Jánosné	27			
334.		János	25			
335.	'S	Kováts Erzsébet				
336.	Sz	Kováts István	16			
337-338.	G	Kováts István	30	Kápolnási Sára	24	
339.	fi	István	1			
340.	le	Sára	5			
341-342.	G	Kováts János	28	Tóth Sára	26	
343.	fi	András	4			
344.	fi	Mihály	1			
345.	le	Sára	7			
346-347.	G	Kováts Mihály	32	Fogarasi Erzsébet	29	
348.	fi	Ferenc	9			
349.	fi	Mihály	2			
350-351.	'S	Kováts Mihály	24	Bantsi Erzsébet	18	N. 38 G veje
352-353.	G	D. Kováts Mihály	44	Csáti Sára	40	
354.	fi	János	19			
355.	le	Sára	12			
356-357.	G a)	Für Kováts Mihály	50	Magótsi Zsuzsanna	45	
358.	fi	János	19			
359.	le	Mária	13			
360.	le	Éva	11			

395.	fi	Mihály	8		
396.	le	Mária	4		
397.	'Sel	Özv. Mikola Kata	36		
398.	fi	Sándor	2		
399.	le	Erzsébet	14		
400-401.	G	Molnár András	24	Militz Zsuzsánna	G. csúfneve: Taródi N ^o 41 G a) szolgája
402.	Sz	Nagy András	20		
403-404.	G	Ör. Nagy György	62	Karasz Kata	
405.	fi	István	15		
406.	le	Mária	17		
407.	Sz	Ifj. Nagy György	20		N ^o 23 G szolgája
408.	G	özv. Siros Nagy Istvánné	58	'Siros Sára	
409.	fi	Nagy János	35		nőtel. (sic!)
410-411.	G	Nagy István	35	Kéki Zsuzsánna	
412.	fi	András	3		
413.	le	Erzsébet	6		
414-415.	G	Nagy Mihály	31	Kalla Mária	
416.	le	Sára	3		
417.	le	Rebeka	1		
418-419.	'Sel	Nagy Mihály	37	Kováts Erzsébet	özvegy
420.	G	A. Nagy Mihály	46		
421.	fi	Péter	12		
422.	Sz	Nagy János	14		N ^o 83 G szolgája
423	Sz	Nyikos Judit	15		szolgáló a N ^o 46

424.	109	Sz	Oláh Jánosné	Varga Erzsébet	34	G-nál a férje katona, gazdasszony a № 109 G-nál
425.		fi	János		9	
426.		le	Erzsébet		11	
427.	12	Sz	Oláh Mihály		14	apja katona a № 12 G szolgája
428-429.	44	G	Orosz István	Zolnai Anna	38	
430.		fi	István		20	
431.		le	Zsuzsánna		14	
432.		le	Anna		10	
433.		le	Kata		5	
434.		le	Mária		2	
435.	63	Sz	Pokorádi János		30	№ 63 G szolgája
436-437.	30	G	Rápóti Mihály	Kováts Sára	40	№ 29 G szolgája
438.		fi	Mihály		16	
439.		fi	János		9	
440.		le	Kata		13	
441.		le	Ilona		3	
442-443.	45	G a)	Sallós János	Varga Kata	55	
444-445.	45	G b)	Sallós Sárnel	Szabó Mária	20	
446.		fi	János		3	
447.		le	Eva		12	árva
448-449.	55	'S	'Sebők György	Szlávik Kata	22	
450.		le	Zsuzsánna		8	

22

451-452.	110	G	Sebők Mihály	71	Miklavitz Erzsébet	57	kriptacsász a temetőben
453.		le	Éva	13			
454-455.	21	G	Sipos Gergely	28	Béres Erzsébet	25	
456.		fi	Mihály	1			
457.		le	Erzsébet	2			
458-459.	99	'Sel	Sipos István	25	Fogarasi Zsuzsánna	18	
460.		fi	István	1			
461-462.	92	G	Sipos Mihály	33	Kováts Zsuzsánna	27	
463.		fi	Pál	8			
464.		fi	Mihály	3			
465.		fi	Gergely	1			
466.		le	Katalin	6			
467.	92	'S	Sipos Sámuel	21			nőtel. (sic) G öccse
468.	43	Sz	Sós János	18			
469-470.	57	G	Sóvári Mihály	42	Kéki Erzsébet	36	N ^o 43 G szolgálója
471.		fi	Mihály	9			
472.		fi	András	5			
473.		le	Anna	7			
474.	37	G	Sároj Szabó István	59	Emódi Sára	26	özvegy, nemes
475-476.	5	G	Szabó János	30			
477.		fi	András	2			
478.		le	Katalin	4			
479-480.	33	G	Szaniszló István	59	Szigeti Erzsébet	38	
481.		le 1. édes	Mária	13			
482.		2. mostoha	Erzsébet	13			

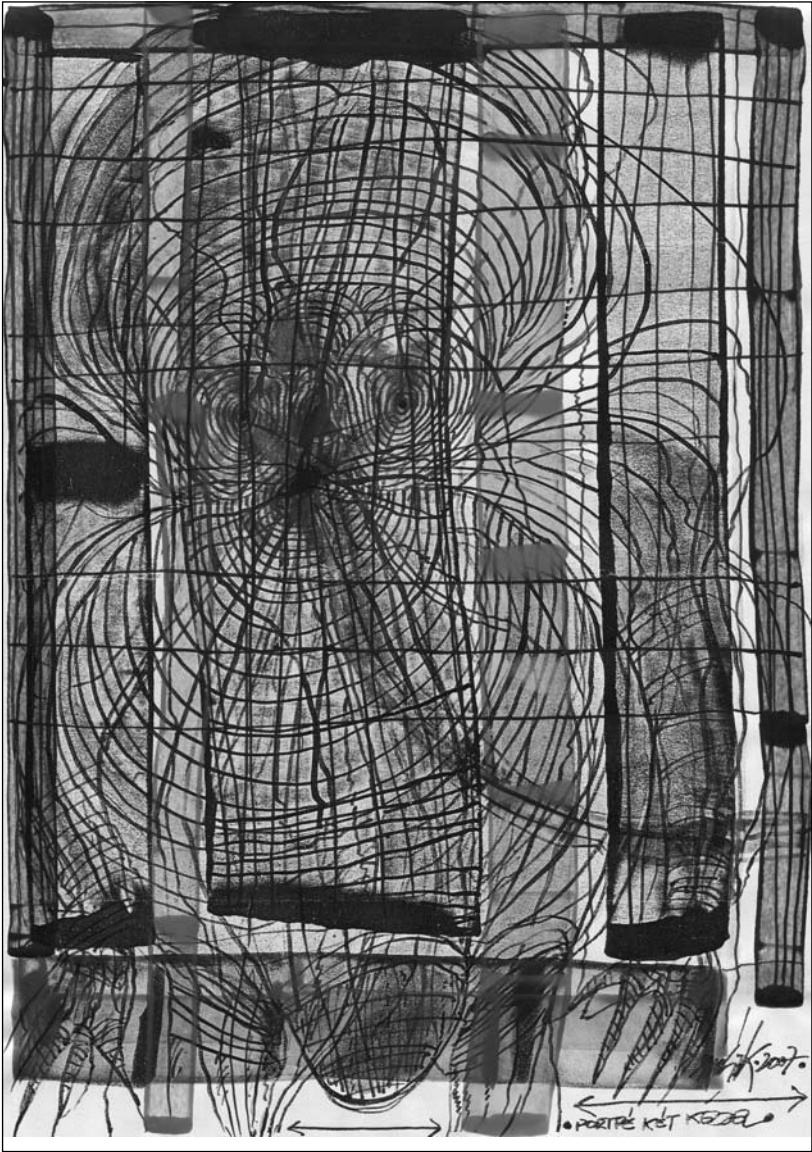
483.	25	Sz. If.	Szaniszló István	20		N ^o 33 G fia N ^o 25 G szolgája prédikátor, özvegy
484.	109	G	Szatmári Molnár Ferenc	42		
485-486. 487.	55	G fi	Székely Ferenc Ferenc	32 4	Eperjesi Erzsók	18
488-489. 490.	20	G fi	Székely János István	40 18	Újvári Erzsébet	33
491.		fi	Mihály	3		
492.		fi	János	½		
493.		le	Mária	8		
494-495. 496.	85	G a) fi	Szennyes János Gergely	53 20	Szabó Erzsébet	47
497.		fi	Péter	15		
498.		fi	Mihály	12		
499-500. 501.	85 17	G b)	Ifj. Szennyes János Szigeti János	22 22	Szóke Zsuzsanna	18
502.	70	'S	Özv. Szilágyi Mihályné	20		N ^o 17 G legénye
503.		le	Erzsébet	5	Szalai Kata	40
504.	3	G	Tanté Adam	38		cigány
505-506. 507.	31	G fi	Toma György István	30 7	Nyikos Erzsébet	27
508.		fi	János	3		
509.		le	Erzsébet	1		
510-511. 512-513.	32 32	G a) G b)	Ö. Toma István Ifj. Toma István	57 24	Bosvai Erzsébet Béres Kata	48 21

514-515.	32	G c)	Toma János	21	Györe Sára	18
516-517.	42	G	Toma Mihály	55	Gömöri Anna	49
518.		f	István	21		
519.		le	Anna	16		
520.	29	G a)	Ör. Toma János	69		özvegy
521-522.	29	G b)	Ifj. Toma János	43	Csomós Kata	39
523.		f	János	3		
524.		le	Kata	9		
525.	6	'S	Tóth Kata	50		
526.		f	János	5		
527.		le	Erzsébet	17		
528.		le	Zsuzsanna	15		
529-530.	26	G	Berényi Tóth András	36	Csomós Katalin	33
531.	76	G a)	Özv. M. Tóth András	63		M.= Maklári
532-533.	76	G b)	Ifj. M. Tóth András	23	Béres Erzsébet	17
534.	76	G c)	M. Tóth Péter	19		M.= Maklári
535-536.	86	G a)	Ör. M. Tóth János	60	Bajó Kata	54
537-538.	86	G b)	Ifj. M. Tóth János	24	Együd Erzsébet	18
539-540.	86	G c)	M. Tóth András	21	Csipó Judit	17
541.	87	'S	Özv. Tóth Péterné	6	Uszó Sára	29
542.		f	János	28		
543-544.	39	G	Tóth József	28	Bantsi Zsuzsanna	24
545.		f	János	5		
546.		le	Zsuzsanna	4		
547-548.	39	'S	V. Tóth János	56	Fülep Mária	50
						G. apja Juhász Feketics V.= Vasnyiska

549.	fi	János	20			G. öccse, volt nemes katona
550.	fi	István	14			
551-552.	'S	Tóth Sándor	36		Egri Sára	25
553.	fi	Mihály	10			
554.	fi	Ferenc	4			
555.	Sz	Tóth János	24			N ^o 105 G szolgája
556.	'S	Tövös Erzsébet	27			Férje nincs, csak gyerm. ti.
557.	le	Erzsébet	7			
558.	le	Mária	3			
559-560.	G	Turai István	34			
561.	fi	István	13		Szabó Erzsébet	29
562.	fi	Péter	8			
563.	le	Kata	5			
564.	le	Erzsébet	3			
565-566.	G	Ujhelyi Mihály	30			
567.	fi	Péter	3		Béres Kata	30
568.	fi	István	1			
569.	le	Mária	8			
570.	Sz	Ujvári Mihály	27			N ^o 43 G szolgája (később veje)
571-572.	G	Ungvári István	44		Jámbor Anna	32
573.	fi	István	10			
574.	fi	János	2			

575.	le	Erzsébet	15	
576.	le	Sára	13	
577.	le	Zsuzsánna	7	
578.	le	Éva	5	
579.	Sz	Vad István	14	
580.	'Sel	Özv. Vad Jánosné		Nº 47 G szolgája
581.	fi	Gergely	10	46
582.	fi	Miklós	10	egyhasiak
583.	G a)	Özv. Vágott János	65	
584.	fi	István	18	
585-586.	G b)	Vágott Mihály	37	19 circ.
587.	Sz	Varga András	19	Obsitos Nº 68 G anyjának szolgája
588-589.	G a)	Varga István	44	38
590.	fi	István	18	Pap Kata
591.	fi	Bálint	13	
592.	fi	Mihály	4	
593.	le	Katalin	7	
594-595.	G b)	Varga György	21	18
596-597.	G	R. Varga Mihály	48	50
598.	le 1. édes	Mária	23	R. = Roffi
599.	le	Sára	17	
600.	le	Zsuzsánna	14	
601.	le	Juliánna	8	
602.	le 2. mostoha	Kata	15	
603-604.	G	Ifj. R. Varga Mihály	30	26
605.	fi	József	2	R. = Roffi
		Nagy Anna		
		Végső Erzsébet		
		Pap Kata		
		Orosz Erzsébet		
		Szollát Katalin		
		Pál Zsuzsánna		

606.	le		Erzsébet	5			
607-608.	G	47	R. Varga István	25	Kaló Zsuzsánna	22	R. = Roffi
609.	fi		István	4			
610-611.	'S	47	R. Varga János	27	'Sebők Zsuzsánna	18	Nº 47 G testvére
612-613.	G	52	Varga János	48	Szabó Anna	38	
614.	fi 1. édes		János	7			
615.	fi 2. mostoha		Mihály	17			
616.	le		Erzsébet	1			
617-618.	G	104	Vas János	46	Lólkös Anna	24	
619.	fi		István	1			
620-621.	G	46	Ifj. Vas Mihály	25	Nagy Katalin	22	
622.	fi		Mihály	2	Magótsi Ilona	26	katonáné
623.	'Sel	62	Vékony Istvánné	3			
624.	fi		János	1			
625.	le		Zsuzsánna	36	Tóth Erzsébet	30	
626-627.	G	77	Vékony Mihály	11			
628.	fi		János	6			
629.	fi		Sámuel	3			
630.	fi		István	12			
631.	le		Erzsébet	80			
632.	G a)	1	Ör. Zelizi János	33	Nagy Sára	33	
633-634.	G b)	1	Zelizi András	38	Fogarasi Erzsébet	35	
635-636.	G	74	Ifj. Zelizi János	13			
637.	le		Erzsébet	8			
638.	le		Zsuzsánna	3			
639.	le		Kata	1			
640.	le		Sára				

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Utasi Csaba

Vidékievé torzított délvidékiség

Akácok alatt. Délvidéki magyar írók elbeszélései.

Válogatta és szerkesztette Hunyadi Csaba Zsolt. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2007

Az antológiák általában megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. A válogató, valamely hosszabb időszak termését tartva szem előtt, maradandónak látszó alkotások besorolása mellett dönt, amelyeknek egymásutánja az irodalom alakulástörténetének számos új összefüggésére vethet fényt. Akadnak azonban olyan antológiák is, amelyeknek összeállítói eleve lemondanak az elérhető teljesség igényéről, minek következtében vállalkozásuk óhatatlanul ellentmondások és fogyatékoságok egész sorát mutatja föl.

A nemrégiben megjelent *Akácok alatt* épp ilyen. Már a címe fölöttébb problematikus. Mint irodalmi körökben közismert, Szenteleky Kornél élete végén megszerkesztette a „délslávországi magyar írók novellái”-nak első antológiáját, melynek az *Ákácok alatt* címet adta. Nyilvánvaló hát, hogy menet közben Hunyadi Csaba Zsolt Szentelekyhez fordult segítségért, de úgy, hogy az *ákácok* első á-járól eltakarította az ékezetet. Nem véletlenül természetesen. A kötet anyagát mottószerűen Szenteleky *Ákácok az őszben* című versének három utolsó stórfájával vezeti be, a verscím *ákácok*-ját azonban ott is *ákácok*-ra köznyelvűsíti.

Eljárása, amellett, hogy felelőtlenségre vall, Szenteleky meg nem értéséről is tanúskodik. Szenteleky 1927-ben még nagy nyomatékkal hangoztatta, hogy ne legyen „vajdasági irodalom”, hiszen itt csak „nagy erőfeszítéssel, megtagadott hittel, kínos kereséssel” lehetne „olyasvalamit csinálni, amire a »vajdasági« jelző illene”. Nem sokkal később azonban, amikor ráeszmélt,

hogy ha írónk mellőzik a vajdasági magyarság szokásait, kultúráját, hagyományait, nem törhetnek ki az egymásnak írás bűvköréből, már „életbevágóan fontos”-nak tartotta, hogy „megismerjük földünk és népünk lelkét”. Ez a gyökeres fordulat vezette el egyebek között az *akácokig* is, hisz a szó tájnyelvi alakját bensőségeesebbnek, „földünk és népünk lelké”-hez közelebb állónak találhatta, mint a hangulati többletet nem hordozó, általánosan elterjedt *akácokat*.

Az a körülmény persze, hogy a vajdasági magyar novellairódalom hosszú évtizedek óta korántsem fér el azon a szűkös helyen, amelyet a jelképes *akácok* biztosítanak számára, megkerülhetlenné teszi annak fürkészését, hogy antológiánk válogatója milyen elveket próbált követni munkája során. Mint-hogy Hunyadi Csaba Zsolt nemhogy elő- vagy utószóval, eligazító jegyzettel sem látta el a kötetet, erre és számos más kérdésre nem kap közvetlen választ az olvasó.

Az antologiaszerkesztők gyakran ábécérendbe állított szerzői nevek alá sorolják be a publikálandó anyagot, ami nemcsak jól áttekinthető szerkezetet szavatol, hanem lehetővé teszi, hogy az „elkülönülő” írók emlékezetes szövegei egymást erősítő tömböket alkossanak. Ezt a rendezőelvet követi pl. Herceg János *A diófa árnyékában* (1942) szerkesztésekor, Blazsek Ferenctől Szirmai Károlyig alakítva ki a két háború közötti „délnyugati elbeszélők”-et bemutató kötet ívét. Egy másik lehetséges megoldás alkalmazása során a szerkesztő nem az ábécérendhez, hanem az írói életutak időrendjéhez igazodik, több-kevesebb sikerrel érzékeltetve mindazokat a prózapoétikai változásokat, amelyek az irodalom életét az érintett időszakban meghatározták. Irodalmunknál maradván, ez a rendezőelv egyebek közt a *Különös ajándékban* (1975) figyelhető meg, melynek válogatói (Bori Imre, Juhász Géza, Szeli István) Szirmai Károlytól indulva jutnak el Brasnyó Istvánig, miközben szemügyre veszik a második világháború után eltelt három évtized novellavilágának markáns, jellegzetes, maradandónak látszó jelenségeit.

Az *Akácok alatt* szerkesztője eltekint az anyagrendezés fentebbi szempontjaitól, s magukban a novellákban kíván felfedezni olyan, feltehetőleg tematikai jellegű mozzanatokot, amelyek koherenciát biztosíthatnának a kötetnek. Emellett, mintha irodalmunk mindmáig sajnálatosan kevés maradandó elbeszélést produkált volna, érdeklődését magabiztosan az idők „teljességé”-re terjeszti ki. A könyv két szélső pontját ugyanis Cziráky Imre és Dettre János egy-egy szövege adja, ezen a kereten belül azonban irodalmunk „előtörténeté”-ből éppúgy olvashatunk novellákat, akár a két háború közötti időszakból vagy a háború utáni, csaknem napjainkig terjedő évtizedekből. A válogatás azonban paradox módon épp ettől az egyetemességtől egyensúlyát veszti, és az eklektikus rendszertelenség szintjére zuhan.

A jelenség lényegét feltehetőleg akkor érzékelhetjük igazán, ha a vajdasági magyar irodalom valamely szakaszának eredményeit párhuzamba állítjuk azzal, amit az *Akácok alatt* ugyanabból a szakaszból publikál. Értekező prózánk régen és megnyugtatóan tisztázta pl., hogy a két háború között elsősorban Herceg János, Majtényi Mihály és Szirmai Károly hozott létre olyan kisprouzai világokat, amelyeket később értékteremtőn tovább lehetett építeni. Pályája kezdetén Herceg János „rejtelmes, meseszerű” írásokat tett közzé, melyekben, mint Szenteleky megállapította, a „kaotikus mának igazságért, eszméért vergődő lelkét látjuk vibrálni”. A klasszikus avantgárd közelségéről tanúskodtak ezek a szürrealista álmok, amelyekre, Herceg „varázspálcájá”-t dicsérve, Németh László is fölfigyelt a *Tanúban*. Az ifjú Majtényi Mihály az élet rejtett mélyeit szerette volna megvilágítani, azokat a dimenziókat, ahol a racionalitás már elégtelennek bizonyul. Novelláiban épp ezért hol halált hozó, hol karriert romboló, hol pedig kényszerképzeteket indukáló módon újra meg újra színre lép a véletlen, azt példázva, hogy hiába minden, az ember nem lehet a maga szerencséjének kovácsa. S Szirmai Károly látomásos kisprouzóját úgyszintén nem múló szorongás határozta meg. Zaklatott lelkű idővándorai egyfajta komor mohósággal ismételten útra kelnek az eltűnt idő nyomában: ifúságuk városába vagy halottak közé sietnek, hogy megtalálják önmagukat, végül azonban elbuknak, vagy ha nem, hát kilátástalanul, reményvesztetten újra vándorútra kelnek.

Három írónk máig friss és olvasmányos novelláinak erről a korai vonulatról az *Akácok alatt* szerkesztője egyszerűen nem vesz tudomást. Herceg Jánost a *Kék nyárfás*ban (1979) közzétett *Esti táj* és *Örökség* segítségével mutatja be, Szirmaitól a realista eszközökkel készült *Sorsválasztást* (1933) teszi közzé, Majtényi Mihályt pedig – teljes mértékben mellőzi. Helyet biztosít viszont az enyhén lilába játszó Blazsek Ferencnek, az érzelgős Adorján Andrásnak, a felszínesen ügyölődő Cziráky Imrének s több más tollforgatónak, aki vagy megrekedt a diletantizmus hálójában, vagy eleve nem számított novellistának. Fölösleges lenne bizonygatni, hogy ha a szerkesztő egy sor maradandó műtől eltekintett, hasztalan próbálta helyettük, példának okáért, Csuka Zoltán vagy Bencz Boldizsár egy-egy szövegét számottevővé avatni.

Amennyiben azoknak az íróknak szerepeltetésére vetünk pillantást, akiknek életműve a második világháború után teljeseedett ki, még sivárabb kép rajzolódik ki előttünk. Alig néhány író: Csépe Imre, Kopeczky László, Németh István, Gion Nándor és Varga Zoltán novellái sorakoznak föl a kötet vége felé, már-már fokozhatatlanná téve azt a hiányérzetet, amelyet számos más írónk kihagyása támaszt bennünk. Mi történt Sinkó Ervin, Major Nándor, Deák Ferenc, Gobby Fehér Gyula, Brasnyó István novelláival? Mi Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Balázs Attila, Juhász Erzsé-

bet, Bognár Antal kisprózájával? Mi Lovas Ildikó, Kontra Ferenc, Szathmári István és Majoros Sándor műveivel?

Ezekre a kérdésekre nyilván akkor kaphatnánk választ, ha Hunyadi Csaba Zsolt, mint már volt róla szó, valamely felismerhető kritérium alapján válogatott volna, ha tehát „akácósításá”-t, tegyük fel, következetesen a helyi színekre összpontosítva végezte volna el. Erről azonban szó sincs! Dettre János Gulliver-parafrázisának pl. semmi köze az akácokhoz vagy a délvidékiséghez. Mint ahogy Varga Zoltán *A szabadság költője* című példázatának sem, amely egy kopár szigetre, az Ártatlanok büntetőtelepére kalauzolja az olvasót.

Mindemellett az írókról szóló jegyzetanyag is megengedhetetlenül felületes. A szerkesztő szorgalmasan közli, hogy a két háború közötti almanachokban, szöveggyűjteményekben, antológiákban ki mindenki szerepelt írónk közül, a *Különös ajándékról* azonban, akárha nem tudna róla, megfélekedzik. Felsorolja az írók műveit, felsorolása azonban esetenként tragikomikus zsákutcába fut. Németh István kapcsán azt állítja, hogy mindmáig három mű, a *Parasztkirályság*, a *Hűtlen este* és a *Hegyomlás* jelent meg tőle. S ha már itt tartunk, felhívja rá a figyelmet, hogy Németh Istvánt két ízben Szirmai Károly Irodalmi Díjjal, 1986-ban pedig Szenteleky Kornél Irodalmi Díjjal tüntették ki, arról viszont nem tud, hogy írónkat azok között a kevesek között tartjuk számon, akik eddig háromszor részesültek Híd-díjban.

A gondatlan szerkesztés ismérveinek számbavételét, mondanom sem kell talán, könnyűszerrel folytathatnám. Erre azonban nincs szükség, hiszen a lényeg az eddigiek is jól érzékeltetik. Mindazok, akik kissé közelebről ismerik a vajdasági magyar irodalmat, nem fognak eltévedni az *Akácok alatt* levegőtlen labirintusában. Azok viszont, akik kellő ismeretek híján gyanútlanul rábízzák magukat Hunyadi Csaba Zsolt sugallataira, legfeljebb megállapítják, hogy irodalmunk vidékiességén, sajnos, a páratlanul önzetlen szerkesztői iparkodás sem segíthetett.

Pechánt meghamisító színvilág

Köztünk, könyvkiadók között, van egy olyan mondás, miszerint olyan a könyv külleme, mint a belseje. Amikor kezembe került az *Akácok alatt*, a délvidéki magyar írók elbeszélései című, kemény táblás kötet, azonnal éreztem, itt valami nincs rendben. Mivel? A táblaborítón levő festmény reprodukciójával.

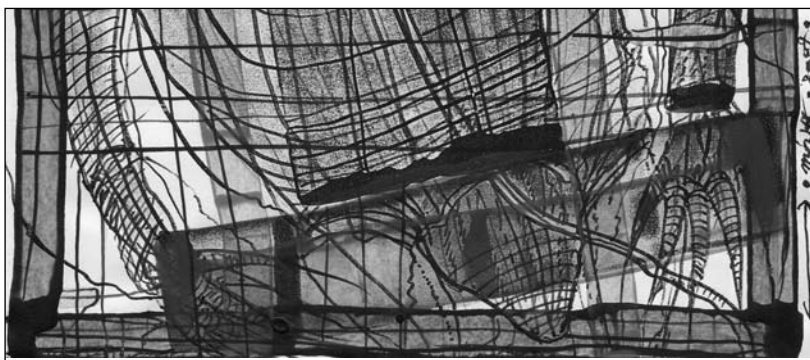
Nem vitás, Pechán József (1875–1922) festményéről van szó, még hozzá az egyik legjobb vásznanak megint csak egyik változatáról, amelyet mi annak idején, negyedszázaddal ezelőtt *A két Pechán – Dva Pehana* című kismonográfiánkban (Forum Könyvkiadó, 1982) Bela Duranci művészettörténésszel és az akkor még élő Pechán Béla festővel (Pechán József fiával) *Szüret a Bácskában* címmel katalogizáltuk. Eredeti nem lévén, fénykép alapján, de kiállítási katalógusok figyelembevételével ekképpen: „1911, olaj, vászon 116×140 cm”. Pechán Béla már akkor állította, a képnek nyilván több változata van, mert apja megrendeléseknek is eleget téve (mint nem egy esetben) ezt a témát is többször megfestette. E sorok írójának máig tulajdonában van az a fényképfelvétel, amelynek alapján a *Szüret a Bácskában* született, s már a megjelent kismonográfia után készségesen bocsátotta Kalapis Zoltán rendelkezésére a Pechán-témák megírásához, amelyben a szerző a fényképész és festő Pechánt tanulmányozta igen meggyőzően (*Festők nyomában*, Forum Könyvkiadó, 1990).

Máig nem vitás, hogy a három legismertebb – Szenteleky Kornél szavaival szólva – „duzzadó, jókedvű hangulatú” képei közé tartozik, a Haditánács és a Vén kópé (mellesleg ugyancsak fénykép alapján festett) alkotásaival egyetemben. Valamennyi alkotása a múlt század tízes évek elején készült.

Mi lehet a kifogásunk e festményreprodukció ellen? Csak az, mint ahogy a kötet szerkesztője a Szenteleky-vers „*akácok*”-ját „*akácok*”-ra köznyelvícsítette, úgy a könyv fedőlapjának tervezője is kifelejtette ellenőrizni a reprodukált mű színskálai „ékezteit” (egyébként nincs föltüntetve ki, csupán ennyi olvasható a címnegyedben: „A borító Pechán József festményének felhasználásával készült”). Már első rálátásra feltűnik, hogy a könyv borítóján megjelenő színek nem Pechán színei! A kép hiteles, nem vitás, de aki valaha is látott a Pechán-műteremből kikerülő festményt, kételkedni fog. Festőnk vízkékjei nem rikítóan égkékek (majd azt mondtam, fazék-kékek), a sárgái naplementi barnássárgák, a barnái viszont mélybarnák.

Nos, ezek a jellegzetes pecháni színek, a szinte muzsikáló, szecsesziós óarany-sárgái, őszi mélybarnái, alkonyat-kékjei... itt fazekas- vagy gölöncsérmesteri bágyadt színekké kopnak, egyszerűsödnek. Kár, mert a Szerémségből, egészen pontosan Újlakról Palánkára kompon, hol meggyes-, barackos- és szilvás- vagy éppenséggel trágyás- és sátoros lovas kocsikkal, hol a szüreti hordókkal (s ez a jellegzetesebb) érkező szekerek „kirakodtatása” motívumú festmények valóban remekművek. Felcsillantva festőnk valamennyi friss szín, mértéktartó arány és „epikuroszai” bölcselkedési erényét. „Színharmoniait, amelyben benne érzései, szelleme...” – mondhatnánk Szenteleky nyomán (*Színek és szenvedések*, Minerva, Subotica, 1923). Talán az sem mellékes, hogy nyilván éppen az itt ilyen szerencsétlenül reprodukált festmény volt a két évvel ezelőtti Polgár Galéria aukciójának (máig internetes hír, színes reprodukció fölvétellel) egyik „slágere”. *Éjjeli kompátkelés* (? – maximum, naplementei – mert ilyen képe tudomásunk szerint, nincs!) címen kelt el a festmény, a kikiáltási 850 000 forint után a leütési 6 000 000 forintért.

Akárcsak a könyv címében, a táblaborító festményének a reprodukcióján is az ékezeté(i)vel, a színi akszánn(okk)al van baj, azaz komoly fönntartás. Pechán József művészete többet érdemel. Ezért is törekszünk egy immáron átfogó monográfiájának megjelentetésén.

Irodalom, száműzetés, szerelem és halál

Három új belgrádi regényről

Az „irodalmi regény”

David Albahari: *Ludvig*. Stubovi kulture, Belgrád, 2007

David Albahari, az önkéntes száműzetésben (Kanadában) élő szerb író legújabb, egyetlen hosszú fejezetben, bekezdések nélkül előadott alkotása a belgrádi irodalmi élet és világ regénye. Írók szerepelnek benne név szerint, és mindkét hőse, Ludvig is meg az elbeszélő is, regényírók. Persze Ludvig fiktív hős, bár aki jól ismeri a belgrádi irodalmi világot, az azonosítani is tudja a regény hőseit valamelyik, mondjuk igencsak sikeres író arcképével, vagy ha közelebb hajol Ludvig alakjához, akkor akár több, ma is élő író alakját, jellemvonását fedezheti fel a regényhősben. Mégsem mondható kulcsregénynek Albahari könyve, mert hősei nem azonosíthatók valamilyen kulcs szerint valóságos személyekkel, hősei legfeljebb egy-egy megkülönböztető jellemvonás vagy utalás alapján emlékeztetnek valamely valóságos személyre. Inkább mondható, hogy a *Ludvig* című regény íróhőse afféle tipikus képviselője a fővárosi irodalmi életnek, aki kezdetben észrevétlen, majd hirtelen felkapott közszereplője lesz irodalmi rendezvényeknek, tárlatmegnyitóknak, fogadásoknak. A képernyőről sem hiányzik. Magáról azt hirdeti, hogy hírnevét megalapozó nagy és jelentős művével a szerb irodalmat Európa, sőt világszintre emelte. Szerinte amióta nevezetes könyve megjelent, újra odafigyel Európa is meg a világ is a szerb irodalomra. Van tehát „főműve”, aminek folytán a főváros tenyerén hordozza, a sznobériától egyáltalán nem mentes művelődési élet hőse, és senki nem jár utána, hogyan is juthatott annyi, silánynak is mondható, de mindenképpen közepes értékű könyv után egyszerre egy világhírű mű birtokába. Albahari regénye viszont éppen erre a kérdésre játszik rá. Első személyű elbeszélője, maga is író, könnyen rájön, hogy Ludvig „főműve” nem más, mint az ő soha meg nem írt regénytervének megvalósítása. Nemcsak a könyv tervét sajátította ki Ludvig, hanem az elbeszélő szavait és mondatait is, mindent, amit a narrátor hosszan tartó együttlétük idején elmondott neki. Mindennapos, hosszú beszélgetéseik során az elbe-

szélő nem figyelt fel arra, hogy miközben beszélgetnek, Ludvig minduntalan jegyzetel, és az elbeszélő soha nem is nézte meg Ludvig jegyzeteit. Ha megnézi, saját szavait olvashatta volna Ludvig kézírásával, a későbbi könyvben felismert és megismételt szavakat meg mondatokat. Kapcsolatuk már a könyv megjelenése előtt megszakadt, viszonyuk elmérgesedett, és amikor az elbeszélő viszontlátja Ludvigot, jóleső (kárörvendő) érzéssel nyugtázza, hogy nagyon megöregedett, hogy arcvonásai, mozgása, de még öltözéke is vénségére vallanak, holott – kevesen tudják – Ludvig több mint két évvel fiatalabb az elbeszélőnél. A lerongyolódott és gonoszságokra hajlamos Ludviggal áll tehát szemben, az egyik éppen levitézlett hősével a fővárosi mindennapok művelődési eseményeinek, aki bármennyire is igyekszik ellenkező benyomást kelteni, véglegesen magára maradt. Még nem tűnt el, de eltűnése bármikor megtörténhet. A főváros egyik napról a másikra emel magasba, és ugyanilyen gyorsan ejt is el jobb sorsra azonban mégsem érdemes hősoket.

Kettőjük, Ludvig és az elbeszélő kapcsolata, korán kezdődött, egy szerkesztőség telefüstölt szobájában találkoztak, és innen kezdődően hosszú időre elválaszthatatlanok maradtak egymástól, olyannyira, hogy kapcsolatuk, ahogyan már lenni szokott, rosszindulatú feltételezésekre is okot adott. Az elbeszélő, akinek ragaszkodását Ludvig azzal szerzi meg, hogy közli vele, olvasta első két könyvét, és tehetségesnek tartja, míg az elbeszélő feltétlen odaadását rejtélyes, egyszerre érzelmi és intellektuális vonzódás magyarázza. Az elbeszélő Ludvig mindenese lesz, rendben tartja a lakását, intézi a levelezését, gondozza a kéziratait, mindent számon tart, amit számon kell tartani, mindenre odafigyel, mindent elintéz Ludvig körül, közben meg beszélgetnek, az elbeszélő beszámol Ludvignak a terveiről, elmondja gondolatait és érzéseit. Senki sem kényszeríti erre, még talán az sem mondható, hogy Ludvignak hatalma van fölötte. Az elbeszélő ezt választotta, és választása mellett váltig, azaz a közöttük bekövetkező végleges szakadásig kitart. És amikor a regényt indító televíziós adásban szembe kerülnek egymással, az elbeszélő megvertnek érzi magát, és meg is verettet az adás során, olyannyira, hogy menekülni akar Ludvigtól, menekülése azonban szintén kudarcba fullad, mert amikor hazaér, a lakásán ott találja Ludvigot, és Ludvig majdnem félreérthető mozdulatot tesz az elbeszélő felesége felé. Az elbeszélő megbabonázottsága Ludviggal a szakítás után sem enyhül, sőt ha lehet, még fokozódik is, gondolatai és érzései Ludvighoz láncolják, mindennapi életének rendjét, még családi életét is megzavarják, már-már örületbe kergetik, mire az elbeszélő felesége magához veszi a fehérnemű alatt rejtegetett pisztolyt, távozik a lakásból, mintha örökre távozna, ám reggel bekopog az elbeszélő dolgozószobájába, szokása ellenére be is viszi neki a reggelit, de nem szól semmit, az elbeszélő pedig a korábban a pisztoly keresése során kifordított fiókban rendbe rakva találja a fehérneműt, alatta a fegyver is a helyén van. Az asszony, férje és az

elbeszélő megmentése érdekében talán végzett Ludviggal. Ezt persze csak sejtteni lehet, Albahari nem bűnügyi regényt írt. A bűnügy sejtetésével ér véget a regény, nincs nyomozás, nincs folytatás. Az sem tudható meg, hogy eltűnt-e az elbeszélő életéből a lidérc, hogy megszűnt-e felette a varázslat. Egy terhessé vált kapcsolat fejeződik be így, valamennyire kimódoltan is.

Nem bűnügyi regény a *Ludvig*, sokkal inkább mondható rezignációval telített művészregénynek. Rezignációja abból származik, hogy nem az elbeszélő, hanem valaki más írja meg a „főművet”, a siker nem a könyv tervezőjét, hanem megalkotóját koronázza, még akkor is, ha a könyvben minden az elbeszélőé. A *Ludvig* arról szól tehát, hogy nem írható meg a fő mű, más szóval a fő művet mindig más írja meg, a siker is mindig másé ér utol, még akkor is, ha az a másik semmivel sem szolgált rá a sikerre. Más szempontból a *Ludvig* társasági regénynek is mondható. Lesújtó képet fest a fővárosról, Belgrádról. Belgrád csak képzelt nagyság, milliós méreteivel nem vált nagyvárossá, továbbra is megmaradt vidéki, poros kisvárosnak, mert képtelen volt kiemelkedni vidékiességéből, ezzel együtt megkésetttségéből és rendezetlenségéből. David Albahari ezzel a könyvvel mintha búcsúzna Belgrádtól, ahová azonban száműzettségéből rendszeresen visszajár. Már nem ebben a városban él, ezt a várost csak írja. Persze arról sem kell megfélekezni, hogy egy város nagyságához írhatósága is hozzátartozik. Bármennyire is lesújtó a várossal festett kép, pusztán az a tény, hogy Albahari írja a várost, kiemeli a vidékiesség világából. Az irodalmi és kulturális élet rajza cseppet sem kedvezőbb a város leírásánál. A szerkesztőségek, kiállítótermek sorra a középszert hirdetik, és annak, hogy a főváros valakit kiemel a középszerűségből, semmi köze a valós értékekhez. A város minden valós érték nélkül emel egyeseket magasba, és ez hirtelen, egyik napról a másikra történik. De ehhez hozzátartozik az ellenkezője is, ugyanolyan gyorsan ejti el tegnapi hőseit. A regény elbeszélője nem érzi jól magát a városban, a Ludviggal való barátság, majd a szakítás egyértelműen idegenné teszi, de idegenségének feloldására nem vállalkozik, hiába volna rá lehetősége, hogy távozzon innen, mégsem távozik.

Egy különös párhuzam is végighúzódik Albahari új regényén. Amikor az elbeszélő Ludvigot mond, legtöbbször egy másik Ludwigra is utal, mégpedig Wittgensteinra, akinek gondolatai – mint egy figyelmeztető tábla – ott állnak az elbeszélő gondolkodásában. Ezt a másik Ludvigot Albahari lángésznek tartja, többször idézi is, többször fordul hozzá kéréssel és kérdéssel. Ha arra gondolok, hogy milyen fontos szerepe van a Wittinek becézett Wittgensteinnak Tandori Dezső irodalmában, de akár Esterházy Péterében is, akkor arra is gondolni lehet, hogy Wittgenstein filozófiai munkássága, filozófiai töredékei és traktátusai beépültek a modern, sőt a posztmodern irodalomba is. Annál is inkább, hiszen Wittgenstein filozófiája alapvetően nyelvfilozófia, az irodalom pedig egészében a nyelvre van utalva. Abból építkezik, abból

származtatható, és abban értelmezhető. Márkus György jegyezte meg, hogy Wittgenstein alapvető érdeme „a nyelvnek mint a filozófia centrális tárgyának felfedezése”. A nevezetes hetedik tétel, miszerint „[a]miről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”, visszhangzik az irodalomnak és a filozófiának is nyelvre utaltságából, attól függetlenül, hogy Petri György Wittgenstein „hommage”-ában logikai hibát vett észre a hetedik tételben, amit maga Wittgenstein is felismerhetett. A költő nem feltételezi a filozófusról, hogy „ezt a szembeötlő logikai hibát” ne tudta volna eleve. Csakhogy, miként Petri György verse, Tandori Dezső és Esterházy Péter irodalma, úgy David Albahari Ludvig-regénye is éppen ennek a „szembeötlő logikai hibá”-nak a jegyében alakul és létesül, hiszen az erős nyelvre utaltsága az irodalomnak egyben logikai hiba, aminthogy Albahari két regényhőse, a két író, Ludvig és az elbeszélő, ugyanezen logikai hibának az áldozata, annak, hogy a fő mű mindig másé. Más szóval, a fő mű csak elorzott, lopott, elsajátított lehet, vagy nem létezik. Az elbeszélő, amikor a tőle lopott könyvet olvassa, megnyugvással állapítja meg, hogy a könyv utolsó fejezete mennyire silány, hisz abban neki már nem volt része. Megint más szóval, ha a mű kilép mások nyelvéből, nyomban semmissé válik, amint tehát nem a nevezetes hetedik tétel logikai hibájával néz szembe, kénytelen lesz lemondani önmagáról. Ezt mondja David Albahari nagy lendülettel, fejezetek nélkül egyetlen hosszú bekezdésben elmondott – most már meggyőződéssel állítható – önmagát alapító, önreflexív művészszerzője.

Az „omnibusz-regény”

Dragan Velikić: *Ruski prozor*. Stubovi kulture, Belgrád, 2007

Dragan Velikić, akinek *Az északi fal* (2000) című regénye Borbély János fordításában magyarul is olvasható, legújabb regénye is, mint Albaharié, a *Ludvig*, művészszerzőnek is olvasható, amaz a metapoézis, emez az íróvá érés regényeként, mert egy fiatal, eredetileg nem is írónak készülő ember íróvá válásának körülményeiről szól, és a regény első részében íróságának első dokumentuma, egy különös életrajz olvasható. A *Ruski prozor* [*Orosz ablak*] három részből épül fel, három eltérő helyszínen és eltérő időpontban játszódó fejezetből, amely részeket az azonos hős, de változó elbeszélő tartja egyben. Regényének műfaját ezért mondja a szerző „omnibusz-regénynek”, amennyiben az omnibuszon, miként a filmekben – több történetből álló – egész estét betöltő, többek által rendezett filmet értünk, vagyis ha a három részből álló regény részeit önálló, de a hős és a narrátor útján egymással mégis érintkező fejezetét külön-külön, önmagukban is megálló részként értelmezzük.

A regény első részében a regényhős, Rudi Stupar, csak megfigyelő, lát-szólag külső résztvevője a történetnek. A tolokocsiba kényszerült karmester, Danijel Matijević monológja a regény első része, amit Rudi Stupar titokban vesz hangszalagra, bár – kiderül majd a regény legvégén – a karnagy mindig is tudta, hogy monológját az őt fizetség ellenében sétáltató Rudi rögzíti. Mert Rudi Stupar – miután befejezte tanulmányait a belgrádi egyetemen, a német szakon – nem találván más munkát, mozgássérültek sétáltatását vállalja fel. Ebből él majd egy teljes éven át. Nemcsak Danijelt, a karmestert sétáltatja, hanem ugyanígy az egykor neves színésznőt, Marija Lehotkajt is, aki szintén elmondja az életét, de csak a regény második fejezetében, ám akkor sem összefüggő beszéd formájában, hanem Rudi emlékezetében rögzült szavaival. Érdemes megjegyezni, áll a regényben, hogy Miroslav Krleža Lehotkaj asszony játékát a Glembayak egyik szerepében olyan nagyra értékelte, hogy meghívta ebédre a színésznőt a nevezetes zágrábi Esplanad Szállóba... (Talán Velikić tisztelgése ez Krleža emléke előtt, amit a színésznő [ál]nevének kiválasztása is bizonyíthat.) Két életrajz olvasható tehát az *Orosz ablak*, Dragan Velikić regényének hátterében, mindkettő művészéletrajz, az egyik zenészé és karmesteré, a másik színésznőé. Alapvetően különbözik a két életrajz, az egyik, a karmesteré, ahogyan maga Velkić mondja, feljegyzések egy kispolgár életéből, mégpedig folyamatos előadásban, míg a színésznőé, töredékesen előadva, a szabadságát, de ezzel együtt érvényesülését is mindenáron megőrizni és elérni akaró erős személyiség életrajza. Rudi Stupar, a regény hőse, mindkét esetben tanú csupán, a történeteknek nem résztvevője, de semmiképpen sem semleges tanú, hiszen az egyik és a másik életrajz ismerete, a rájuk való emlékezés, mintha a regényhős íróvá alakulását feltételezné és támogatná, hiszen Rudi életének kalandos éveiben rájuk emlékezik, kimondatlanul is hozzájuk hasonul. Távolabbról azt is könnyű belátni, hogy az íróvá épülő Rudi Stupar első műve az egyik, de a másik életrajz is. Az *Orosz ablak* című regény harmadik, a szöveg előterében olvasható története Rudi Stuparé, aki tele ambícióval egy vidéki, vajdasági városból érkezik a fővárosba, színésznek készül, a színiakadémiára jelentkezik, hiszen a kisvárosban már játszott a színpadon, és anyja is a kisvárosi színházban dolgozik, kosztümöket varr, és büszke a munkájára. Rudinak nem sikerül azonban beiratkoznia az akadémiára, egy év elteltével, amikor megismétli a felvételit, akkor sem. Szándéka ellenére kerül tehát a német szakra, stúdiumait be is fejezi, de nincs szándékában némettanárként állást keresni, ezért él a fővárosban alkalmi munkákból, egy egész éven át mozgássérültek tolokocsiban sétáltatásából. Majd csak jóval később, önkéntes száműzetése éveiben, mások biztatására, gondol arra, hogy írásra adja a fejét. Persze nem tudjuk meg, hogy a vajdasági kisvárosból a fővárosba, majd Európa nagyvárosaiba került regényhősből valóban író lett-e, vagy sem. A regény első fejezete, a karmester, a kispolgár életrajza

töredékeinek közreadása, mint első mű, még semmit sem bizonyít, hiszen a közölt szöveg „másolat”, a karmester életrajzi beszámolójának másolata, és a második fejezet, a színésznő emlékezései részleteinek közreadása sem döntő bizonyítéka Rudi Stupar íróvá válásának.

Amennyiben tehát Dragan Velikić regénye feltételesen művészregénynek mondható, mert töredékesen az író kölyökkorát mutatja be, annyiban társadalmi regénynek is mondható, hiszen a kilencvenes évek elejének történései vannak a háttérben, közvetlen hivatkozásokkal és utalásokkal azon évek kilátástalanságára, a menekülésekre, a bombázásra. Rudi Stupar, apja halála után, aki a fővárosi lap vidéki tudósítójaként élte le az életét, örökségével a zsebében, anyja rábeszélésére, akinek mielőtt hozzámegy az újságíróhoz, „müncheni évei” voltak, menyasszonyi ruhaszalont is tartott, kalandos élete volt tehát, külföldre menekül, mint annyian mások, akik el akarják kerülni a katonai szolgálatot, mert nem akarnak részt venni az éppen soron levő délszláv öldöklésben. Menekülésének első állomása Budapest. Rudit is, mint oly sokakat, a magyar főváros fogadja be. Rudi hosszú hónapokat tölt Budapesten, jól megismeri a várost, érdemes odafigyelni arra, hogy Velikić – eltérően a magyar helynevek, utcanévek a szerb szövegekben szokásos elírásaitól – szinte hibátlanul közli a terek, az utcák neveit: leírásai nyomán jól el lehetne tájékozódni Budapesten, talán csak a Ferenciek terét írja tévesen, de akkor is felismerhetően. Eltérően másoktól, akik rövidebb vagy hosszabb időre Budapesten húzták meg magukat, Rudi Stupar tanul, és úgy látszik, meg is tanul magyarul, hiszen majd Hamburgban – halottmosóként – egy magyar nevű holttesthez magyarul szól. Vannak az anyja révén budapesti kapcsolatai, de újabb kapcsolatokra is szert tesz, megismerkedik a budapesti Goethe Intézet vezetőjével, másokkal is. Különösen fontos részlete szól a regénynek Radoje Lalovićról, aki spanyol önkéntesként, majd idegenlégiósként érkezik a partizánok táborába, mert álmai voltak, amely álmok 48-ban szertefoszlanak, és az internálás elől Budapesten húzza majd meg magát, a magyar filharmonikusok mindeneként fejezve be életét. Az ő lányával kerül futó kapcsolatba Rudi, ami mellékes részlete a regénynek, hiszen más kapcsolatai is vannak, ám a belvárosi Lalović-lakás tárgyainak, bútorzatának, hangulatának leírása a polgári létforma környezetének pontos megfogalmazása. Nincs is a regényben még egy ilyen szuggesztíven előadott látszólag semleges leírás. Budapestet a bombázás éveiben a szerbek Casablancájának tartják, utalván a kultikus filmre. Ezen a címen az egyik odamenekült író könyvet készül írni, de a könyvet sohasem írja meg. Különös Rudi Stupar Budapest-élménye: látja a várost, de nem veszi észre a város lakóit, a bennszülötteket; akikkel találkozik, az egyetlen fodrászlány kivételével, szintén menekültek, akik korábbról rekedtek itt, vagy újabban csak rövid időre húzták meg itt magukat. Budapest után München következik, azután Hamburg, hosszú hónapok telnek

el Rudi életéből anélkül, hogy életével dűlőre jutna: létezésének formája az ideiglenesség, az átmenetiség, a pillanatnyiség. A menekült létformája kap pontos diagnózist Rudi Stupar életének külföldön töltött éveiben, lehangoló, örömtelen látélet ez, semmiféle kiutat, se megoldást nem kínál, bár Rudi a poklot sem járja meg, hiszen az örökségéből fenn tudja tartani magát, és a tartózkodási engedélyekkel sincs nagy gondja. De érintkezik a pokollal, hiszen Hamburgban egy halottmosóban vállal állást. A halottmosóban holttestekkel, de nem a halállal áll szemben, még nincs halálélménye, ahogyan végül is nem volt korábban városélménye sem, holott sokáig él magyar és német városokban. Mindvégig a magával hozott élmények foglya, a poros kisvárosi emlékek, a belgrádi tapasztalatok, a karmester meg a színész nő szavai tartják fogságukban, és ezek indítják el, nem a friss élmények, az írói lét irányába is.

Ezért sem múlhatott a véletlenül, hogy Danijel Matijević, a karmester szavaiból hámozható ki Velikić prózairásának egyik meghatározó mozzanata. Danijel egy helyütt arról számol be, hogy őt nem a nagy ívű történetek érdeklik, hanem a részletek, a kitérők, a mellékszereplők sorsa, azoké a marginálisoké, akik csak egy-egy pillanatra tűnnek fel a színen, az a fehérség érdekli, amelyről eltűnnek a betűk. Velikić regénye is a marginálisoké. A regényhős Rudi Stupar, az apja és az anyja, a karmester és a színész nő, Rudi ismerősei, de szeretőinek egész palettája, a belgrádiak, a budapestiek, a müncheniek, a hamburgiak, mind sorra ilyen mellékszereplők, akiknek az élet menete során itt-ott, egy-egy pillanatra kitüntetett szerep jut, amely szerepet a lényeg érintése nélkül töltenek be. A kilencvenes évek fontos tapasztalata szüremlik át Velikić elbeszélői eljárásán, lehangoló látélet, amiből pontosan olvasható ki mind domináns közérzete a múlt század kilencvenes éveinek, mind pedig a távlatok és remények hiánya. Velikić kerek történetet írt meg, magas irodalmi színvonalon, olvasmányosan, miközben sorra alkalmazta a mostanában közhasznú elbeszélői technikákat, hiszen a karnagy szavainak lejegyzése akár talált kéziratnak is tekinthető, a színész nő szavainak utólagos lejegyzése az emlékezés gyakorlatát követi, a helyszínek, országok és városképek leírásai inkább dokumentumok, semmint megélt élmények, a mellékszereplők sokasága valóban a mellékesek szerepét játssza. Az elbeszélő éles vágásokkal váltja nézőpontjait, legtöbbször harmadik személyben, néhol elsőben és másodikban szólal meg, minek folytán a regény narrációs síkja különös domborzatot alakít ki. Több egymással érintkező, de nem találkozó síkjai alakulnak ki így a narrációnak, amit mindvégig ellentpontos a regény egészének egyenes vonalvezetése. Mintha Velikić félúton állna a hagyományos realista regény és az új narrációs eljárásokat kidolgozó kortárs regény között. Félúton a stabil egyensúlytartás a létezés feltétele. A regény hármas osztottsága és a részeket eltávolító meg közelítő írásmódja egyensúlyban tart-

ja az időszerűsítést és a fikcionálást, főként azért, mert Velikić mély tisztelettel viseltetik a regény iránt. Miközben erős kötődést mutat az elmúlt évek történéseihez, a háborúhoz, a meneküléshez, a túlélés esélyeihez, ugyanolyan erősen kötődik a regény műfajához, amely kötődésnek háttérében az íróvá válás keserűsége munkál.

A szerelem és a halál regénye

Filip David: *San o ljubavi i smrti*. Laguna, Belgrád, 2007

Filip David a kevésbé kedvelt belgrádi írók azon sorába tartozik, akik a kilencvenes években személyes példával és vitriolos publicisztikával álltak el- lent az országot átjáró örületnek, minek folytán állásvesztése mellett a kiközösítés fenyegetésével is szembe kellett néznie. Legutóbbi regényének kiadása óta egy tucatnyi év telt el, közben számos esszéje, kommentárja, jegyzete látott napvilágot, könyvben is. Most ismét regényt adott ki, mégpedig két rövid regényt egyetlen cím alatt. Az elsőnek *Rövid regény a szerelemtől*, a másikkak *Rövid regény a haldoklásról* a címe. E két rövid regényből állt össze az *Álom a szerelemtől és a halálról*. A két regényt a szövegek háttére fogja össze, vagyis a zsidóság hitvilága és szenvedéstörténete. A szerelemtől szóló rövid regény a távolabbi múltba vezet vissza, míg a haldoklásról szóló a közelebbi múlt világát rajzolja meg, mindkettőt az áldozat nézőpontjából. A szerelemtől szóló szimbolikusabb, és mélyebben gyökerezik a zsidó hitvallás, a zsidó tanítás, a zsidó mítoszok történeteiben, míg a haldoklásról szóló valamennyire közelebb került a történelemhez. Amaz Európa keletibb részeit villantja fel, a lengyelek és oroszok által üldözött zsidók világát, emez pedig Bánát déli részeinek világháborús történéseit szólaltatja meg. A két rövid regény mindezen ellentéteket mellett egységes abban, ahogyan egyformán nyitnak az álmok, a képzelet, a titkok bölcselése felé. Abban mindenképpen, ahogyan a történések mögött mindig az emberre, az ember méltóságára és életére törő néha rejtélyes, néha nyílt hatalom működését mutatják. A hatalom és a hatalom képviselője, akár névvel illeti, akár névtelenül hagyja Filip David, akár a bölcs tanító, akár az egyenruhás szerepében jelenik is meg, mindig ellenséges és mindig külső, mert rendre beavatkozik az életbe, a hagyományokba, a hitbe, és sohasem hagy kétséget afelől, hogy az erő az ő oldalán van, és ezért nem kétséges, hogy erejével, fegyverrel és törvénnyel, nem utolsósorban a tudománnyal legyőzi mind az ember valóságos, mind pedig képzelet világát, az álmokat is, a reményeket is.

A *Rövid regény a szerelemtől* David Kaminer rabbi fogadott fiáról szól. A kőtörőben történt vérfürdőben másokkal együtt a rabbi családja is odaveszett, ő életben maradt, a vesztőhely melletti cserjésben csecsemőre akadt, akit ma-

gához vett, és fiaként nevelt fel. Egészen a fiú húszéves koráig nem árulta el neki, hogy talált gyerek. A rabbi bölcs volt, csak erősen hívő tanítványokat vett maga mellé, fogadott fia pedig olyan szépnek és okosnak nőtt fel, hogy azt a rabbi majdnem bűnnek vélte. Amikor a rabbi meghalt, a fiú útra kelt, sokfelé bolyongott, szépsége és bölcsessége folytán mindenhol és mindenkor szívesen látták, mígnem egyszer álmot látott. Álmában mélyen megszerette a megálmodott lányt, aki örök hűségre kötelezte. Jakov, a fiú, vándorlásai során egy gazdag zsidó házába került, ott éppen lakodalmat ültek, ő is a vendégek közé keveredett, és egy pillanatra az egyik ablakban meglátta a megálmodott lányt, de amikor a szobájába ment, a szobát üresen találta. Kiderült azután, hogy a vendéglátó gazdag zsidó rég halott lányának szobája ez, amit a lány halála után érintetlenül hagytak. Jakov bizonyos benne, hogy a rég halott lány azonos az álomban megszeretett lánnyal, így semmiképpen sem akar távozni a vendéglátó házából, aki végül magához hívja és megbízza, vigyen el egy lepecsételt levelet a távoli Zimony rabbijához. A fiú útra kel, hosszú vándorlása során különös vándortársra talál, aki kiönti előtte a szívét, majd elválásuk után örökre megmarad a fiú emlékezetében. Hosszú bolyongása tovább tart. Végül rendeltetési helyére érkezik, ahol talán összetévesztik valakivel, minden jóval ellátják a kocsmában, de azután halála is gyorsan bekövetkezik, holott a helybeliek mindent megtettek megmentéséért, varázslókat és kézrátétellel gyógyítókat kerestek fel, ördögűzőket és másokat, de nem sikerült megmenteni őt az életnek. Csak a levél maradt utána, az végül elkerül a címzetthez, a határváros híres és bölcs rabbijához, aki miután elolvasta a levelet, tanácskozássra hívta a bölcseket, akik előtt aztán a bölcs hívására megjelent a két halott fiatal, a megálmodott lány és Jakov szelleme. Őket aztán régi könyvekben előírt szertartás szerint a rabbi össze is házasítja, minthogy hasonló példákra talált a könyvekben, meg ezzel eleget is tesz a levélben hozzá forduló távoli gazdag zsidó kérésének. A korábban már halott lány és a most elhalálózott fiú szelleme egyesül a rítus során, amivel Filip David, az író, talán azt sugallja, hogy a szerelem mindent legyőz, az életet és a halált is. Mert van ebben a történetben, de főként az ifjú bolyongásainak leírásában valami mélyen jelképes és misztikus. Filip David nem is menekül a bölcsek szavától, egyformán áldoz a szent és az apokrif könyveknek, egyformán ismétli meg a szent könyvek és a bölcs rabbik meg tanítók történeteit. A szerelemről szóló rövid regény tehát utat nyit mind a jelképes értelmezés, mind pedig a misztikus bölcsesség felé, miközben nyitva hagyja a megértés kapuit. Az előadott történet nem mondható allegorikusnak, bár nem áll tőle távol a példázatosság, a szerelem erejét és hatalmát azonban nagyon erős szavakkal mondja, sejtetvén, mintha volna rá remény.

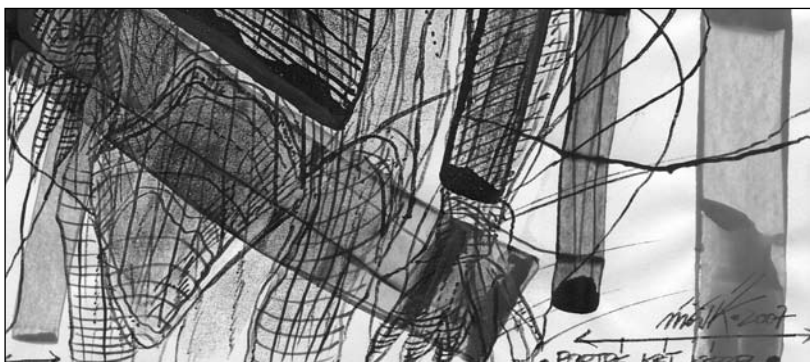
A regény második része, a *Rövid regény a haldoklásról*, az előbbivel ellentétben nem misztikus, se nem misztikus, hanem történelmi kontextusba

helyezi az előadott történetet. Erik Vajs, a történet hőse a harmincas évek elején született, szülei pedig éppen az első háború utolsó évében ismerkedtek meg Bécsben, éppen abban az évben, amikor egy Adolf Hitler nevű sebesült tizedest hipnózissal gyógykezelnék. Erik szülei Dél-Bánátban élnek, viszonylag nyugodt körülmények között, jó barátságban a helybeli német orvossal, aki később majd az egyik német szervezet vezetője lesz, kísérleti telepet hoz létre különös sorsú és kivételes képességekkel rendelkező gyerekek számára, amilyen éppen Erik is. Kivételes emlékezőképessége van, rendkívül kombinatív agya, mindennek ellentmondó erős akarata, ám kommunikatív képességei fogyatékosak, alig tud tájékozódni a valóságos dolgok világában, alig lehet fegyelmezni. A német orvos, afféle kísérleti nyúl, magához veszi Eriket, aki a kísérleti telepen más hasonló sorsú és képességű gyerekekkel együtt éli meg a kísérletekre szánt fiúk és lányok szenvedéseit, kezdve attól, hogy kopaszra nyírják, és mindenféle erőpróbának vetik alá. Majd amikor a háború végén a német orvos az intézeti személyzettel együtt elmenekül, a gondozottak magukra maradnak, ápolás hiányában csoportokba verődve hagyják el az intézetet, kisebb vagy nagyobb falkákban élnek, mindaddig, amíg a háború végeztével össze nem fogdossák őket, hogy újabb, a gondozottak számára fenntartott intézetekbe kerüljenek, ahol végül Erik megéli nagykorúságát, de az intézetből nem szabadul, továbbra is az ápoltak között marad, mégpedig azoknak az ikreknek láthatatlan felügyelete alatt, akik az intézeti gyerekekből összeverődött csoportok felett is uralkodtak. Így jut el a történet a kilencvenes évekig, a legújabb háborúig. Filip David haldoklásról szóló rövid regénye itt emelkedik meg, mégpedig egy bolyongó hajó leírásával. A hajón menekültek, sebesültek, elveszettek és elhagyottak utaznak, nem is tudni, milyen állomás felé. Velük koporsókban a háború halottjai, de egyúttal fegyveresek meg csempészek is, mindenféle népség tehát, és akkor vízkereszt éjszakáján, mintha az Úr jelent volna meg nekik, ám csupán rosszízű tréfa áldozatai ők, majd a hajón tűz üt ki, amit Erik úgy él meg, mintha a világ vége következett volna be. Meg is szólal az epilógusban: „Igen, látom, ahogyan minden elvész a tűzben és a hamuban. Testvéreim hívására indulok. Öregember testében fogva tartott gyerek vagyok. Romlottságból és gyűlöletből kinőtt gyerekhadsereg katonája. A holtak hadseregének katonája.”

Amíg a szerelemről szóló első rövid regényben a bölcsek könyvének és példájának történetei meg tanúságai uralták a regény szövegét, és valami rejtélyes, akár elvontnak is mondható jelképes jelentést kölcsönöztek a bolyongásnak és a szerelemnek, a hitnek és a szertartásnak, mindannak, ami végül a halál utáni összekelés balladás homályába vezet, addig a haldoklásról szóló második rövid regény sokkal inkább támaszkodik dokumentumokra, valós vagy fiktív iratokat, jelentéseket közöl, hőseit is közvetlenül szólaltatja meg, a teljes helyett csupán részeket és részleteket közöl, sőt az Eriket irányító belső

hangnak is helyet ad, vagyis e második rövid regény bőven él a zaklatottságot, töredékességet mutató kortárs történetmondás eszköztárával, miközben egyetlen pillanatra sem mond le sem a bölcsék tanításáról, sem pedig az emlékezet, az álmok és fikció működtetéséről.

Bármennyire is furcsán hangzik Filip David *Álmok a szerelemről és a halálról* című két rövid regényből összeálló regénye, a múltat idézve, a képzelet, az álmok, a fikció világát mozgatva egészében a jelenben visszhangzik, és nemcsak azért, mert a második rövid regény egészen a közelmúltig jut el, hanem azért is, mert a gyűlölet és szenvedés leleplezésével világot uraló szorongásoknak és félelmeknek ad hangot. A két regényből álló regény mítoszt és hitvilágot fűz egybe mély érzelmi kötöttségekkel. Filip David regényvilágát e kettősségek egybefonásával alakítja, miközben szikár és mégis részletező írásmódjával a kifejezhetőség határáig fosztja le, és ezáltal létre is hozza elvonatkoztatásra kiélezett gondolkodását. Könyvének első felében, a szerelemről szóló regényben, zsidó bölcsességek, szent könyvek és értelmezéseik, álmok és szertartások hálójában formálja a vándorlás és keresés hagyományos érzésvilágát, míg a haldoklásról szóló második regényben a közelmúlt dokumentumait idézve és értelmezve mutat rálátást a történelemre, az áldozatokra és hóhéraikra.

Két színházi könyv

Faragó Árpád: *Nem sírt ásunk, hanem fundamentumot. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2007 – Bambach Róbert színháza. Összeállította: Káich Katalin / Pozorište Roberta Bambaha. Priedila Katalin Kaič. Pozorišni muzej Vojvodine, Újvidék/Novi Sad, 2007*

A közelmúltban megjelent két színházról szóló könyv közül az egyik, amely újságcikkek gyűjteménye, a vajdasági magyar nyelvű műkedvelő színjátszás múltjával és jelenével foglalkozik, a másik interjúkat, rendezői példányokat (!) és elméleti írásokat (!) egybegyűjtve állít emléket a fiatalon elhunyt rendezőnek, Bambach Róbertnek, aki pályáját műkedvelőként kezdte, amint erről mindkét kötetben olvashatunk. Ilyetén szorosabb kapcsolat is van a két kiadvány között, mint ahogy ezt feltételeznénk.

A kissé feleslegesen blikkfangosra sikeredett cím négy nagyobb fejezetre osztott könyvre kívánja felhívni a figyelmet, joggal, mert tárgyát tekintve kultúránk valóban fontos területéről van benne szó: a műkedvelő színjátszásról, amelynek megítélése – annak ellenére, hogy majd másfél évszázados múltra tekint vissza, s hogy voltak időszakok, például a két háború közötti évtizedek, amikor a vajdasági magyarság legkiterjedtebb művelődési „ágazata” volt – még ma is, sőt, ma talán inkább mint máskor, enyhén szólva a lenéző, elmarasztaló véleményektől sem mentes. Ami a kultúra bizonyos területein, tudományban, irodalomban elfogadhatatlan, mert amatőr író vagy amatőr tudós nincs, nevetséges, az a színjátszásban életképes lehet. Jóllehet magam is dilemmázok, mi a legpontosabb, a legkevésbé sértő megnevezése ennek a nagy hittel és lelkesedéssel folytatott tevékenységnek: műkedvelés, amatőrizmus, öntevékeny vagy nem hivatásos, netán alternatív színjátszás? Az előbbi kettő óhatatlanul is hordoz, tartalmaz némi, talán nem is kevés negatívumot, van valami rossz utóíze, holott mindkettő igaz, s ugyanakkor mégsem. Amatőr az, aki nem tanulta a színészetet vagy nem hivatásos színházban tevékenykedik (öntevékeny = saját elhatározásából és kedvére teszi). A műkedvelő dettó. De mindkettő bizonyos felkészületlenséget is jelent, azt, hogy nem ez az igazi szakmája, hivatása, csak kedvtelésből, szórakozásból, mondhatnánk, hobbiból űzi. Nem hivatásos. Mű. Alkalmi. De lelkesedése, ügyszolgálat, szeretete, odaadása vitathatatlan. S ezért kétségtelenül nagy

tiszteletet, megbecsülést érdemel. Ahogy Faragó Árpád könyve Utószavában olvasható. És elismerést is. Ami ezt a könyvet életre hívta.

A Vajdaságban, az itteni magyarság vonatkozásában, műkedvelő színjátszással foglalkozni azonban többször több is volt, mint pusztá szórakozás. Kezdetben, az elszakadásig, valóban úri, helyesebben polgári hobbi volt. Kisebbségként már az önazonosságot bizonyítandó kulturális misszió lett, amint a temérdek adatot tartalmazó *Bokréta* (1940) című almanach tanúsítja; profi színház helyett színház. Az újjáépítés éveiben az új ideológia fegyvere. Azt követően némileg parttalaná vált, s ennek következtében bizonyos fókig lenézett is. S ma mi a helyzet? Amellett, hogy ismét némi kisebbségmegtartó feladatot vállal, kell vállalnia, műkedvelésünk művészi vonatkozásban is igyekszik igazolni létjogosultságát. Ezt kívánja bizonyítani Faragó Árpád cikkösszeállítása.

Érthető tehát, hogy a kötet első részébe sorolt írások egyik, ha nem éppen leghangsúlyosabb témája a szakma részéről történő figyelem és elismerés hiánya. Az, hogy a műkedvelő színjátszás a kultúra mostohagyermeké, hogy keveset írnak róla, nincs kritikája (sajnos, ma már a profi színháznak is alig van!). Ami részben igaz is. Csakhogy részben erre is van magyarázat. Legalábbis, ami a kritikát illeti. A magam példáján tudom, a profi színjátszás kritikusaként lehetetlen írni a műkedvelő előadásokról. Vagy elfogult az ember, s akkor méltánytalan a hivatásos színházzal szemben, vagy túl szigorú, s akkor felróják, hogy olyasmit kér számon, amit nem illik: profizmust. Ugyanakkor vitathatatlan a műkedvelő mozgalomnak a művelődési életben betöltött, sőt, művelődéstörténeti szerepe. Nem tudom, mi lenne a legszerencsésebb megoldás. Talán az, jut eszembe hirtelen, a harmincas évekbeli újvidéki *Reggeli Újság* gyakorlatára gondolva, ha valamelyik lapunk, elsősorban a nagyobb olvasóbázissal rendelkező *Magyar Szó*, persze azokon a napokon, melyekre ez érvényes, vagy a *Családi Kör* nyitna egy rendszeresen megjelenő heti, kétheti, havi rovatot a műkedvelésről. Akár az egyesületeket tömörítő, magát ernyőszervezetnek nevező Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség patronálása alatt is. Ahogy az Újvidéki Színháznak van lapja, a havonta megjelenő *Teátrum*, úgy lehetne műkedvelő híradó is (csak ne legyen annyira belterjes, „családias”, mint a színházi melléklet). A mozgalom mindenképpen megérdemelné.

Erről a tarthatatlan viszonyulásról olvashatunk a Faragó-könyv első fejezetének legtöbb, a műkedvelés helyzetét felpanaszoló vagy éppen az eredményeket hangsúlyozó írásában, legyen akár apropója egy egyesület történetét bemutató könyv (a szabadkai Népkörről, az újvidéki-telepi egyesületről), egy interjú, egy évforduló (a nagybecskereki Madáché, a kupuszinaiaké, a Kanizsai Amatőrszínházé stb.), a mozgalom egy-egy kimagasló aktivistájának (a két Sturcz, apa és fia, Berta Ferenc, Győrfi Sándor, Barácius Zoltán) be-

mutatása, dicsérete, egy régi fénykép (az 1949-es szabadkai rendezői tanfolyam résztvevőinek csoportképe, ami szinte riporterri oknyomozásra szólít, de ez, sajnos, nem történik meg), egy-egy szemle vagy tanácskozás előtti vagy utáni nyilvános töprengés, egy új kezdeményezés (a zentai fiataloké, akik a kilencvenes évektől a vajdasági amatőr színjátszásban azt az addig, a román, ruszin és szlovák műkedvelésben erőteljes, talán leginkább hiányzó alternatív vonulatot képviselik, ez a fogalom, sajnos, nem fordul elő az írásban, holott jelezhetné az új irányvételt, a korszerűség iránti igényt) stb. Írásról írásra sorakoznak a szép és kevésbé szép példák (Apatin, Palánka, Szilágyi s a dél-bánátiak, hogy csak a mozgalom szempontjából kevésbé kiemelt helyeket említsem). A biztató nekilendülések és az elszomorító megtorpanások, melyekre nincs általános, legfeljebb egyedi magyarázat van. Menet közben, míg a cikkek írója saját dilemmáit megosztja az olvasóval, több fontos kérdés is felvetődik. Ilyen az olykor ideális, máskor pedig szinte nem létező kapcsolat a „hivatásos és a nem hivatásos színjátszás között”. A folyamatosság hiánya az egyesületek munkájában. A szövegbövegybázis létrehozásának szükségessége vagy a tartományi meg a szerbiai szemléken való részvétel, illetve a saját nyelvi, kisebbségi önkörükbe való bezárkózás közötti választás kérdése, ami több ízben is napirenden szerepelt, de arról, sajnos, már nem tudhatunk meg semmit sem, hogy megállapodásaiknak lett-e fogantaja. Nem ártott volna, ha az olvasó többet tudhatna meg a mozgalom szervezeti gondjairól, illetve a piszkos anyagiakról, lévén, hogy a műkedvelő színjátszás esetében a szervezeti struktúra s ennek működése, hatékonysága, nem kevésbé, mint a munkát biztosító anyagi feltételek, igencsak meghatározóak.

Külön kérdés a repertoár, a műsorra tűzött művek kiválasztása. Annak ellenére, hogy tudjuk, a színházban kevésbé a mit, sokkal inkább a hogyan a meghatározó, a választott színművek jegyzéke mégis sok mindentről árulkodik. Elsősorban az ízlésről. S bár Faragó nem tekinti feladatának, hogy bemutassa a társulatok részletes műsorát, az az alkalmi felsorolásokból is látszik, hogy a műsорт illetően, enyhén szólva, régimódi az egyesületek ízlése. Nyilván arról már régen szó sincs, amit Herceg János annak idején a *Kalanyában* (1939/7–8) említ elkeseredve Műkedvelők című, több vonatkozásban ma is tanulságos cikkében, hogy milyen esetlenül komikus volt, amikor egy falusi operett-előadásban a grófot játszó „jóképű parasztlegény”, kinek „monokli ült a szemén, és lovaglópalcájával előírásosan verdeste sárga csizmáját”, imígyen szólt a barátjához, a másik mágnáshoz: „Elgyössz majd az orfejumban?” De nem lenne érdektelen tudni, hogy mivé lett egy Jarry, Mrožek, Arrabal, Brecht, Camus vagy akár Albee, Miller, Williams, Molnár, Örkény nevével fémjelzett mű előadása a számos *Jegygyűrű a mellényzsebben*, *Az anyós visszajár*, *A kicserélt menyasszony*, *A parasztkisasszony*, *Aranykakas*, *Csacsifogat*, *Bubus*, *Egy csepp szerencsétlenség*, *Érettségi*, *Férjek papucsban*, *Kölcsonlakás*, *Zsák-*

bamacska és a nem kevés hasonló szövegecske mellett, társaságában. A könyv, sajnos, az ilyesmiről nem tudósít, a bennfentesség szubjektívan meleg hangja az értékelést, a minősítést, amit a szerző számon kér a szakmán, nyilván nem is teszi lehetővé. Ettől függetlenül azonban fontos, művelődéstörténeti, sőt kultúrpolitikai értékekkel bíró könyv Faragó Árpád cikkeinek gyűjteménye. Dokumentumértéke van nemcsak az első fejezet általános jellegű írásainak (kár, hogy az írások alól hiányzik a megírás éve, ami elengedhetetlen lenne ahhoz, hogy az amatőrizmunkban jelentkező tendenciákat időben és folyamatukban is ismerjük, áttekintsük), hanem a további részeknek, a huszonhét rendező- és a húsz színészportrénak, valamint a kötetet záró, helységekre lebontott horvátországi magyar műkedveléstörténeti blokknak is.

*

Hasonlóan fontos könyv a harmincnegyedik életében elhunyt rendező, Bambach Róbert munkásságát bemutató, összegező kiadvány. Egy alakuló pálya esetében, amit lényegében tizenkét rendezést foglal magában, talán túlzás színházról beszélni, attól függetlenül, hogy Bambach Róbertben, ez a könyvből is látható, körvonalazódott saját színházkonceptiója. Olyan irodalmi értékű művek színrevitelét tűzte ki célul, amelyek egyrészt közel állnak a népi színjátszáshoz, másrészt pedig lehetőséget adnak a színházban annyira fontos látvány kiteljesítésére (Ödön von Horváth: *Mesél a Bécsi Erdő*, Csokonyai: *Karnyóné*, Tamási Áron: *Énekes madár*, Ismeretlen szerző: *Pathelin mester*, Balog István: *Ludas Matyi*). De koncepciójának megvalósítása, előadásokkal történő kibontása, sajnos, nem adatott meg neki. Rendezései azonban kétségtelenül új szint hoztak a vajdasági magyar színjátszásban, melyben a tehetséges és a szakma elkötelezettjeként színre lépő Bambach Róbertre várt volna az a semmiképpen sem könnyű, ám annál inkább felelős feladat, hogy folytassa a Virág Mihály–ifjú Szabó István nevével és kiváló rendezéseivel fémjelzett színháztörténeti utat. Hogy a rendezői kultúra folyamatosságát biztosítsa.

Pályáját az építészeti főiskola hallgatójaként kezdő (érthető, hogy díszlettervezéssel is foglalkozott!) Bambach Róbert kezdetben az amatőr mozgalomban jeleskedett. Ennek csúcspontja a szabadkai Népkörben rendezett és több szemlén, többek között a trebinjei országos fesztiválon is díjazott *Play Williams*, Tennessee Williamsnek *Ez a ház bontásra vár* című egyfelvonásosa alapján készült produkciója volt. (Jut eszembe: hová s miért tűntek el színházainkból a Williams-, Miller- vagy az Albee-művek?) Ezzel kapcsolatban készült a kötetbe is felvett Kopeczky Csaba jó hangulatú, példaértékű interjúja. Más, lényegesen szakmaibb beszélgetés a következő, a Reffle Gyöngyi készítette interjú, melyben a belgrádi rendező szakon végzett Bambach Róbert olyan fontos kérdésekről nyilatkozik, mint a rendező helyzete, lehetőségei a

közönség elvárásai és saját színháziideálja között, hogy kit szolgáljon, önmagát, vagy a „közönségnek dolgozzon”-e. Hogy, amint említettem, zömmel a szó-
rakoztató, látványos népi színjátszással kísérletezett, nyilván a két, egymásnak
esetleg ellentmondó szempont, ha nem is összebékítését, de közelhozását cé-
lozta, amikor Tamásit, Csokonait, Balogot rendezett. De szól máig megszívle-
lendő módon a közönség nevelésének kérdéséről, hogy minden korosztálynak
legyen színháza, a színikritikáról, amit túlságosan irodalomközpontúnak tart,
s miközben a színházművészet autochton jellegét hangsúlyozza, rendezői hit-
vallást is tesz, mondván, hogy nem azért visz színre egy darabot, „mert kell,
hanem mert azzal kapcsolatban van mondanivalóm”.

Ez a vallomás akár végszó is lehetne a kötet következő, Rendezői pél-
dányok címet viselő fejezetéhez, melyben dokumentumszerűen mutatkoz-
hatna meg, konkrét esetben hogyan képzei el egy-egy darab színrevitelét,
rendezői preparálását. A közlésre választott két, nyilván mintapélda azonban
csalódást okoz. Elsősorban azért, mert egyik sem tekinthető szakmai szem-
pontból rendezőpéldánynak (terminus technicusként a rendezői példa nem
használatos!), mivel a feljegyzések nem a szöveg mellett olvashatók, ahogy
a rendezőpéldányokban gyakorlat, szöveg nincs, csak lejegyzett gondolatok
vannak, melyek közül elsősorban a szerepértelmezések kelhetnek érdeklő-
dést. Inkább előkészületek ezek a soron következő rendezői munkához. Ez
kivált a Kroetz-mű (*Felső-Ausztria*) esetében érvényes, amely első részében
csupán napló arról, hogy melyik részt mikor, hánytól hányig próbálták, ami
a próbatempó esetében talán érdekes lehet, másként aligha, illetve az előadás
jeleneteinek rövid, emlékeztetőszerű leírása többnyire a drámából vett szavak
átvételével és a jellemek meg a mondanivaló vázlatos ismertetésével meg a
szükséges kellékek jegyzékével. Hogy a *Ludas Matyi* előadásával kapcsolatos
jegyzetek nem tekinthetők rendezőpéldánynak, bizonyítja a cím és alcím:
Bambach Róbert találkozása (a!) Ludas Matyival. Egy rendezés története
– ami nyilván a kötet összeállítójától ered. Az ő lelkén szárad az összekötő
szöveg néhány pontatlansága is: Szirmai Albert *Mézeskalács* című műve ope-
rett vagy daljáték lévén nem illik be a népszínművek sorába, mert nem az; a
Nemzeti Színház nem mutathatta be 1838-ban a *Ludas Matyit*, mert akkor
még ez az intézmény nem létezett, létezett ellenben a Pesti Magyar Színház,
amit az 1840/XLIV. törvénycikk értelmében neveznek majd Nemzeti Szín-
háznak (az, hogy az avantgárdot nem avantgardnak írják, hogy a lábjegyzek-
tekben használatos ugyanő rövidítése nem UŐ., hanem Uő, már szinte szóra
sem érdemes). Valóban kár, hogy színházi szakirodalmunkban eddig nem
használt forma, a rendezőpéldány első előfordulása nem az, aminek lennie
kellene, aminek szánták.

A kötet további részében Bambach Róbert színházi előadásokról készült
90 írásait, fesztiváli összefoglalóit és előadás-kritikáit, illetve saját Kopeczky-

rendezésének jelhasználatáról írt esszéjét és magiszteri stúdiumai során írt Krúdy-regényben (*Az útitárs*) fellelhető színek és képek strukturalista áttekintését olvashatjuk. A BITEF-ről készült összefoglalóban azt vizsgálja, hogy „mennyire hasznos vagy káros hatása színjátásunk alakulására”, illetve, hogy a divatossá vált meghökkentés mennyire lehet funkcionális a színházban. De érdeklődésének előterében áll a korszerűség örök kérdése is, és az ezzel kapcsolatos kísérletezés igénye, szükségessége. Ezzel (s a fentebb ismertetett Faragó-könyvvel) összefüggésben tartja fontosnak felemlíteni, hogy a BITEF-en, a „világ minden tájáról jó néhány amatőr együttes vett részt, és nem egy esetben éppen ők hozták az új, a követendő példát, a korszerű és egyszerű megoldásokat, tehát szerepük igen jelentős. Nálunk erről, sajnos, nem beszélhetünk. Különösen Vajdaságban maradt le az amatőrizmus, és néhány egyedi eset kivételével már a darabválasztás is elmarasztható, a megvalósításáról már nem is beszélve”. A 25. Sterija Játékokról írt összefoglaló számomra legjellemzőbb mondata az, amely megállapítja, hogy a szerb színjátás nagyszonya, Olivera Marković, „nem hagyta magát rendezni”. Ebben a mondatban a rendező szólal meg, aki kritikáiban vajdasági magyar drámák előadásairól ír. (Külön kérdés, nem összeférhetetlenség-e, ha egy rendező kollégája munkájáról ír kritikát?) Bambach természetesen elsősorban rendezőként közelít Gion Nándor *Ezen az oldalon*, Gobby Fehér Gyula: *Bűnös-e a Szél?*, Tolnai Ottó: *Végladás*, Varga Zoltán: *A tanítóvány*, Pintér Lajos: *Pogány tivornya* újvidéki előadásához. Írásai fontos színháztörténeti adalékok. Sajátos színt jelent a vajdasági magyar drámák előadásairól készült szövegegyüttesben az az írás, amelyben Bambach a rendezői jelek szerepéről ír az általa rendezett Kopeczky László *A színész és a halál* három jelenet előadásában. A rendező elemzése alapján világos, ami az előadás láttán nem tűnt fel, hogy egy strukturalista kísérletről van szó, melyben alapmotívumok a színhelyekhez kötődő színek. Ugyancsak strukturalista motívumvizsgálat jellemzi *Az útitárs* című Krúdy-regényről készült nagyobb dolgozatot, amely – annak ellenére, hogy elsősorban a motívumok számbavételére korlátozódik – talán a nagy író opusának elemzése során sem mellőzhető. (Itt jegyzem meg, hogy a kötet a magyar szövegek szerb fordítását is tartalmazza a Krúdy-tanulmány nélkül.) Azt azonban mindenképpen bizonyítja, hogy Bambach Róbert érdeklődése igen sokirányú volt, s hogy már a kibontakozás fázisában látszott, elhivatott színházi ember lépett a vajdasági magyar színjátás deszkáira, melyek számára valóban a világot jelentették, de ahonnan – mindannyiunk sajnálatára – korán távozott. Érthető, hogy örömmel vettük tudomásul a róla szóló könyv megjelenését, azt viszont sajnáljuk, hogy a kötet nem tartalmazza a Bambach-előadások recepciójára utaló színházfilológiai adatokat, s hogy nem készült átfogó szakmai tanulmány a rendező Bambach Róbertől.

Deák **F**erenc

Eisenhut, egy időszak záró jelensége

Gondolatok Eisenhut Ferenc festőművész jubileumi kiállítása kapcsán

A palánkai születésű Eisenhut Ferenc műveinek valószínűleg eddig leggazdagabb, legalaposabban előkészített és rendszerezett kiállítását az újvidéki Szerb Matica Képtárában kétszer is meglátogattam. Vizsgálódásaim élményhozadékát, valamint a benyomásaimból serkent jegyzeteimet azonban több okból kifolyólag eddig nem sikerült az esemény vehemenciájához méltóan összefoglalni. (Ez utóbbit azért hangsúlyozom ki, mert amióta ebben az épületben végre otthonra talált a jeles, valóban történelmi jellegű intézmény, az itt rendezett kiállításokat és képzőművészeti jellegű rendezvényeket igencsak rendszeresen látogattam, de az Eisenhut-tárlathoz foghatóra nem emlékszem.)

Elsőként említeném, hogy a kiállítás anyagának nem csupán tematikai sokfélesége, de a szakma kiteljesedésének rétegesége is igen nagy elővigyázatosságra intett, és így e sorokat is mint egy esetleges későbbi tanulmány vázlataként teszem közzé.

Jegyzeteim lelegején egyetlen szó, az *értékmentés!* áll, ezért szeretném felhívni a figyelmet a kiállítás több szempontból is nálunk egyedülálló, következőképp külön méltánylandó jellegére. A művekkel való esztétikai *párbeszédet* egy másik alkalomra hagyva, itt magára a kivételesen merész vállalkozásra szeretnék összpontosítani. Ekkora fába eddig nálunk még senki se vágta a fejszéjét, mint azt a fiatal, de már irigylésre méltó tapasztalattal rendelkező, utóbb Nagypáti-díjjal kitüntetett Ninkovné Kovačev Olga művészettörténész és főmunkatársa, Korhecz Papp Zsuzsanna restaurátor tették. Hiszem, hogy nem csal a megérzésem, amikor szüntelenül arra gondolok: a téma előbb csak elkápráztatta a tárlat szerzőjét. Aztán ez – állandóan terebélyesedve –, már szinte követelte a továbblépést: újabbnál újabb feladatokat rótt a kiállítás megálmódójára, illetve a szerzőpárosra, hogy végül már nem csupán a művek összehozását, de az életmű elérhető darabjainak maradéktalan felkutatását, azoknak a kiállítás számára való rendelkezésre bocsátását, majd az így összeállt anyag rendszerezését, kiállítható állapotba való hozását

és még számtalan más műveletet is el kellett végezni. Csak hogy még ez sem bizonyult teljesnek ahhoz, hogy a kivételesen értékes anyagnak igazi, tartós hozadéka legyen, szakmai szempontból az egészzet időrendi sorrendbe való rendszerezésével párhuzamosan fel is kellett dolgozni, ami ismét visszavezetett a levéltári kutatásokhoz, vissza kellett kanyarodni az elérhető forrásokhoz, állandó konzultációt folytatni a szakma kiválóságaival és azokkal a szakteknéyekkel, akiktől a legmegbízhatóbb tájékoztatás kapható.

E munkálatok *tömény lecsapódásával* találkozunk a tizennyolc fejezetbe foglalt tárgyilagos értekezésben, a csatolt Jegyzetekben, a tárlat katalógusában, a támaszul szolgáló szakirodalom felsorolásában, valamint a színes mellékletben.

Mert ahhoz, hogy a látogató teljességében élvezhesse ezt a kivételesen gazdag és értékes, mára már Ulmba költöztetett kép- és rajzanyagot, amelyvel Eisenhut születésének 150. évfordulójára emlékezünk, elmaradhatatlannak tartom a már fentebb említett monográfia áttanulmányozását, szem előtt tartva azt a nagyon is ide tartozó, de általában csak mellékesen említett tényt, hogy a művek legnagyobb része a szakszerűtlen tárolás miatt, alapos szakmai helyre- és visszaállításra szorult. Hogy Korhecz Papp Zsuzsanna mily mértékben járult hozzá Eisenhut művészetének minél teljesebb recepciójához, tudni kell: több mint harminc rajzot és négy olajfestményt restaurált. A képek közül talán a legkomolyabb ilyenemű beavatkozást a *Népünnepély a Kaukázusban* című nagyméretű (281×440 cm) vásznan kellett eszközölni. Hogy ez a munka milyen kivételes szaktudást és tehetséget igényel, arról talán a kiállítás egy másik kiadványa, a DVD-n megjelent alapos ismertető beszél a legkésebben.

Itt már rég nem egy szokványos tárlati katalógusról, hanem vaskosnak ígérkező, több szempontot figyelembe vevő szakdolgozatról, illetve monográfiáról van szó, és hogy a szép, ízléses, a festőművész stílusához igazodó, gazdag képanyaggal ellátott kiadvány napvilágot láthasson, a megfelelő műszaki háttér biztosítása nem kis megerőltetésbe került: tizennyolc támogatóra volt szükség, de megannyi intézmény és magánszemély segítségét is megköszönte a szerző és a kiadó, a szabadkai Városi Múzeum.

E sorok írója tisztában van azzal, hogy az említett *műveletek* módszerbeli alapját képezik minden ilyen jellegű, tehát tudományos alapokra helyezkedő tervezet megvalósításának. Ezt az utat ilyen szabályok szerint kell végigárasztani, ám ha még azt is hozzátesszük, hogy – az idén megjelent, és Balázs-Arth Valéria munkáját, tehetségét és kitartását dicsérető *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon* mellett – ez az „Eisenhut-vállalkozás” nálunk, a Vajdaságban mindenképpen egyedülálló, remek szakmai eredményeket felmutató eseményegység, akkor nyugodtan állíthatjuk: méltán igazolja az emlékeztetőként lejegyzett kifejezést: *értékmentés!*

A következőt is jegyzeteimből olvasom: *Fejtő F. – Monarchia...*

A tárlaton való szemlélődés közepette egy pillanatra a kitűnő író, József Attila társa, a Szép Szó szerkesztésében, a Párizsba még idejében emigrált publicista, a népi demokrácia kíméletlen boncnoka, valamint a Monarchia legalaposabb ismerője jutott eszembe. Mert Eisenhut abban a Monarchiában született és futotta be, sajnos rövid, de termékeny pályáját, amelyet Fejtő több művében is, de főleg a *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért*, majd később – még vehemensebben – *A monarchiától a globalizációig* című könyvében védett. Mert abban az államformában már megvolt – a csak jóval a második világhégés után felismert – *európai közösség*, az abból kiemelt *regionalizáció*, majd továbbhaladva a *globalizáció* csírája is. Itt, ebben az esetben Fejtő remek eszmefuttatásának az a része válik ismét érdekessé, amelyben a szellemi értékek természetes mozgási lehetőségéről beszél – a birodalom határain belül, de ezek az értékek szinte reverzibilis folyamatként (ön)termékenyítően – nehézségek nélkül, eddig soha nem tagadott sikerrel közlekedtek a világ nagy gócpontjai irányában is. Fejtő elsősorban egy (több!) olyan infrastruktúra szinte tökéletesen működő rendszeréről is beszél, amely nélkül mind a Monarchián belül, mind a nagyvilágban a szellemi értékek, következésképp a művészek, több művészeti ágban alkotók, tudósok egész sorának munkálkodásai – valós *magzatvizük* híján – hiábavalóak lettek volna. Természetesen, egy pillanatra se szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezeket a szellemi korridorokat (az infrastruktúrát) már a pánszlávizmus kezdetétől jelentős mennyiségű *hordalék* szűkítette, gátolva ezzel a minden irányban történő átjárhatóság lehetőségét, de mégis...! Nagyon idekíváncozik egyik beszélgetésem Miloš Crnjanskival, aki, miután megismerkedtünk, racsolva, de tökéletes magyarsággal kezdett beszélni hozzám. Azt tudtam, hogy a magyar nyelvtudását nem szülőhelyéről, Csongrádból hozta, de ő be se várva a kérdést, közölte velem: Aki az én ifjú éveimben, a Monarchia idején, Temesváron nem beszélt legalább négy nyelvet, az elveszett ember volt.

Visszatérve a palánkai származású művészhez, Eisenhut Ferenchez, őszintén hiszem, hogy mind magatartásának, mind alkotói opusának vannak olyan üzenetei, amelyeket semmi áron nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az előbbiről kortársaitól és levelezéseiből, az utóbbiról pedig a hozzáférhető művekből, illetve munkásságát nyomon követő sajtójelentésekből olvashatunk.

Amikor ismét jegyzeteimet faggatom, rálelek a következő emlékeztetőre: *törésvonal...*

Most kénytelen vagyok visszahátrálni, mert a kiállítás helyszínén szerzett benyomás pontatlanul nyert ilyen gondolati indíttatást.

Ha időben behatároljuk Eisenhut alkotói munkásságát, amelynek kezdetét még a müncheni Királyi Akadémia által 1881-ben odaítélt dicsőítő oklevél jelzi, és amely 1903-ban bekövetkezett haláláig tart, akkor rádöb-

benünk, hogy a képzőművészetben (is) ez az időszak már a nagy és visszafordíthatatlan változások ideje. Ha visszapergetjük az eseményeket, tényként kell nyugtáznunk, hogy amikor Eisenhut 1877-ben bekerült a Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémiára, a két évvel előbb elhunyt nagy francia festő, Corot, már legalább tíz évvel előbb elhagyta szigorú akadémizmusát, és az impresszionizmus előszobájába lépett. Jóllehet a romantizmus – egyre sűrűbb lépésváltással és a gazdasági-társadalmi viszonyok által aránylag gyorsan gyarapodó polgári réteg ízlésének hála – átlopta magát a következő időszakba is, amelyben a stíluskeveredések egyre nyilvánvalóbbak.

Ezek után világossá válik, hogy Eisenhut nem a művészeti irányzatok *törésvonalán*, hanem a szellemiség, beleértve a tudományokat, művészeteket, bizonyos értelemben még az eszmeiséget is – *szeizmikus* időszakban alkot, amikor a képzőművészetben – Cézanne szinte akaratlan példaadásával – megszületik a posztimpresszionizmus, olyan alkotókkal az élbolyban, mint Gauguin, Van Gogh, Toulouse-Lautrec. Ezt követően, egészen a XX. század első negyedéig az *izmusok* szinte egymás sarkába lépnek, és igen virulensen, sok esetben arrogánsan gázolnak át az előzőek érdemein, értékein.

Eisenhut korán felismert és kitüntetett tehetsége másfelé mutat. Természeténél fogva is messze esik ezektől az irányváltoztatásoktól, az akadémizmus kemény törvényei szerint él és halad egy olyan úton, amely már kitaposott, hírnevet és biztonságot (függetlenséget is?) adó anyagiakat ígér, amit hamarosan – bizonyos szaktekintélyek szerint – túl korán, mert még nem egészen alakult ki egyértelműen meghatározható művészegyéniisége, meg is kap.

Természetesen benne is felmerül a nagy kérdés: hogyan, miként kialakítani egy olyan önazonosító témakört (figyelem: nem stílust!), amely nem csupán jövedelmező, de tartósabb időszakra művészetének meghatározója is lehet? A töprengő, tépelődő, lázasan kutató művészlélek a választ a lassan már teljesen kimerített, a szirupos romantikától a komor szociális kérdéseket feszegető realizmusig minden állomást végigjárt orientalizmusban leli meg. Első Keletre vezető útját még az Akadémia növendékeként teszi meg, ahonnan bőséges élményanyaggal és olyan élettapasztalatokkal tér vissza, amelyekben gyermekkori álmának egy részét is megvalósultnak véli. Ebből az élményanyagból született első művei elismerést, sikert hoztak, hát újabb útra készült, és a már korábban szerzett érdemekre, majd azokat követő támogatásokra, beajánlásokra (Zichy gróf!) és útbaigazításokra hagyatkozva – a valamikori palánkai kíváncsi és kezdeményező természetű – egyesek szerint vállalkozó szellemű, önmagát remekül menedzselő *piktor* ismét, de nem utoljára, nekivág a nagy és titokzatos Kelet ecset alá kívánczoló titkainak feltárására. Itt említendőek Ambrozovics Dezső, az akkori *Műcsarnok* című folyóirat főszerkesztőjének szavai, hogy Eisenhutot „...nem a Kelet színpompája, mint inkább annak misztikus filozófiája s lélektana ragadta meg”.

Ami az én személyes meglátásomból, tapasztalatomból közvetlenül eredő gondolataimat illeti, azok már nem töprengések, tépelődések, így arra is felkészültem, hogy Eisenhutot egy kicsit eretnek módon, *kibantolva* visszahozzam az elmúlt idők (1857–1903–2007) rétegei alól. Igaz, hogy a *Zentai csata* című nagyméretű alkotást a zombori megyeházának üléstermében csak 1966 őszén láttam, de azon nyomban meg is feledkeztem a festő nevéről. Csak jóval később, egy tősgyökeres pesti barátommal a New York kávéházban italozva, amikor olyan *lehetetlenségekről* beszélt, hogy a szovjetek kivonulása csak évek kérdése lehet, hát jobbra-balra, már a mennyezetre is tekingetve, nehezen, de sikerült a témaváltás. Így került szóba ismét az Eisenhut név. (Lám, az ember ilyen óriási ismereti hiátusokkal éli életét, és sok esetben csak vén korára döbben rá: mit is mulasztott.)

Az újvidéki Eisenhut-tárlat első látogatására még nem, de a másodikra már alaposabban felkészültem. A kiállított művek szemlélésekor leginkább zavart, hogy a szemem előtt sorjázó művek mást sugallnak, mint amit a korabeli, de főleg a későbbi szakírók mondanak Eisenhutról. Azt már régebben letisztáztam: nem volt, mert egyszerűen nem lehetett lázadó, forradalmasító festő: maradt a *kaptafánál*. Annál, ami előnyt biztosított önmegvalósításához. Hogy inkább mester, mint művész volt? Ez már önmagában véve is ellentmondás, hisz vegyük akár a reneszánsz óriásait: Raffaellót, Michelangelót, Leonardót, a flamand, francia és német társaikat, de a művészünkkel egy időben alkotókat is (Manet, Monet, Degas, Pissarro, Menzel, Böcklin) – mindannyiukban egyesült a mester és az isteni szikra által kapott kivételes tehetség. Hogy Lyka Károly cinizmusával művészünket, vagy a művészetét felkarolókat célozza-e meg? Az az ember, aki Eisenhutot még a müncheni időkből igen jól ismerte, képtelen lett volna munkásságát egészében pontosabban látni és megítélni? A *szakma* kitűnő értőjeként kimozdulhatott látóköréből néhány apróság, de a tapasztalattal ápolts tehetség és az a hatalmas invenció, amit egyébként már a művész halála után sokan alaptalanul megkérdőjeleztek, hogyan kerülhet-e el a figyelmét? Mintha beállt volna azok közé, akik megalázóan kijelentették: bizony, közepszerű volt. Persze, azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy már zsengeit is kitüntették, aztán szó szerint sorjáztak az (akkori) hazai, de nemzetközi elismerések is, hogy 1886-ban, az Őszi Tárlat végén a szakma legjelesebbjei is keserű szájjal kommentálják a tény, hogy az akkor alapított Magyar Állami Aranyérmét – nagy szavazattöbbséggel – huszonkilenc évesen ő kapta meg a *Gül Baba halála* című alkotásáért, amit Ferenc József meg is vásárolt, és a budai várpalotában helyeztette el.

Tudom, ezeket az alapjában véve leegyszerűsített, kizárólagosságokban megnyilvánuló véleményeket, melyeknek java része a művész halála után láttak napvilágot, nem szabad figyelmen kívül hagyni, amiként azt se, hogy az ezredfordulóra a már említett változások a képzőművészetben, illetve az azt

kísérő szakmai, elméleti, valamint a műkritika terén is igen gyorsan kitermelték az extrém viszonyulási attitűdöt. Ebben a lázas, bizonyos fokig neurotikus légkörben akadtak olyanok, akiknek sikerült átváltani az új irányzatok felé, de olyanok is, akik kiábrándultságukban, mint a szép kort megért Renoir is, hátat fordítottak addigi elméletüknek, és a dekadencia jeleivel, neoklasszicistákká váltak. Nos, többek között azért is tartom igen fontosnak újra felfedezni a mi művészünk, aki igen fiatalon, mindössze negyvenhat évesen hagyta el ezt az árnyékvilágot, mert műveit nemcsak a feledés pora fedi mind vastagabban, hanem azok szétszórtsága, vagy különböző depókban való, főleg szakszerűtlen tárolása, elzárása gátolta meg a velük való kommunikáció lehetőségét. Márpedig a kommunikációra azért van szükség, mert végső ideje megtanulni: egy életművet csak annak keletkezési idejébe való visszahelyezésével szabad górcső alá venni. Ez esetben a művészt érő számtalan – máig tartó – méltánytalanság is abból ered, hogy kortársai, valamint az őket követő, újabb *izmusokra* gyorsan áthangolódott ítések bizonyítható irigysége, valamint a túl korán bekövetkezett hirtelen halála egyszerűen lezárta az aránylag rövid idő alatt óriásira növekedett hagyaték további sorsának alakulását.

Soraimat egy – Bellák Gábortól kölcsönzött – idézettel zárom: „Nehéz szabadulni a gondolattól, hogy ha Eisenhut tanár lehetett volna, mondjuk Budapesten, kik lettek volna a tanítványai. Úgy érzem, kvalitása és nyitottsága alapján Eisenhuttól a lázadó modernnek is sokat tanulhattak volna, s ahogyan Pechánban, mindenki másban is felismerte volna a tehetség ígéretét. Most itt állunk Eisenhut képei előtt, s ha akkor nem tudtunk, próbáljunk meg most – tanulni tőle.”

Eisenhut Ferenc: Hungária

Krónika

IN MEMORIAM

December 12-én elhunyt Király Ernő jeles vajdasági zeneszerző, néprajzkutató. Király Ernő 1919. március 16-án született Szabadkán. Korán megszerette a zenét. Gitározni, pisztonozni és harmonikázni tanult. 1954-től 1983-ig az Újvidéki Rádió magyar népzenei műsorának a szerkesztője volt. Értékes népzene kutató munkája folyamán számos magyar, továbbá szerb, ruszin és cigány dalt gyűjtött. Népi hangszerek gyűjtésével és népi szokások feljegyzésével is behatóan foglalkozott. Több mint ötvenéves zeneszerzői munkássága alatt változatos művek sokaságát hozta létre. Első figyelemre méltó szerzeményei közé a szabadkai költők verseinek megzenésítései tartoznak. Műveinek meghatározója a népzene és az avantgárd találkozása. Új hangzások és zenélési formák után kutatva két új hangszert konstruált: a magyar népi citerákon alapuló citrafont (1974) és a multimediális tablofont (1976). Szerzeményeit évek óta bemutatják a hazai és külföldi hangversenytermekben, a kortárs zenei fesztiválokon, valamint a rádió- és tévéállomások adásaiban.

DÍJAK

DÍJ MILUTIN Ž. PAVLOVNAK – A Szirmai Károly Irodalmi Díj bírálóbizottsága egyhangúlag Milutin Ž. Pavlov nagyikikindai származású, újvidéki írónak ítélte a 2007. évi Szirmai Károly Irodalmi Díjat a Cipele vranog konja [A pej ló cipője] című kötetéért.

DÍJ A VMMSZ-NEK – A Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség megkapta a Magyar Köztársaság Kisebbségéért Díját, amelyet december 18-án adtak át Budapesten.

RENDEZVÉNYEK

IRODALOM ÉS TAPASZTALAT – Az MTA Irodalomtudományi Intézetének Modern Magyar Irodalmi Osztálya és az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke november 27-én és 28-án konferenciát rendezett Budapesten Irodalom és tapasztalat címmel. Újvidékről részt vett Bányai János, Bence Erika, Faragó Kornélia, Gerold László és Harkai Vass Éva.

KORTÁRS BESZÉDPOZÍCIÓK – JELENKORI IRODALMAK – MAI ÉRTELMEZÉSEK – Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke december 10-én és 11-én Kortárs beszédpozíciók – Jelenkori irodalmak – mai értelmezések címmel rendezett konferenciát. A konferencia munkájában részt vett Bakos Petra, Bányai János, Bence Erika, Bordás Sándor, Marko Čudić, Deissinger Ákos, Faragó Kornélia, Ferenc Hajnalka, Gerold László, Harkai Vass Éva, Kovács Rác Eleonóra, Szabó Szilvia, Toldi Éva, Virág Gábor és Virág Zoltán.

EGYESÜLT EGEK KIRÁLYSÁGA – December 13-a és 15-e között tartották meg a zEtna IV. Irodalmi Fesztiválját. Az idei kortárs irodalmi, zenei és képzőmű-

vészeti találkozó az internetes folyóirat folyamatban lévő tematikus felhívása köré épült, amelyben a zEtna megkezdi a „szférák magánosítását”.

KERET, PERFOR(M)ÁCIÓ, IKONIKA – December 17-én Szabadkán megtartották a DNS-kör és Torok Melinda előadását Keret, perfor(m)áció, ikonika címmel.

MEGJELENT

Csorba Béla: A kis Jézus aranyalma. Temerini karácsonyi népszokások – TAKT, Temerin, 2007

Pressburger Csaba-Saul: Dolgozom, jól vagyok – Forum, Újvidék, 2007

Istvan Nemet: Praznik u Raguzi – Városi Könyvtár, Újvidék, 2007

KÖNYVBEMUTATÓK

November 28-án Magyarokánizsán bemutatták Beszédes István Messziről Androméda és Verebes Ernő Árnnyak a tótérben című könyvét.

November 30-án és december 1-jén Kishegyesen, illetve Topolyán is bemutatták Szakmány György Apu nem megy sehová című kötetét.

December 3-án Felsőhegyen bemutatták Molnár Rózsa Angyalok járatain utazva című verseskötetét.

December 5-én Péterrévén bemutatták Jódal Rózsa Figyellek, világ! című könyvét.

December 12-én Szabadkán bemutatták Ladik Katalin Élhetek az arcodon? című könyvét.

SZÍNHÁZ

KÖZJÁTÉK – December 15-én Magyarokánizsán sor került a Nagy József Regionális Kreatív Műhely 2007. évi ős-

bemutatójára. Nagy József, Gemza Péter, Ivan Fatjo Chaves és Cecile Loyer a Közjáték című előadást mutatta be. A zenészek Szelevényi Ákos, Eric Brochard és Gildas Etevenard voltak.

A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ BEMUTATÓJA – December 19-én került sor a szabadkai Népszínház magyar társulatának bemutatójára. A My Fair Lady című musicalt Földes Tamás rendezte. Szereplők: Kálló Béla, Kalmár Zsuzsa, Kotroba Júlia, Kovács Nemes Andor, Körösi Petronella, Péter Ferenc, Ralbovszki Csaba, Szilágyi Nándor, Sziráczky Katalin, Szőke Attila, Táborosi Margaréta, Vicei Natália, Vágó Kriszta, Brezovszki Roland és Tamara, Dudás Júlia, Kiss Andor, Lackó Bálint.

AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ BEMUTATÓJA – December 21-én mutatták be Heinrich von Kleist Homburg hercege című tragédiáját. Rendező Tóth András, díszlet és jelmez Csik György, zene Erős Ervin, szereplők: Magyar Attila, Jankovics Andrea, Elor Emina, Huszta Dániel, Balázs Áron, Giricz Attila, Pongó Gábor, Molnár Róbert, Varga Tamás, Sirmér Zoltán, Német Attila és Kőrösi István.

KIÁLLÍTÁS

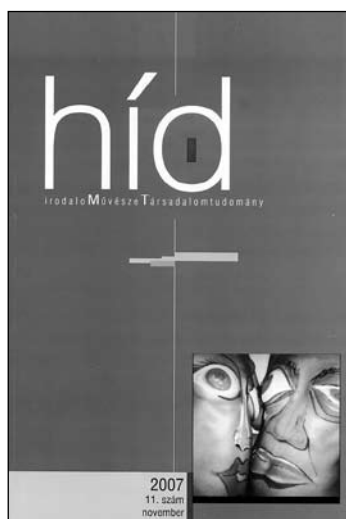
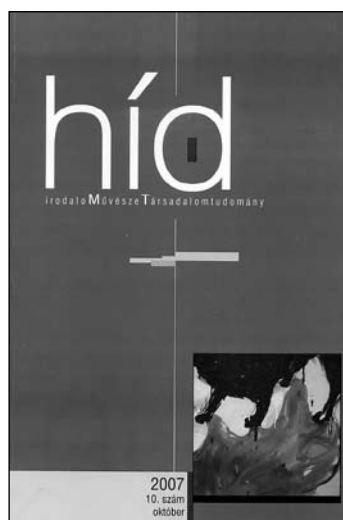
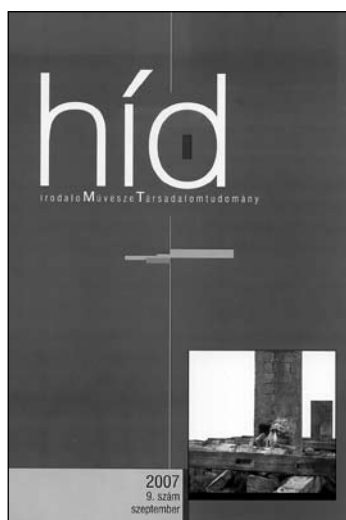
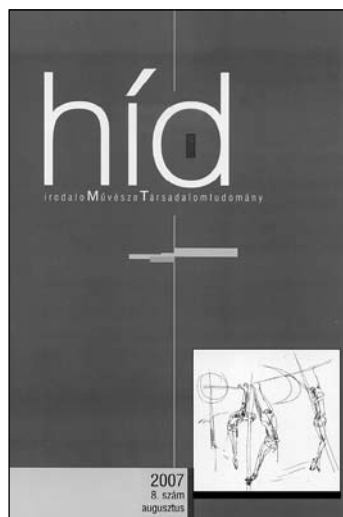
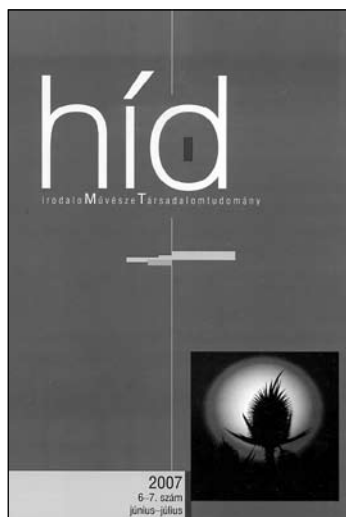
November 30-án a Kosztolányi Dezső Színházban megnyílt Molnár Edvárd fotóinak tárlata.

December 4-én a szabadkai Sax kávézóban megnyílt Siflis András festményeinek kiállítása.

December 5-én Szabadkán megnyílt Janovics Erika Fonaltánc című kiállítása.

NOVÁK Anikó összeállítása

SZÁMAINK 2007 MÁSODIK FELÉBEN

híd

irodalmi,
művészeti,
társadalomtudományi
folyóirat

A szám munkatársai:

Bányai János
Bence Erika
Bencsik Orsolya
Borbély János
Bordás Győző
Deák Ferenc
Gerold László
Kováč, Mirko
Kovács Ágnes Zsófia
Maurits Ferenc
Novák Anikó
Ördög Mónika
Pénovátz Antal
Utasi Csaba

A fedőlapon:

Maurits Ferenc:
Portré két kézzel (részlet)

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A szám megjelenését
a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti
Kulturális Alapja és a Szülőföld Alap támogatta.

híd

ISSN 0350-9079

0770350907007